

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Morální usuzování dětí mladšího školního věku

Moral Judgment of the Younger School Children

Autor: Bc. Barbora Šeráková

Vedoucí práce: PhDr. Miroslav Klusák, CSc.

Rok: 2012

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala vedoucímu mé diplomové práce, PhDr. Miroslavovi Klusákovi, CSc. za jeho cenné rady a připomínky, projevenou ochotu, i za veškerý čas, který mi věnoval při konzultacích mé diplomové práce.

Upřímné poděkování patří také mým rodičům, celé mé rodině a partnerovi, za jejich velkou podporu a nekonečnou trpělivost, kterou mi poskytovali po celou dobu mého studia.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a s užitím literatury, kterou cituji a uvádím v seznamu.

V Praze dne 22. 6. 2012

.....

Barbora Šeráková

Abstrakt

Každý, kdo má někdy možnost pozorovat malé děti, když si hrají nebo když něco nového poznávají, když něco vypráví, každý, kdo má možnost si s nimi povídat, si jistě někdy všiml, jak zvláště někdy zacházejí s realitou kolem sebe. Jsou to ty úsměvné momenty, kdy vás překvapí, co si dítě myslí nebo jakým způsobem zachází s logikou. Jakoby malé děti žily v nějakém zvláštním světě, který má úplně jiná pravidla logiky. Slavný švýcarský psycholog si tohoto zvláštního dětského myšlení všiml a popsal tzv. intelektuální egocentrismus, který můžeme u dětí pozorovat v předškolním a raném školním věku. Egocentrismus nezasahuje jen do oblasti dětského logického myšlení, ale ovlivňuje i další aspekty dětského myšlení a prožívání. Toto zvláštní „nastavení“ dětské mysli můžeme pozorovat při hře dětí, v komunikaci dětí mezi sebou, v kresbě dětí, anebo také v oblasti dětského morálního usuzování. V oblasti dětské morálky Piaget hovořil o tzv. morálním realismu.

V morálním úsudku o prezentovaných morálních situacích se dítě, pod vlivem morálního realismu, nesoustředí na podstatné okolnosti příběhu, ale naopak na okolnosti nepodstatné, jako je materiální výsledek akce a jiné vnější okolnosti. Zásadní pro dítě podle Piageta je, zda se chování v příběhu shoduje s pravidly, která stanovuje autorita. Tato pravidla dítě typicky vnímá doslovně, nezajímá se o jejich podstatu, kterou podle Piageta není zatím ani schopno pochopit. Podle Piageta můžeme tyto typické projevy v teoretickém morálním úsudku dítěte pozorovat až do věku kolem deseti let.

Oproti tomuto tvrzení se vymezuje další významný autor na poli morálního usuzování, Elliot Turiel, který představuje teorii sociálních domén. Podle Turiela je dítě od počátku morálního usuzování schopné vnímat v prezentovaném příběhu rovinu solidarity, spravedlnosti a vzájemnosti mezi lidmi, a na tomto základě uvažovat o morální situaci. Nikoliv respekt k pravidlům autority, ale koncept spravedlnosti, dobra pro druhého a práva druhého, jsou podle Turiela tím, podle čeho se dítě orientuje ve svém morálním úsudku.

Tato diplomová práce se tedy soustředí právě na morální úsudek dítěte a jeho typické projevy. K tomuto účelu využívá přeložené a upravené morální příběhy Jeana Piageta. Empirická data jsou výsledkem rozhovorů s 59 dětmi o těchto morálních příbězích. Zjistila jsem, že v morálním úsudku převážně mladších dětí skutečně můžeme pozorovat tendenci dítěte všimnout si v příběhu především vnějších okolností, kdy tato tendence dítěte slábne s přibývajícím věkem dítěte. Konkrétní podoba morálního realismu v odpovědích dětí se ale od té popsané Piagetem liší.

Tato práce přináší nové zajímavé postřehy, které se týkají nejen samotného dětského usuzování, ale také morálních příběhů jako měrného nástroje morálního realismu.

Abstract

Anyone who has ever had the opportunity to observe small children when playing or learning something new or telling something and anyone who has ever had the opportunity to talk to them must have noticed the children sometimes treat the reality around them in a strange way. These are the funny moments when one is surprised what children think and how they treat logic. As though small children lived in an odd world where the rules of logic are completely different. The famous Swiss psychologist noticed this peculiar children's thinking and described the intellectual egocentrism in children of preschool and early school age. Egocentrism does not affect only the children's logical thinking but also other aspects of children's thinking and experience. This special "setting" of children's minds can be observed when the children are playing, in children's communication, in their drawings or in children's moral judgement. In the field of children's morals Piaget spoke of the moral realism.

Under the influence of moral realism children when morally judging the moral situations presented to them do not concentrate on the essential elements of the story but rather on irrelevant circumstances such as material results of an action and other outside matters. According to Piaget it is essential for children whether the behaviour in the story is in accordance with the rules set by an authority. Children typically perceive these rules literally and do not care about their substance, which they are not able to understand yet. According to Piaget these typical manifestations of the theoretical moral judgement of children can be observed until the age of ten.

As opposed to this assertion there is another important author in the field of moral judgement – Elliot Turiel – who represents the social domains theory. According to Turiel children are able to perceive the solidarity, justice and mutuality between people in the given story from the very beginning of moral judgement and thus consider the moral situation. Children are oriented in their moral judgement not according to the respect for the rules of authority but the concept of justice, welfare and rights of the others, Turiel says.

This diploma thesis focuses on the children's moral judgement and its typical manifestations. Translated and adapted Jean Piaget's moral stories are used for this purpose. Empirical data result from interviews about these moral stories with 59 children. I found that mostly younger children have the tendency to notice rather outside circumstances of the story in their moral judgement. This tendency weakens with children's advancing age. However, the actual form of the moral realism in children's responses differs from the one described by Piaget. In this thesis there are new and interesting observations concerning not only children's judgement but also moral stories as a measuring instrument of moral realism.

Obsah

Úvod	1
1 Historie výzkumu	3
1.1 Piagetova teorie morálního úsudku	3
1.1.1 Metoda Piagetova výzkumu	4
1.1.2 Stádia užívání pravidel	5
1.1.3 Stádia uvědomování pravidel	6
1.1.4 Morální heteronomie a autonomie.	8
1.1.5 Egocentrismus	9
1.1.6 Morální realismus	10
1.2 Kritika z pozice Teorie domén a formulace výzkumné otázky	12
1.3 Metoda replikace části Piagetových výzkumů	15
1.3.1 Pasportizace terénu.	16
1.3.2 Experimentální situace	17
1.3.3 Morální příběhy	18
1.3.4 Klinický rozhovor	22
1.3.5 Vlastní postup při sběru dat	24
2 Rozbor a výklad dat	26
2.1 Popis dat	26
2.1.1 Morální úsudek v jednotlivých příbězích	27
3 Diskuze	37
3.1 Atypické odpovědi	38
3.2 Metodologie	45
3.3 Teorie sociálních domén	50
Závěr	52
Literatura	54
Příloha A: Morální příběhy v originálním znění	55
Příloha B: Otázky používané v rozhovorech	57
Příloha C: Rozhovory	59

Seznam tabulek

Tabulka 1: Příběhy č. 1 v upraveném znění	19
Tabulka 2: Příběhy č. 2 v upraveném znění	20
Tabulka 3: Příběhy č. 3 v upraveném znění	20
Tabulka 4: Příběhy č. 4 v upraveném znění	21
Tabulka 5: Příběhy č. 5 v upraveném znění	21
Tabulka 6: Příběhy č. 6 v upraveném znění	22
Tabulka 7: Věkové zastoupení dětí	26
Tabulka 8: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 1	28
Tabulka 9: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 2	30
Tabulka 10: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 3	31
Tabulka 11: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 4	33
Tabulka 12: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 5	34
Tabulka 13: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 6	35
Tabulka 14: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k příběhu před analýzou . . .	37
Tabulka 15: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k věku dítěte před analýzou .	37
Tabulka 16: Rozdělení atypických odpovědí do skupin	39
Tabulka 17: Rozdělení odpovědí objektivní odpovědnosti podle Piageta	42
Tabulka 18: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k věku dítěte po analýze . . .	44
Tabulka 19: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k příběhu po analýze	45
Tabulka 20: Vývojový posun v příběhu 1	47
Tabulka 21: Vývojový posun v příběhu 2	48
Tabulka 22: Vývojový posun v příběhu 3	48
Tabulka 23: Vývojový posun v příběhu 4	48
Tabulka 24: Vývojový posun v příběhu 5	48
Tabulka 25: Vývojový posun v příběhu 6	49

Úvod

Uvedená práce se zabývá teoretickým morálním usuzováním dítěte předškolního a raného školního věku. Základním východiskem této práce je teoretická koncepce morálky slavného švýcarského psychologa Jeana Piageta a jeho obsáhlé dílo *The moral judgement of the child*, které představil na počátku 30. let 20. století. Ač jeho dílo v této oblasti není tak známé jako jeho práce v oblasti intelektuálního vývoje, přesto položilo základy teoretického i výzkumného bádání v této oblasti psychologie. Z této, dnes již klasické teorie morálky, vychází další slavné koncepce morálky, například velmi známé dílo Lawrence Kohlberga. V mnohém se proti této teorii vymezuje teorie sociálních domén, jejímž hlavním autorem je Elliot Turiel.

Teoretická část práce představuje díla obou autorů. Podrobně je představeno dílo Jeana Piageta. Práce se soustřeďuje nejprve na dvě periodizace, užívání a uvědomování pravidel, které Piaget popsal na základě sledování dětí při typické dětské švýcarské hře. Tyto dvě periodizace naznačují nejdůležitější pojmy Piagetovy teorie morálky, kterou Piaget dále rozvedl ve svém výzkumu morálního úsudku u dětí. Dále představuje tyto stěžejní pojmy celé teorie. Poté se práce zabývá teorií sociálních domén E. Turiela, a to především z perspektivy sporných bodů mezi oběma autory. Na základě těchto sporných bodů vystávají výzkumné otázky, na něž se soustředím ve výzkumné části práce. Na konci první části práce pojednává o metodologii Piagetova výzkumu morálního úsudku. Jeho částečná replikace v současných kulturních podmínkách s českými dětmi je cílem této práce.

Piaget pro výzkum morálního úsudku u dětí vytvořil dvojice morálních příběhů, o kterých si povídal s dětmi předškolního a raného školního věku. Zjistil, že v dětském morálním úsudku o verbálně prezentovaných morálních situacích můžeme pozorovat specifické projevy. Piaget hovoří o tzv. *morálním realismu*, jenž je analogií intelektuálního egocentrismu, ovšem v morálce. Intelektuální egocentrismus je stěžejní pojem, který odkazuje k typickému způsobu myšlení dítěte ve věku kolem šesti let.

Morální realismus vstupuje do morálního úsudku dítěte a podle Piageta ho ovlivňuje až do věku kolem deseti let. Dítě v tomto věku posuzuje morálnost či nemorálnost určitého jednání podle shody s příkazem rodiče. Chovat se morálně tak znamená být poslušný. Dítě se tak v tomto věku typicky podle Piageta soustředí na nepodstatné, vnější znaky morálního příběhu, místo aby tvořilo svůj morální úsudek na základě zvažování lidské solidarity, spravedlnosti a vzájemnosti. Ústředním tématem této práce je právě fenomén morálního realismu, který nám umožňuje porozumět specifickým projevům dětského morálního myšlení. Dětská tendence vnímat pravidla a příkazy rodičů doslovným způsobem, uvažovat nad morálními příběhy podle vnějších okolností, namísto podle podstaty příběhu, a další specifické

projevy morálního uvažování dítěte, jsou podle Piageta výsledkem spolupůsobení právě egocentrického „nastavení“ mysli a výchovného působení rodičů na dítě. Způsob komunikace rodičů s dětmi, důraz, který rodiče kladou na vysvětlování svých rozhodnutí dětem a na rozlišování morálního aspektu určitého chování od jeho materiálních aspektů, to vše může ovlivnit míru, v jaké je konkrétní dítě schopné o morálních příbězích „správně“ uvažovat.

Právě v tomto bodě, mimo jiné, se s Piagetovou teorií rozchází teorie E. Turiela, který se domnívá, že dítě již okolo 5 let věku je schopné vnímat podstatné aspekty morálního příběhu a na základě toho o morálních příbězích skutečně „morálně“ uvažovat. Vystává tedy otázka, jaké projevy skutečně můžeme v dětském morálním úsudku dítěte pozorovat?

Cílem výzkumné části této práce je nahlédnout na morální úsudek dětí tohoto věku, jeho typické znaky, vývoj a případně na konkrétní podoby morálního realismu u českých dětí. Za tímto účelem jsem přeložila a upravila část originálních morálních příběhů J. Piageta a vedla jsem o nich rozhovory s 59 dětmi ve věku 5–10 let. Použité příběhy poskytují díky svému obsahu a formulaci také data o Turielově morální doméně. Získaná data mi umožnila odpovědět na otázky, které vystávají zajímavým srovnáním obou koncepcí morálky v teoretické části práce.

1 Historie výzkumu

V uvedené diplomové práci je mým cílem replikace části výzkumu morálního úsudku u dětí slavného švýcarského psychologa Jeana Piageta. Práci můžeme pro přehlednost dělit na část teoretickou a část výzkumnou.

Úkolem teoretické části práce je představit hlavní teoretickou koncepci morálky Jeana Piageta, ze které následující výzkum vychází, ale také teorii morálky Elliota Turiela, která se oproti Piagetově práci kriticky vymezuje. Na základě srovnání obou teoretických koncepcí vyvstávají výzkumné otázky, které se pokusím zodpovědět.

V další, neméně důležité části této kapitoly, se věnuji metodologii následujícího výzkumu. Čtenáře zde seznámím s upravenými a přeloženými morálními příběhy, které jsou hlavním nástrojem zde prezentovaného výzkumu, s výzkumným terénem i s metodou tzv. klinického rozhovoru, kterou Piaget při svých výzkumech s dětmi užíval.

Hlavní teoretický rámec této práce, jak jsem již zmínila, představuje teorie morálního úsudku u dětí Jeana Piageta. Této teorii se věnuji v následující podkapitole.

1.1 Piagetova teorie morálního úsudku

Piaget svou, dnes již klasickou, teorii morálního úsudku u dětí představil v rozsáhlém díle *The Moral Judgement of the child* (poprvé vydáno v roce 1932). Na poli teorie morálky se Piaget inspiroval především dílem M. Boveta, P. Fauconneta a E. Durkheima. Ohniskem Piagetova zájmu byl způsob, jakým si dítě tvoří morální úsudek na rovině verbálního myšlení, a jak se toto morální usuzování vyvíjí. Zajímal ho tedy morální úsudek dítěte, který se týká hypotetické, teoretické, verbálně podané morální situace.

Piaget ve svém životopise přiznává překvapení nad tím, že je toto známé dílo tak čtené, i když mělo představovat „podklad pro pozdější syntézu, jež se měla obracet k širšímu publiku“ a nikoliv poslední slovo k tomuto tématu. Jeho kritici měli v souvislosti s morální teorií v tomto bodě pravdu – Piaget se k tématu poté již téměř nevyjadřoval. [1 str. 66]

Přesto, že k některým částem Piagetovy teorie morálky se mnozí autoři kriticky vyjádřili, jedná se o teorii klasickou, dodnes respektovanou a živou. Piagetova teorie o morálním úsudku představuje bezesporu jednu z nejvýznamnějších prací o morálním vývoji vůbec.

1.1.1 Metoda Piagetova výzkumu

Piaget získával data pro výzkum morálního úsudku u dětí ze dvou hlavních zdrojů. Jako první zdroj mu posloužilo sledování mladších a starších švýcarských dětí při hře „Kuličky“. Sledoval, jak užívají pravidla této hry, a přitom si s dětmi o způsobech hraní a o pravidlech povídal. Je to velmi překvapivý a ojedinělý postup, který je ale zároveň velmi logický a přirozený – hra je jistě charakteristická činnost pro dětský věk, pokud se tedy chceme přiblížit dítěti, je logické zabývat se hrou dětí. Podle Piageta je dětská hra jednou z nejpodivuhodnějších sociálních institucí. Hra „Kuličky“, kterou v uvedených švýcarských městech chlapci typicky hráli od předškolního věku až po pubertu, je podle Piageta složitým komplexem pravidel, které jsou pro tyto děti nejvyššího významu. Pravidla hry jsou předávána z generace na generaci, mladší děti je odkoukávají od těch starších. Zásah dospělých do tohoto herního světa je snížen na minimum.

„Malí chlapci, kteří si začínají hrát, jsou těmi staršími postupně trénováni v respektování pravidel. V každém případě usilují z celého srdce o čest, nejvíce charakteristickou pro lidskou hrdost, což spočívá ve správném a obvyklém užívání pravidel hry. Ti starší mají tu moc pravidla měnit. Jestliže tohle není morálka, tak kde potom morálka začíná?“ [2 str. 2]

Jean Piaget

Do výzkumu zahrnul chlapce ve věku 4–13 let. S každým dítětem vedl krátký rozhovor o pravidlech této hry. Šlo mu o to zjistit, jakou představu o původu, závaznosti a principu pravidel dítě má, zda věří v „posvátnost“ a neměnnost pravidel a soustředí se na jejich obsah (heteronomie), nebo zda naopak věří v možnost užívání a vykládání pravidel podle kontextu a v jejich podstatu (autonomie). Piaget na základě získaných dat z analýzy hry popisuje stádia užívání pravidel a uvědomování pravidel.

Druhým zdrojem Piageta byly polostrukturované rozhovory s dětmi nad krátkými morálními příběhy. Užitím morálních příběhů pro výzkum v morální oblasti se inspiroval mimo jiné Lawrence Kohlberg. Piaget užíval několik dvojic příběhů, které dětem postupně verbálně prezentoval. V každém z dvojice příběhů se dítě dopouští něčeho „neposlušného“ – krádeže, lhaní, případně je nešikovné a něco zničí. Po prezentaci každé z těchto dvojic příběhů vedl Piaget s dětmi polostrukturovaný rozhovor, jehož cílem bylo zjistit, jak si dítě tvoří morální úsudek, jaké hledisko užívá, co je pro dítě v příběhu pro tento úsudek to podstatné, který příběh považuje za méně morální. Otázky, které Piaget dítěti kladl, jsou přitom do jisté míry tzv. kontrastivní – dítěti nabízejí možnost rozmyslet se, změnit svůj názor. Kontrastivní otázky zároveň poskytují možnost pozorovat, jak pevné dítě ve svém přesvědčení je. [2 str. 123] Na základě dat získaných z tohoto výzkumu Piaget vytvo-

řil svou teorii *morálního úsudku dětí*. Právě tato část Piagetovy práce je pro mě nejzajímavější a touto metodou jsem se inspirovala při své výzkumné práci.

Vývoj naznačený v následujících periodizacích se prolíná do oblasti morálního usuzování o verbálně prezentovaných příbězích a jeho popis poskytuje první představení zásadních pojmů, které Piaget ve své teorii morálního vývoje představil. Obě periodizace pak naznačují, že zde je zásadní spojitost mezi tím, jak dítě pravidla užívá a jak o nich přemýšlí.

1.1.2 Stádia užívání pravidel

Piaget na základě získaných dat z analýzy hry popisuje stádia užívání pravidel a uvědomování pravidel. To naznačuje fakt, že teoretický postoj dítěte k pravidlům (údeky) a jejich užívání v praxi se liší. Upozorňuje, že vývoj dítěte je kontinuální, jeho rozdělení do jakýchkoliv stádií slouží teoretickým účelům.

Piaget hovoří o stádiu motorickém (do 2 let dítěte), egocentrickém (od 2 do 5 let), stádiu kooperace (od 7 do 10 let) a nakonec stádiu kodifikace pravidel (objevuje se od 10 do 12 let).

Chování dítěte v prvním stádiu má čistě motorický a individuální charakter, během něhož dítě jedná podle svého aktuálního přání a dle svých motorických dovedností. Zatím nemůžeme hovořit o pravidlech jako takových, naopak, můžeme spíše mluvit o ritualizovaném chování dítěte.

Pro tuto práci je nejzajímavější *egocentrické stádium*. Je jakýmsi přechodem mezi chováním čistě individuálním, orientovaným čistě podle potřeb dítěte, a sociálním. U dítěte při hře je možné sledovat typické chování – mladší dítě od staršího získává určité pravidlo, pokouší se ho napodobit, ale nevystupuje z hranic individuální hry – stále si hraje „samo pro sebe“. Pravidlo nevyužívá ve smyslu hry s druhým, za účelem soutěže. Navíc ho typicky užívá nepřesně a vágně, přestože jsou pravidla v tomto stádiu vnímána jako svatá a nedotknutelná, stanovená autoritou. Typická pro toto stádium je „pseudokomunikace“, „kolektivní monolog“, který můžeme v interakci dvou dětí pozorovat. Dítě si mluví samo pro sebe, ale přeje si u toho mít někoho dalšího, kdo působí jako stimul. Tento dualismus je pro egocentrismus typický. [2 stránky 19–32]

Mezi sedmi a osmi lety se podle Piageta již objevuje hra s druhým (oproti hře „vedle druhého“), soutěžení, hra se stává kolektivní. Třetí stádium definuje snaha o porozumění druhému. Dítě se začíná srovnávat se svým soupeřem. Pravidla ale nejsou používána pevně, naopak jsou vágní, mění se v průběhu hry, dochází k jejich sjednocení (nikoliv ale na základě vzájemné diskuze o pravidlech), aby hra plynula bez přerušení. Děti se nezajímají o hlubší principy hry.

Naopak ve čtvrtém stádiu jsou pravidla pevně stanovená a detailně dodržována. Akcentován je ale již princip pravidla, a tak pokud děti narazí na sporný bod, snaží se

ho vyřešit vzájemnou diskuzí. Přemýšlení o podstatě pravidel dětem začíná dokonce přinášet potěšení. [2 stránky 32–41]

1.1.3 Stádia uvědomování pravidel

Piaget je přesvědčen, že způsob, jakým dítě prožívá pravidla hry a jak o nich a přemýšlí, je ovlivněn tím, že dítě je obecně ve svém životě v podstatě neustále vystaveno příkazům a výchovnému tlaku ze strany dospělých. Stejně tak přímo ve hře se dítě setkává s autoritou. Starší děti „drží“ pravidla hry a jsou tak pro mladší děti autoritou, která je pro ně analogická s autoritou dospělých.

Vše, co se děje kolem dítěte od jeho nejranějšího věku, vede k tomu, že dítěti je vštípena určitá pravidelnost. Ať už jde o fyzikální zákonitosti, jako je střídání dne a noci, nebo o pravidelnost, kterou můžeme pozorovat v péči rodiče o dítě (čas na jídlo, čas na spánek, udržování čistoty), vše je typické opakováním. Toto vede k tomu, že si dítě má možnost uvědomit existenci určitého „zákona“. Dítě je od svých nejranějších měsíců v atmosféře pravidel přímo koupáno. [2 str. 43] Ještě před tím, než se dítě setká se hrou „Kuličky“, už má tušení, že některé věci jsou zakázané a některé povolené. Když se dítě pak setká se hrou, toto vědomí pravidel si do ní už přináší s sebou. A to je ten moment, pro který Piaget tvrdí, že zde je určité spojení mezi vědomím pravidel při hře a morálním životem dítěte jako takovým. [2 str. 45] Do hry dítěte vstupují zkušenosti s pravidly ze samotného dětského života.

Piaget v chování dítěte při hře nejprve pozoroval určité motorické rituály. V této chvíli si dítě hraje čistě samo pro sebe a uspokojuje tím svou přirozenou potřebu zkoušet si a poznávat svět tak, jak je pro dítě typické. Tento způsob hry ale ještě není žádným způsobem spojen s pravidly jako takovými, s kterými ruku v ruce jde pocit povinnosti k jejich dodržování. Dokud si dítě hraje takto samo pro sebe, aniž by se zajímalo o způsob, jakým hru hraje někdo jiný, nachází se dítě podle Piageta v prvním stádiu (platí, že Piaget užívá popis stádií jen pro teoretické účely, bez předpokladu, že se u dítěte setkáme s čistými, ohraničenými stádií).

Druhé stádium, stádium egocentrismu, popisuje Piaget od momentu, kdy dítě začne toužit hrát hru podle pravidel, které pozoruje u starších dětí. V tento moment dítě vnímá pravidla jako „svatá a nedotknutelná“, a to bez ohledu na to, jak je ve skutečnosti užívá. Tento respekt k pravidlům je odvozen od respektu k autoritě, která je stanovuje. Jakákoliv změna pravidel je v tuhle chvíli pro dítě v teoretické rovině nemyslitelná, a to dokonce i v případě, že by byla obecně odsouhlasena a přijata. V nejčistší podobě můžeme toto pozorovat u dětí kolem 6 let věku. Přesto se můžeme setkat s tím, že dítě při hře na určitou inovaci v pravidlech přistoupí – Piaget to ale vysvětluje tak, že dítě vlivem své kognitivní nezralosti pouze není schopné rozpoznat, že pravidlo skutečně bylo změněno. Pokud žádný dospělý nenamítá, že tento

způsob se pravidlu vymyká, vnímá dítě tento způsob hry ve své bohaté fantazii jako právě objevené pravidlo, které zde už dávno bylo.

Abychom mohli skutečně porozumět tomuto zvláštnímu postoji dítěte (které na jednu stranu považuje pravidla za nedotknutelná a svatá, ale na druhou stranu umožní jejich změnu a velmi volné používání), abychom chápali, co je v pozadí tohoto typického dualismu, musíme si podle Piageta uvědomit, jak vypadá myšlení dítěte okolo 6–7 let věku. Takto malé dítě má vlivem tzv. *intelektuálního egocentrismu* opravdu velké obtíže v rozpoznání toho, co pochází z vnějšku, od ostatních, a co od sebe samého, tedy kdy dítě čerpá z příkazů, pravidel a informací přicházejících z venku a kdy ze svých vlastních znalostí a zkušeností. To je způsobeno především tím, že myšlení dítěte v tomto věku postrádá schopnost vnímat a odlišit perspektivu druhého od perspektivy své. Typický je myšlenkový synkretismus, zmatení. Dítě má také potíže v paměťové organizaci, a tak může to, co se právě dozvědělo, vnímat jako něco, co dávno vědělo, což souvisí se zmatením perspektivy „před“ a „potom“. Vlivem tohoto charakteristického kognitivního synkretismu dítě v samotném praktickém užívání pravidel kolísá, ale na rovině myšlení pravidla zůstávají respektována do té míry, do jaké je respektována dospělá autorita, od které pravidlo přichází. Pokud se dítě snaží napodobovat pravidla starších dětí, je to proto, že je chápe jako pocházející od dospělých. V tomto stádiu se v herní praxi vlivem nerovnosti mezi starším dítětem (jako autoritou přinášející pravidla) a mladším dítětem (které pravidla respektuje) nedočkáme dětské spolupráce.

Okolo 7–8 let se spolupráce a vzájemnost mezi dětmi začíná ve hře pomalu objevovat (děti si začínají hrát spolu). Zpočátku ale ještě ani tato spolupráce na rovině „praxe“ není schopna zcela potlačit „svatý“ postoj k autoritě. Spolupráce se nejprve objeví na rovině praxe a až později se její vliv projeví i na rovině myšlení o pravidlech. Tak jako je pro egocentrismus (a morálku heteronomie) tím nejlepším spojencem výchovný tlak rodičů a jednostranný respekt, který dítě k rodiči cítí, tak je pro morálku autonomie tím nejlepším spojencem spolupráce na základě vnímané rovnosti mezi dětmi a dospělými, a vzájemný respekt.

Okolo deseti let věku dítěte se myšlení o pravidlech zcela zásadně přemění. V pozadí téhle transformace stojí jak kognitivní vyžívání, tak počínající spolupráce mezi dětmi. Autonomie začíná převládat nad heteronomií. Pravidla hry dítě už nevnímá jako závazně stanovená autoritou, a tedy svatá, ale vnímá je jako výsledek svobodného rozhodnutí většiny a hodná respektu do té míry, do jaké jsou výsledkem vzájemné dohody. Tato zásadní transformace na rovině vnímání pravidel se projeví následujícím způsobem. Dítě začne změnu pravidel vnímat jako akceptovatelnou, pokud s touto změnou všichni souhlasí. Začíná být přístupné různým názorům, kdy některé chápe jako přínosnější než jiné – například některá změna pravidel může hru udělat zajímavější, naopak některá pravidla mohou hru učinit příliš snadnou, a jsou proto horší. Je vidět, že dítě skutečně nad pravidlem přemýšlí z různých úhlů. Dítě

přestává „slepě“ důvěřovat v to, že pravidla, která byla už vymyšlena v minulosti, jsou ta nejlepší a že nejlepší způsob, jak se vyhnout problémům, je prostě je dodržovat. Dítě už nevnímá pravidla jako neměnitelná a předávaná ve stejné podobě z generace na generaci. Představa o původu pravidel se nakonec neliší od té naší. [2 stránky 41-95]

Po představení uvedených dvou periodizací se ve svém díle Piaget nadále věnoval již „pouze“ velmi specifické oblasti morálního života dítěte – teoretickému morálnímu usuzování, které je opakem aktuálního morálního rozhodování v morální situaci. [2 str. 104] Právě teoretické morální usuzování je středem zájmu této práce.

1.1.4 Morální heteronomie a autonomie

Mezi klíčové pojmy teorie Piageta patří morálka heteronomie a morálka autonomie. Tyto dva u dětí pozorovatelné typy morálky jsou výsledkem formativních procesů. Piaget hovoří právě o kvalitativně odlišných procesech, kdy slovo „proces“ naznačuje, že nejde o jasně stanovené a vymezené fáze nebo stádia, ale naopak oba typy morálky se u jednoho dítěte překrývají, mísí, až jeden nahradí druhý.

Nejprve se u dítěte setkáváme s morálkou heteronomie, označovanou také jako morálka omezení (constraint). Podle Piageta dítě cítí k dospělé autoritě rodiče jednostranný respekt, díky kterému bezpodmínečně přijímá a akceptuje příkazy a výchovná omezení ze strany rodičů. Nezralá mysl dítěte, v kombinaci s tímto jednostranným respektem a „slepým“ přijímáním pravidel a příkazů, vede právě k morálce heteronomie. Morálka „omezení“ je morálkou poslušnosti. Dítě akceptuje rodičem daná pravidla nehledě na okolnosti. „Dobro“ je tím, co se shoduje s těmito příkazy a pravidly, „zlo“ je to, co nesplňuje tuto shodu. Intencionalita hraje v rozlišení „dobra a zla“ velmi malou úlohu a odpovědnost je zde objektivní. [2 str. 335]

Podle Lapsleyho [3] základní nerovnost ve vztahu mezi rodičem a dítětem způsobuje, že dítě musí podřídít své zájmy perspektivě dospělého. Čím více ovšem jsou dětské zájmy a potřeby podřizovány této často velmi nejasné a nevyzpytatelné perspektivě dospělého (dítě jí není schopné chápat), tím více podřizuje dítě tyto příkazy rodičů svému idiosynkratickému pohledu na věc. Čím více je dítě v sevření rodičovského omezení, tím pravděpodobněji je jeho myšlení ovlivňováno egocentriem a realismem. Heteronomní stádium morálky je tak především částečnou a nestabilní rovnováhou, charakteristickou mimo jiné synkretismem a chybějící reciprocitou mezi dětmi a rodiči. [3 str. 43]

Zpočátku souběžně s tímto prvním typem morálky, a později v kontrastu s ní, se vyvíjí morálka spolupráce, jejímž základním principem je solidarita, a která klade důraz především na autonomii, na záměr a subjektivní odpovědnost. [2 str. 335] Tento proces je tedy řízen naopak potřebou spolupráce mezi dětmi a rodiči, vzájem-

ností a rovností mezi dětmi, rodiči, dospělými. Jednostranný respekt střídá respekt vzájemný. O skutečné morální autonomii Piaget hovoří v momentě, kdy vzájemný respekt vede jedince k touze chovat se ke druhým tak, jak chce, aby se druzí chovali k němu. [2 str. 335]

V pozadí morálního vývoje dítěte, od morálky heteronomie k morálce autonomie, stojí kognitivní zralost dítěte, vztahové zkušenosti vycházející ze sociální interakce dítěte s dospělými i vrstevníky a v neposlední řadě výchovné působení rodičů na dítě. Vývoj dítěte v předškolním a raně školním věku ovlivňuje, v kognitivní i v morální oblasti, fenomén intelektuálního egocentrismu, který Piaget popisuje u dětí zhruba od 2 let věku.

1.1.5 Egocentrismus

V běžné řeči je egocentrismus u dospělých chápán jako tendence k sobeckému, na sebe orientovanému jednání. Piagetův pojem „intelektuální egocentrismus“ ale nemá s tímto, v běžné řeči používaným pojmem, nic společného. Pokud je v běžné řeči hovořeno o „egocentrickém“ chování jedince, myslí se tím takové chování, kdy jedinec upřednostňuje své zájmy nad zájmy jiných – k tomu ale člověk musí umět velmi dobře rozlišovat mezi zájmem a úmyslem svým a zájmem a úmyslem druhého – aby mohl svůj úmysl stavět nad ostatní. Ego takového člověka je tedy silné, dobře organizované a koordinované.

Naopak Piaget hovoří o dětském egocentrismu, který je nazýván „egocentrismem bez ega“. Jeho podstatou je neschopnost dítěte rozlišit mezi svým hlediskem a hlediskem druhého, dítě není schopné zacházet s perspektivou druhého. [2 str. 105] Dětské „ego“ zde není jasně oddělené od okolního světa, vládne zde synkretismus, tedy pro egocentrismus charakteristické zmatení perspektiv a hledisek. V žádném případě ale egocentrismus neznamená neschopnost empatie a vcítění. Vztah mezi dítětem a rodičem samozřejmě není jen o omezení a příkazech, je naopak založený na vzájemné náklonnosti. [2 str. 194]

Je důležité upozornit, že Piaget nechápe egocentrismus jako nějakou nedokonalost, která by byla ve vývoji dítěte zbytečná nebo dokonce omezující. Naopak, podle Piageta se jedná o fenomén, který je pro dětskou mysl, na počátku jejího vývoje, potřebný a přirozený. Egocentrické myšlení je způsob, jakým je uspokojována určitá biopsychologická potřeba dítěte. Opakem egocentrismu je decentrismus, ke kterému dítě ve svém kognitivním vývoji směřuje.

„Kdekoliv mysl necítí aktuální potřebu přizpůsobit sama sebe vnější realitě, její přirozená tendence je zkreslovat objekty, které jí obklopují v souladu se svým přáním nebo fantazií, zkrátka použít je pro vlastní uspokojení. Takový je intelektuální

egocentrismus, který charakterizuje nejranější podobu dětského myšlení.“ [2 str. 161]

Jean Piaget

Na nezralou mysl dítěte, na dětské egocentrické myšlení, nasedá výchovný tlak rodičů charakteristický více či méně pravidly a příkazy, které dítěti nejsou vysvětlovány a které samo ještě není schopné pochopit z hlediska jejich podstaty. Neposlušnost vůči těmto příkazům rodiče trestají, ale ne vždy a stoprocentně, což v pochopení jejich smyslu nepomáhá. Příklad opět můžeme vidět v případě hry. Jelikož dítě plně nechápe smysl a podstatu pravidla, orientuje se na jeho vnější podobu. V případě hry Piaget popsal „vágní“ dodržování pravidel, které souvisí i s tímto – dětské vnímání vlastních „prohřešků“ se odvíjí mimo jiné od přítomnosti nebo nepřítomnosti potrestání od autority. Jednání, které není sankcionováno, je v souladu s pravidlem.

Piaget uvádí, že dětská mysl je spontánně realistická a egocentrická ve všech oblastech. Jako takovou dětskou mysl zajímá především výsledek a nikoliv záměr. [2 str. 184]. V oblasti morálky můžeme egocentrický způsob myšlení nazývat *morálním realismem*. Realismus odkazuje, jako důsledek egocentrismu, k dětské neschopnosti rozlišit subjektivní a objektivní aspekty zkušenosti. To pak způsobuje v morální sféře chápání pravidel jako vnějších a neměnitelných, místo jejich vnímání jako nástrojů lidských záměrů a hodnot. [4 str. 220]

1.1.6 Morální realismus

Dalším stěžejním pojmem v teorii morálního úsudku Piageta je morální realismus, který je ve své podstatě egocentrismem v oblasti morálky. Morálním realismem můžeme podle Piageta nazývat tendenci dítěte pohlížet na povinnosti, pravidla, zákony a hodnoty jako na samostatně existující, nezávisle na subjektivním zvážení a okolnostech, ve kterých se člověk nachází. [2 str. 106] Morální realismus je pojem, kterým Piaget v podstatě souhrnně označuje tři podoby myšlení v oblasti morálky.

Prvním a velmi podstatným znakem morálního realismu je heteronomní způsob vnímání příkazů od rodičů. To znamená, že „dobro“ definuje poslušnost. Dítě tak ve shodě s heteronomním uvažováním chápe veškeré jednání, které je v souladu s postojem a výslovným příkazem rodiče, za správné, nezávisle na obsahu. Naopak, veškeré jednání, které je v rozporu s příkazem rodiče, chápe dítě jako špatné. „Být dobrý“ je dítětem chápáno jako „být poslušný rodičovské autoritě“. Pokud hovoříme o pravidlech, tak v tomto smyslu jsou vnímána jako daná, hotová.

Druhým znakem, který je typický pro morální realismus, je ignorování podstaty a smyslu pravidla. Dítě vnímá pouze jeho věcný obsah. Setkáváme se zde s doslovností, se kterou dítě pravidla vnímá. Morální realismus je zde analogický k realismu na poli intelektuálním a jazykovém, a koresponduje tak s nominálním

realismem, dokonce s *verbalismem* nebo konceptuálním realismem. [2 str. 106] Tak jako dítě vnímá vlivem své psychické nezralosti jména a názvy věcí jako vyplývající přímo ze samotné věci (nikoliv uměle připojená určitým konsenzem a dohodou k dané věci), tak vnímá i pravidla a příkazy od rodičů jako daná, nikoliv jako tvárná a vzniklá na základě dohody.

Třetí charakteristikou morálního realismu je fenomén *objektivní odpovědnosti*. Tento pojem odkazuje k typickému způsobu dětské tvorby morálního úsudku o jednání druhého – bez zřetele k záměru a motivu jednatelova beroucí v úvahu pouze výsledek tohoto jednání. [2 str. 106]

Jak morální realismus vzniká? Morální realismus je podporován (analogicky jako egocentrismus v intelektuální oblasti) výchovným tlakem a omezením ze strany rodičů. Základ morálního realismu můžeme tedy vidět jak v obecné kognitivní nezralosti dítěte, tak ve výchovném působení rodiče na dítě. Ať už se rodiče sebevíc snaží na dítě působit co nejméně direktivně a bez příkazů postrádajících vysvětlení, stejně se tomu nemohou zcela vyhnout.

Podle Piageta je toto předávání pravidel z pokolení do pokolení prostřednictvím autorit pro lidskou psychologii typické. Pravidla jednoduše nejsou dítěti vrozená, jako je tomu u zvířat s jejich instinkty, ale jsou skutečnostmi, které jsou předávány staršími jako hotová.

„Základním faktem lidské psychologie je to, že společnost, místo toho aby zůstala v jednotlivých organismech jako je to v případě zvířat vedených instinkty, krystalizovala téměř zcela mimo jednotlivce. Jinými slovy, sociální pravidla, jak Durkheim ukázal, ať už jde o jakoukoliv oblast, nemohou být ustanovena, přenášena nebo uchována způsobem vnitřní biologické hereditu, ale pouze prostřednictvím vnějšího tlaku jednotlivců na sebe.“ [2 str. 183]

Jean Piaget

Dítě v tomto věku ještě nemůže chápat skutečný smysl pravidel a příkazů od rodičů. Na základě jednostranného respektu je slepě přijímá, a vzniká tak „bludný kruh“, kterým je morální realismus i egocentrický pohled na svět podporován.

U dětí ve věku 6–10 let můžeme podle Piageta v morálních úsudcích o morálních příbězích typicky pozorovat hledisko objektivní odpovědnosti. Můžeme si všimnout, že se dítě v předškolním a raném školním věku v morálním příběhu soustředí na velikost vzniklé materiální škody nebo potrestání od rodiče, případně na „vzdálenost“ příběhu od pravdy, místo aby se soustředilo na morální podstatu příběhu, záměry aktérů a spravedlnost v příběhu. Dítě také podle Piageta například není pod vlivem morálního realismu schopné odlišit lež od prostého bájení nebo neúmyslné chyby, protože není schopné plně chápat vztahovou podstatu lži. Za těmito projevy stojí morální realismus, jenž podle Piageta s přibývajícím věkem dítěte klesá.

V morálním úsudku dítěte okolo 7 let převládá podle Piageta objektivní odpovědnost, jež do 10 let věku dítěte střídá odpovědnost subjektivní, která je signálem, že dítě je schopné nad morálním příběhem uvažovat s ohledem na vzájemnost a respekt k druhému.

1.2 Kritika z pozice Teorie domén a formulace výzkumné otázky

Teorie sociálních domén je jednou z významných koncepcí morálního vývoje, která se kriticky vymezuje vůči tvrzením o morálním vývoji Jeana Piageta. Autoři spojení s touto teorií jsou především E. Turiel a L. P. Nucci, ale také J.G. Smetana, W. Damon, a jiní. Veškerá morálka je podle těchto autorů založena na konceptu spravedlnosti, práva a blaha druhého. Spravedlnost, která je ústředním pojmem této teorie, je univerzální (má kdekoliv stále stejnou hodnotu), není legitimována na základě společenské shody (na rozdíl od sociálních konvencí) a je nestranná (není založená na osobních preferencích nebo individuálních inklinacích). Podle Turiela již velmi malé dítě zvažuje při svém morálním úsudku spravedlnost – přesněji důsledek určitého chování ve vztahu k druhému z hlediska práva a dobra. [5 str. 827]

V kontextu s tímto základním předpokladem o morálce uvádí Turiel a další autoři, že dítě již velmi raného věku je schopné vnímat morální otázky jako zásadně odlišné od otázek jiných oblastí (domén) sociálního světa. I velmi malé dítě tak dokáže rozlišit při tvorbě svého morálního úsudku různé oblasti. Rozlišení těchto oblastí (tzv. domén) ovlivňuje tento úsudek. Turiel hovoří o třech hlavních doménách, a to doméně morální (moral domain), doméně osobní (personal domain) a doméně konvenční (conventional domain). [5 str. 828] Dále popisuje také doménu obezřetnosti (prudential domain). [6]

Zásadní je odlišení domény morální a konvenční. O morálce i konvencích uvažuje Turiel v obou případech jako o chování, které je založeno na pravidlech. [7 str. 13] V případě morálky je zdrojem těchto pravidel úvaha nad důsledky určitého jednání v termínech spravedlnosti, práva a dobra, které jsou základem morálky. [7 str. 13]. Dítě potom morálnost nebo nemorálnost činu posuzuje podle důsledku pro druhého, z hlediska spravedlnosti a dobra. Naopak konvence především podporují sociální systém a jeho koordinaci a jsou konstituována a definována na základě shody v rámci určitého sociálního uspořádání. Dítě posuzuje činy v této doméně podle shody nebo neshody se stanoveným pravidlem. [5 str. 828]

Konvence tedy chápou děti podle Turiela jako měnitelné, závislé na diktátu autority a relativní vzhledem k sociálnímu kontextu. Dětské hodnocení konvenčních pravidel je založeno na konceptu sociálního pořádku, autoritě a sankcích. Naproti tomu morální pravidla jsou chápána jako závazná, neměnitelná a obecná. Dětský

úsudek a hodnocení morálních pravidel je založeno na konceptu práva, spravedlnosti a dobru ostatních. Pravidla morálky jsou tedy chápána jako závazná a neměnitelná ze zcela jiného důvodu, než je chápe Piaget. Ten jejich závaznost odvozuje od autority dospělého, který pravidla stanovuje. Naproti tomu Turiel jejich neměnnost a závaznost chápe z pohledu akcentování spravedlnosti a dobra, které jsou i nejmladší děti schopné vnímat a do morálního úsudku začlenit. [8 str. 111] Morální úsudek nebo pravidlo „je špatné někoho bít“ nemůže být podle autorů této teorie založeno na existenci určité sociální shody nebo standardu, ale může být odvozeno pouze ze skutečného důsledku určité situace. [7 str. 7]

Do oblasti konvencí, jako do oblasti týkající se zajištění sociální koordinace, patří například otázka pravidel stolování, pravidla společenského oblékání, forma pozdravů mezi lidmi, aj. [5] Smetana [9] uvádí jako příklad přestupků z konvenční domény neplnění domácích úkolů, oslovování rodičů křestním jménem, neuklizení po rodinné oslavě. Jako morální přestupky uvádí například krádež peněz rodičům, neochotu dělit se s bratrem a sestrou, lhaní, bití někoho. Podle Turiela [3] vnímají děti při svých úsudcích jako morální doménu psychické ublížení (škádlení, nadávání někomu nebo zranění citů druhého), fyzické ublížení (například bití někoho) nebo nespravedlnost (krádež, zničení majetku druhému). Podstatný zde je sociálně-vztahový aspekt prohřešku.

Třetí doménou, kterou děti podle autorů teorie dokážou rozlišovat, je osobní doména. Sem patří situace, kdy nejde o ublížení druhému, o zásah do práv druhého nebo o záležitosti formálně či neformálně regulované. Patří sem záležitosti, které děti řadí do svých osobních kompetencí, v nichž mají právo si samy rozhodovat. [5] Smetana [9] jako příklady uvádí spát dlouho o víkendu, sledovat MTV, oblékat se v punkovém stylu, jít ven s přáteli místo na rodinný výlet. Děti a adolescenti vnímají řízení ze strany rodičů v této oblasti jako nežádoucí.

Doména obezřetnosti se týká situací založených na neopatrnosti, nedůslednosti, nedostatku pečlivosti, aj. Důsledek je okamžitý a týká se přímo aktéra. Turiel [6] uvádí jako příklad dělání úkolů do školy a řízení motocyklu. Morální pravidla se od pravidel této domény liší tím, že akcentují sociální vztahy. Například zatímco pravidlo, které zakazuje dětem bít ostatní děti, v sobě obsahuje jak aspekt ublížení, tak vztahovou dimenzi, pravidlo zakazující dětem hrát si s noži obsahuje pouze samotné hledisko ublížení. V případě porušení pravidla obezřetnosti je důsledek okamžitý a bezprostřední pro aktéra, v případě porušení morálního pravidla se důsledek často netýká přímo aktéra, ale nějakým způsobem se týká sociálních vztahů.

Piaget předpokládá, že u dítěte se schopnost vidět „za pravidlo“, chápat jeho podstatu, posuzovat chování druhého podle záměru, a tedy usuzovat o chování podle konceptu spravedlnosti a dobra, postupně vyvíjí. Morální úsudek dítěte je, zejména do 7–8 let věku ovlivněn tzv. morálním realismem, v důsledku čehož dítě nebere v potaz záměr jednajícího, ale soustředí se na jiné, „povrchnější“, okolnosti. Až

kolem deseti let je dítě schopné posuzovat jednání druhého na základě úvahy nad morálně platnými okolnostmi. Počínaje velmi raným věkem rozlišují děti morální, konvenční a osobní doménu vlivem raných interpersonálních zkušeností. Toto rozlišení různých domén se pak projeví přímo v úsudku dítěte. To má dalekosáhlé vývojové důsledky.

„Jelikož jsou domény rozlišovány již od velmi raného věku, a toto rozlišování pokračuje až do dospělosti, vývoj není charakterizován vzrůstajícím rozlišováním domén.“ [5 str. 828]

Elliot Turiel

Turiel je tedy přesvědčen, že dítě rozlišuje různé domény od samého počátku morálního usuzování. To znamená, že již od raného věku jsou děti schopny vnímat morální pravidla jako odlišná od konvenčních, protože morální pravidla se liší od jiných přítomností vztahového aspektu a důsledku pro druhého. Dítě je podle Turiela schopné už od velmi brzkého věku morální úsudek založit na konceptu vzájemnosti, důsledku pro druhého a spravedlnosti. Je zřejmé, že tento předpoklad popírá Piagetovy závěry týkající se existence dětského egocentrismu a jeho vlivu na morální úsudek. Egocentrismus, charakteristický synkretismem, ústí v neschopnost dítěte brát v potaz perspektivu druhého a vzájemnost, kdy pochopení těchto fenoménů je předpokladem jak pro rozlišení popsaných domén, tak pro chápání konceptu spravedlnosti. Dítě, které je pod vlivem egocentrismu, není schopné brát v potaz perspektivu druhého, není tedy schopné rozlišit podobné domény. Piaget ukazuje, že dítě pod vlivem morálního realismu dokonce není schopné chápat lež z hlediska její pravé podstaty (záměrné lhaní druhému) a rozpoznat, zda dítě v příběhu skutečně záměrně lže, zda se dopustilo chyby, nebo zda si vymýšlí (bájení). Tvořit morální úsudek na základě vzájemnosti, důsledku pro druhého, není možné bez schopnosti vnímat různé perspektivy.

Zde vyvstává první výzkumná otázka, na kterou by měla výzkumná část této práce poskytnout odpověď – můžeme v dětském morálním úsudku skutečně pozorovat znaky egocentrismu a tedy, v morální oblasti, morální realismus?

Avšak ukazuje se, že nemusíme v zásadním napětí čekat na to, jak nám na tuto otázku odpoví analýza empirického materiálu. Na další straně citovaného díla si totiž Turiel sám protiřečí.

„Studie ukazuje, že rozlišení mezi morálními a konvenčními „přestupky“ se stává konzistentnější a více soustředěné okolo 4–5 let věku dítěte. Zatímco dvouleté děti nerozlišují mezi doménami, v průběhu třetího roku svého života děti začínají morální přestupky chápat jako obecně zlé ve větší míře, než je to u konvenčních „přestupků“. Na konci třetího roku života dítěte, děti morální prohřešky posuzují

nezávisle na pravidlech autority. (Smetana, 1995, Smetana, Braeges, 1990). Přestože šestileté nebo sedmileté děti obecně rozlišují různé dimenze, ukázalo se, že tak činí v jim známých otázkách, ale ne v neznámých (Davidson et. al., 1983). Ve věku devíti a deseti let, děti již toto rozlišení činí jak ve známých, tak neznámých otázkách.“ [5 str. 829]

Elliot Turiel

V uvedené citaci je naznačeno, že schopnost rozlišení mezi doménami, a tedy v podstatě i tvorby úsudku na základě těchto rozlišení, se u dítěte vyvíjí v předškolním a ještě raném školním věku. Je zřejmé, že jak Piaget, tak Turiel se svou teorií sociálních domén přece jen předpokládají určitý vývoj ve schopnosti usuzovat na základě morálně platných okolností. Oba autoři se liší ve věkovém rozmezí, ve kterém egocentrismus (v Piagetově terminologii) popisují. Zatímco Piaget zkoumá zásadní vývoj od egocentrismu a fenoménu objektivní odpovědnosti k subjektivní odpovědnosti u dětí ve věku 5–11 let, Turiel hovoří o věkovém období 4–5 let.

Můžeme tedy předpokládat, že morální realismus bude možné v empirických datech pozorovat. Můžeme se tedy ptát – jaké konkrétní podoby morálního realismu můžeme v odpovědích dětí pozorovat?

Piaget popsal v dětském morálním úsudku dítěte morální realismus na základě typických odpovědí, které od dětí různého věku na zadané příběhy získával. Není přitom podstatné, který příběh, respektive chování dítěte z dvojice příběhů, považuje dotazované dítě za méně morální – důležité je, jak svou volbu dítě zdůvodňuje. Otázka zní – vystačíme si při analýze a interpretaci empirického materiálu s Piagetovou teoretizací, nebo bude nutné teorii doplnit o některé skutečnosti, případně některé její části pozměnit?

Podle Turiela můžeme zkoumat vývojové změny týkající se tvorby úsudku uvnitř samotných domén i samotné koordinace domén. Výzkumů v osobní a konvenční doméně bylo provedeno dostatek. Chybí ale výzkumy, které by se týkaly myšlení a usuzování uvnitř domény morální. [5 str. 829] Výzkum prezentovaný v této diplomové práci je zaměřen právě na morální úsudek dítěte týkající se problematiky lhaní a krádeží, které patří do Turielově popsané morální domény, a doplňuje tak chybějící oblast ve výzkumu morálního úsudku.

1.3 Metoda replikace části Piagetových výzkumů

První část této práce je teoretická a zabývá se teorií vývoje morálního úsudku Jeana Piageta a jeho rozsáhlého díla *The Moral Judgement of the Child*. Dále představuje hlavní teoretický koncept, který se vůči Piagetově teorii kriticky vymezuje.

Cílem práce je najít odpověď na výzkumné otázky, které vyvstaly na základě studia obou hlavních teorií, jež zastávají protikladné názorové pozice. K tomuto účelu se práce zabývá replikací části originálního výzkumu švýcarského psychologa Jeana Piageta, jehož úkolem bylo objasnit způsob, jakým si děti předškolního a raně školního věku vytváří morální a jak se toto morální myšlení vyvíjí.

Morální příběhy, které Piaget prezentoval švýcarským dětem, jsem přeložila a upravila, aby byly použitelné pro děti daného věku a kulturního prostředí. Data pro výzkumnou část práce jsem získala pomocí polostrukturovaných rozhovorů nad těmito příběhy s dětmi mateřské školy a základní školy ve Vlašimi.

1.3.1 Pasportizace terénu

Polostrukturované rozhovory o morálních příbězích jsem vedla s dětmi jedné mateřské a jedné základní školy. Oslovila jsem záměrně základní školu a mateřskou školu ve městě Vlašim, protože zde žiji, a mám tak do škol přístup – základní školu jsem sama navštěvovala a znám se s pedagogickým sborem. O umožnění přístupu k dětem v rámci rozhovorů pro svou diplomovou práci jsem tedy požádala Základní školu Sídliště ve Vlašimi a Mateřskou školu Vorlina ve Vlašimi.

Základní škola Sídliště ve Vlašimi se nachází na sídlišti města. Výhodou je její poloha ve městě – okolí školy je klidné, plné zeleně. Samotná škola se nachází ve dvou těsně sousedících objektech. V hlavní budově jsou umístěny všechny třídy, pracovny, zázemí pedagogického sboru a ředitele, dvě vybavené tělocvičny. Ve vedlejší budově jsou třídy školní družiny, školní klub a školní jídelna. Základní škola oslavila v uplynulém roce 50 let své existence. Žáci zde navštěvují ve školním roce 2011/2012 24 tříd (některé stupně mají dvě třídy, některé tři), ve třídě je průměrně 24 žáků. Ve škole jsou integrováni i žáci se speciálními vzdělávacími potřebami. Pedagogický sbor je složen ze 40 pedagogických pracovníků. Škola se zaměřuje na výuku cizích jazyků. Po ukončení druhého ročníku jsou na základě písemného testu a ústního pohovoru vytvořeny dvě nebo tři jazykové skupiny, ve kterých probíhá intenzivnější výuka anglického jazyka. To umožňuje přizpůsobení jazykové výuky potřebám dětí. Výuka na škole probíhá podle Školního vzdělávacího programu (ŠVP) pro základní vzdělávání „Přítomnosti pro budoucnost“ jež vytvořil ve školním roce 2006/2007 kolektiv učitelů ZŠ Sídliště. Prioritami ŠVP je poskytovat základní vzdělání zaměřené na „aktivní dovednosti“ žáků, pokračovat v tradici kvalitní výuky cizích jazyků a rozvíjet pohybové dovednosti žáků a komunikační dovednosti ve svém i cizím jazyce.

Mateřská škola Vorlina ve Vlašimi je situována na okraji města Vlašim, v těsné blízkosti Základní školy Vorlina. Její poloha poskytuje dětem klidné zázemí v blízkosti zeleně s možností trávit čas na čerstvém vzduchu. MŠ byla v uplynulém roce přestěhována do nové budovy, která byla navržena pro potřeby mateřské školky.

MŠ navštěvuje 56 dětí, kteří jsou rozděleni do dvou věkově heterogenních tříd. Toto uspořádání podporuje spolupráci, ohleduplnost, trpělivost, vzájemnou pomoc, inspiraci a získávání sociálních dovedností, což jsou priority MŠ, z nichž vychází celá koncepce této MŠ. Heslem mateřské školy je „AHA“, což odkazuje na přesvědčení, že děti si nejlépe pamatují a nejlépe se učí z toho, co si samy prožijí, co mají možnost vidět a osahat si. MŠ klade velký důraz na přátelskou a klidnou atmosféru, díky které získávají děti pozitivní zkušenost se začátkem své docházky do školní instituce. Dvoutřídní MŠ Vorlina provozuje jednu obvyklou (oranžovou) třídu a jednu třídu využívající Montessori pedagogiku (modrou). „Oranžová“ třída tedy pracuje obvyklým způsobem, zaměřuje se na tvořivé aktivity – hudební, výtvarné. Třída „modrá“ pracuje se speciálními učebními pomůckami. Důraz je zde kladen na vlastní objevování poznatků samotným dítětem, samostatnou práci jednotlivce, připravené prostředí a v neposlední řadě na osobnost učitele.

1.3.2 Experimentální situace

Za dětmi do základní a mateřské školy jsem chodila v dopoledních hodinách, dle domluvy s pedagogickým sborem.

Na základní škole jsem měla pro rozhovory s dětmi k dispozici prázdnou volnou třídu. To mi umožňovalo vést s dětmi rozhovory bez rušivých vlivů. Považuji za velmi důležité, že jsem s dítětem byla opravdu vždy sama, bez přítomnosti učitele, a dítě tak mohlo vysvětlovat svůj názor bez pocitu kontroly nebo „zkouškové situace“. Měla jsem na zřeteli, že dítě může celou situaci vnímat jako „zkouškovou“ – dítě se mohlo cítit hodnocené, jak je na půdě školy typické. V takovém případě by dítě mohlo být nervózní, nebo se snažit odpovídat tak, aby se přiblížilo mému očekávání, případně se jinak snažit své odpovědi „kontrolovat“. Tomu jsem se snažila předejít.

Každému dítěti jsem se nejprve představila křestním jménem. Krátce jsem každému z dětí vysvětlila (přiměřeně jejich věku), že píši práci, se kterou mi právě pomáhají. Zdůraznila jsem, že nic z toho, o čem si povíme, nebudu říkat nikomu z pedagogů, že nebudou nijak známkovány a že neexistuje žádná „správná“ a „špatná“ odpověď a nejdůležitější je pro mě pouze jejich vlastní názor. S dítětem jsem si před začátkem vlastní práce chvíli povídala o škole, o tom co budou dělat odpoledne. S prací jsem začala až ve chvíli, kdy jsem vnímala, že dítě je uvolněné a těší se na příběhy. Rozhovory s dětmi jsem nahrávala na diktafon položený na stole. Každému dítěti jsem vysvětlila, že si musím naše povídání nahrávat, protože bych si nepamatovala, co jsme si řekli. Žádnému z dětí nahrávání nevadilo.

V mateřské školce jsem měla k dispozici prázdnou místnost vybavenou kobercem a polštáři pro sezení. Za dětmi jsem docházela v dopoledních hodinách. Se všemi dětmi jsem nejprve strávila nějaký čas v hlavní místnosti i s učitelkou a chvíli

jsem si s nimi hrála. Když jsem vnímala, že děti se mnou komunikují a jsou uvolněné, začala jsem s rozhovory.

Dětem jsem prezentovala dvojice příběhů ve stejném pořadí. Po každé dvojici příběhů jsem s dítětem vedla krátký polostrukturovaný rozhovor zaměřený na morální úsudek dítěte a jeho vysvětlení. Rozhovor se odvíjel individuálně podle odpovědí dítěte. U každého dítěte jsem ovšem použila několik typických otázek. V průběhu celé práce jsem dítě povzbuzovala a chválila. S prezentováním příběhů jsem pokračovala, dokud bylo dítě schopné udržet pozornost.

Drtivá většina dětí žádala, k mému příjemnému překvapení, další příběhy a celou experimentální situaci si užívala. U většiny dětí z toho důvodu bylo možné prezentovat všechny příběhy najednou.

1.3.3 Morální příběhy

Dvojice morálních příběhů, které Piaget použil, jsou tématicky zaměřeny. Vytvořil příběhy, které obsahují problematiku lhaní, krádeží a zvláštního fenoménu dětské nemotornosti.

Problematika nemotornosti je velmi zajímavá. Podle Piageta hraje nemotornost v životě dítěte velmi podstatnou roli, protože se kvůli ní dostává velmi často do konfliktu s rodiči. Piageta v těchto příbězích zajímá, zda dítě věnuje v příběhu pozornost spíše motivu, který je zde obsažen, nebo materiální škodě, která vzniká. Tím sledoval, zda dítě užívá při svém morálním hodnocení hledisko objektivní, nebo subjektivní odpovědnosti. To samé nám ale umožňují sledovat příběhy obsahující krádeže, proto jsem se rozhodla příběhy s touto tematikou ve svém výzkumu vynechat. Domnívám se, že data, která jsem získala s užitím příběhů o lžích a krádežích, poskytují výsledky pro interpretaci plně dostačující.

Morální příběhy v originálním znění jsem přeložila do češtiny a upravila tak, aby byly pro děti našeho kulturního prostředí srozumitelné a podnětné. V následujících odstavcích uvádím příběhy upravené, v příloze A jsou k nahlédnutí příběhy originální. Nejprve uvádím příběhy s tematikou „lhaní“. Podle Piageta je tendence dítěte lhát přirozená, tak spontánní a univerzální, že lhaní můžeme chápat jako esenciální část dětského egocentrického myšlení. Problémem je střet této přirozené tendence s omezeními a příkazy, které přicházejí od rodičů. Piageta zajímá způsob, jakým děti lež hodnotí a posuzují. [2 str. 135]

Samotné chápání pojmu „lež“ se u dítěte vyvíjí. Lež je v raném věku dítěte chápána jako záměrné i neúmyslné vyslovení nepravdy. Dokonce i když dítě dokáže rozlišit to, co je úmyslná a co neúmyslná nepravda, oboje zahrnuje pod kategorií „lež“. [2 str. 41] Dítě ve svém morálním úsudku nepočítá s rozlišením úmyslné lži od bájení a neúmyslné chyby, což se projeví, jak Piaget pozoroval, v morálním úsudku dítěte o příbězích. Proč tomu tak je? V pozadí tohoto fenoménu je opět nezralost

dětské mysli. Opravdové pochopení podstaty lži předpokládá plně chápat intencionalitu druhého. Toto ale dítě může zvládnout až tehdy, když dokáže plně pochopit existenci různých hledisek (mé hledisko a hledisko druhého). Pochopení podstaty lži, tedy záměrné ublížení druhému, je spjata s postupným objevováním intencionality druhého. U dítěte se může postupně vyvíjet představa lži jako zásahu do vztahu s druhým až s postupným objevováním pochopení vzájemnosti, která je předpokladem pro autonomní morálku.

Piaget použil příběhy s tématem lži opět s cílem pozorovat, zda se u dítěte objevuje ve verbálním myšlení morální realismus a zda tedy při svém teoretickém morálním rozhodování v určitém věku skutečně užívají hledisko objektivní odpovědnosti, opomíjí záměr a všímají si výsledku. Dvojice těchto příběhů mají pro výzkum zaměřený na výskyt hlediska objektivní odpovědnosti v morálním myšlení dítěte jednu výhodu – je zde vyloučen aspekt materiální škody. Dítě se nebude soustřeďovat na porovnání mezi větší/menší ztrátou. Soustřeďovat se bude nezbytně na jiné okolnosti v příběhu.

Každému dítěti byly prezentovány 4 dvojice příběhů s tematikou lži. V každém příběhu se objevuje dítě, které v určité situaci poví něco, co není pravda. Přitom každá dvojice příběhů je utvořena tímto způsobem: jeden příběh z dvojice vypráví o dítěti, které se dopustilo úmyslné lži, s cílem se něčemu vyhnout, nebo se obohatit. Naopak druhý příběh z dvojice vypráví o dítěti, které sice povědělo něco nepravdivého, ale bez zlého úmyslu. Příběhy jsou utvořeny tak, aby bylo možné sledovat, zda dítě dokáže rozlišit mezi prostou chybou, bájením a úmyslnou lží, a zda toto rozlišení bere v potaz. První tři dvojice příběhů Piaget utvořil tak, aby neobsahovaly jako výsledek určitou hmatatelnou škodu. Poslední dvojice příběhů ji naopak obsahovala.

Tabulka 1: Příběhy č. 1 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
1A	✓	Martínek jde na procházku a potká velkého psa, kterého se hodně lekne. Potom jde domů a povídá mamince, že viděl psa velkého jako kráva.
1B	✗	Klárka přišla ze školy domů a řekla mamince, že dostala dobrou známku. To ale nebyla pravda, nedostala žádnou známku, ani dobrou, ani špatnou. Maminka měla radost a dala Klárce odměnu.

Tuto dvojici příběhů jsem pouze přeložila. Obsah jsem ponechala originální, protože se domnívám, že jde o situaci, se kterou se běžně české dítě může setkat. Použila jsem česká jména. Příběh 1A obsahuje neúmyslnou nepravdu – dítě chce pravděpodobně pouze ilustrovat, jak velkého psa potkalo, bez zlého úmyslu, jedná se tedy o „přehánění“, nikoliv o lež. Dítě v příběhu 2B však lže, pravděpodobně s cílem získat odměnu. S užitím vývojově zralejšího hlediska subjektivní odpovědnosti by

dítě mělo za „horší“ označit chování dívky v příběhu 2B, s vysvětlením, že dívka lhala, aby dostala odměnu. Je zajímavé sledovat, zda dítě vnímá, že „přehánění“ není lež, i když jeho výsledkem je nepravda.

Tabulka 2: Příběhy č. 2 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
2A	✘	Pepíček si hrál ve svém pokojíčku, když přišla maminka a poprosila ho, aby doběhl koupit mléko. Pepíčkově se ale nechtělo a tak mamince řekl, že ho bolí nohy. Ale nebyla to pravda, nohy ho vůbec nebolely.
2B	✓	Janička si moc přála jezdit na koni. Jednou viděla na louce za domem jet paní na koni. Když přišla Janička domů, řekla mamince, že jí paní na koni povozila. Ale to vůbec nebyla pravda, Janička si to vymyslela.

V příběhu 2A má chlapec v originálním znění někomu vyřídít vzkaz od maminky. Vzkaz jsem pozměnila na mléko, neboť s takovouto situací se v dnešní době spíše setkají. V příběhu 2B jsem zaměnila projížďku v autě za projížďku na koni. Jízda na koni bývá lákavá pro dívky i chlapce, zde jsem „vsadila“ na oblíbenost zvířat u většiny dětí. U obou příběhů jsem použila běžná česká jména. Tato dvojice příběhů umožňuje pozorovat, zda dítě dokáže odlišit bájení dívky v příběhu 2B od úmyslné lži chlapce v příběhu 2A. S užitím hlediska subjektivní odpovědnosti by dítě mělo za „horší“ označit chování chlapce, který lhal, aby se vyhnul povinnosti.

Tabulka 3: Příběhy č. 3 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
3A	✓	Kryštof neuměl moc malovat, ale chtěl to umět. Jednou si prohlížel obrázek svého kamaráda a řekl: „To jsem nakreslil já.“
3B	✘	Tomášek si doma hrál s nůžkami, které potom ztratil. Když se maminka vrátila domů, řekl Tomášek, že nůžky neviděl a nesahal na ně.

V příbězích jsem pouze přidala česká jména a upravila slovosled do jednodušší podoby. Obsah příběhů jsem zachovala. Domnívám se, že popsané situace jsou pro české děti poměrně běžné. V příbězích můžeme vidět opět bájení (příběh 3A) a úmyslnou lež (3B). Chlapec z příběhu 3B zalhal, aby se vyhnul trestu, chlapec z prvního příběhu zalhal, protože si moc přál umět malovat. S užitím hlediska subjektivní odpovědnosti by měly děti považovat za „neposlušnější“ dítě v příběhu 3B a vysvětlit, že jde o záměr Tomáše vyhnout se odpovědnosti (trestu, zloby maminky).

Tabulka 4: Příběhy č. 4 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
4A	✓	Lukáš šel po městě a zastavil ho pán a zeptal se, kde je ulice Blanická. Lukáš neznal názvy ulic a nevěděl, kde Blanická ulice je. Pánovi odpověděl: „Myslím, že je támhle“. Pán se potom úplně ztratil.
4B	✗	Honza šel po městě a zastavil ho pán a zeptal se, kde je ulice Jablečná. Honza chtěl pána napálit a i když věděl, kde ulice je, ukázal špatnou ulici: „Támhle je“. Pán se ale neztratil a našel správnou cestu.

Poslední dvojice příběhu s tématem lhaní je specifická. Piaget jí použil se zámerem obohatit příběh tím, že kromě hlediska záměru obsahuje příběh také hledisko výsledku – hmatatelné škody. Dítě se tak může soustředit na záměr obou chlapců (vývojově zralejší), nebo na výsledek (vývojově méně zralé) – ztratil se pán? Zajímá nás, zda dítě dokáže neúmyslnou chybu v příběhu 4A odlišit od úmyslné lži a zda bude tento rozdíl brát v potaz při svém morálním úsudku.

Další příběhy, které ve svém výzkumu užívám, jsou příběhy s tematikou krádeže. Příběhy o krádežích svádí podle Piageta dítě k tomu, aby se soustředilo na materiální škodu jako výsledek jednání dítěte v příbězích, stejně jako tomu bylo u příběhů s tematikou nemotornosti. Piaget vytvořil dva páry příběhů, ve kterých se objevuje jako morální přečin krádež. V každé dvojici vypráví jeden příběh o dítěti, které kradlo s dobrým úmyslem, a jeden o dítěti, které kradlo s úmyslem obohatit se. Pomocí těchto příběhů je možné sledovat, zda se dítě morálně rozhoduje podle hlediska objektivní odpovědnosti, nebo se rozhoduje ve smyslu subjektivní odpovědnosti.

Tabulka 5: Příběhy č. 5 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
5A	✓	Pavlík potkal kamaráda, který je velmi chudý. Kamarád Pavlíkovi řekl, že nic nevečeřel, protože doma nebylo nic k jídlu. Pavlík šel tedy do obchodu, ale neměl peníze, tak rohlík ukradl a potom ho dal kamarádovi.
5B	✗	Janička přišla do obchodu a tam uviděla pěknou sponku. Pomyslela si, že by ta sponka byla moc krásná v jejích vlasech, a tak sponku ukradla a utekla.

Příběh 5A jsem formulovala tak, aby zněl jednodušeji a srozumitelněji a obsah přitom zůstal stejný. V příběhu 5B jsem zaměnila původní stuhu na šaty za sponku do vlasů a příběh jsem rovněž zjednodušila v jeho formulaci. Přidala jsem česká jména dětí. Vývojově zralejší morální úsudek by se v tomto případě měl opírat

o hledisko záměru, kdy Pavlík chtěl pomoci kamarádovi, ale Janička chtěla sama sebe obohatit. Méně zralé potom je soustředit se na porovnání ceny rohlíku a sponky. V originálním výzkumu Piageta děti chápaly jako morálně „horší“ příběh první, s odůvodněním, že rohlík je dražší než v příběhu původně užitá stuha. V současných poměrech v našem kulturním prostředí by děti analogicky měly usuzovat, že horší je příběh 5B kvůli tomu, že sponka je dražší než rohlík, s opomenutím záměru. V originálním příběhu je dvojice koncipována tak, aby v příběhu 5A byl obsažen morálně „čistší“ záměr, ale vznikla větší škoda (rohlík byl dražší než stuha), a příběh 5B aby obsahoval morálně „pokleslejší“ záměr, ale škoda byla menší. Dvojice byla koncipována „křížem“, aby bylo jasně vidět, zda dítě svůj morální úsudek tvoří s přihlédnutím k záměru aktéra v příběhu, nebo se zvážením materiální škody. Vidíme, že v upravené verzi tento „kříž“ nevzniká, proto je velmi důležité se dítěte trpělivě ptát a trvat na tom, aby vysvětlilo svou volbu. Je zde zvláště důležitá tzv. metoda klinického rozhovoru.

Tabulka 6: Příběhy č. 6 v upraveném znění

Označ.	Hodn.	Text příběhu
6A	✓	Lucinky kamarád Pěťa měl doma ptáčka v kleci. Lucinka Pěťu prosila, aby ptáčka pustil, protože v kleci je zavřený a nešťastný. Ale Pěťa nechtěl. A tak Lucinka ptáčka ukradla a nechala ho uletět. Potom klec schovala, aby v ní už nikdy nebyl zavřený žádný ptáček.
6B	✗	Když jednou maminka nebyla doma, ukradla Julie mamince nějaké sladkosti, schovala si je a pak je snědla.

V této dvojici příběhů opět můžeme vidět typické uspořádání – chování dítěte z příběhu 6A je řízeno dobrým úmyslem, ale vzniká větší „škoda“ – ptáček, klec. V příběhu 6B holčička krade, aby se obohatila, záměr je tedy jednoznačně horší – ale škoda je jen malá – sladkosti.

Příběhy 6A a 6B jsem pouze mírně přeformulovala v zájmu větší srozumitelnosti pro české dítě a užila jsem česká jména. Vývojově zralejší je soustředit se v morálním úsudku na záměr dítěte. V příběhu 6A chtěla dívka pomoci zvířeti, proto jednala tak, jak se domnívala, že to bude dobré pro druhého. V příběhu 6B dívka konala v zájmu vlastního obohacení.

1.3.4 Klinický rozhovor

Rozhovor, který jsem s každým dítětem vedla, můžeme nazvat polostrukturovaný. Po každé dvojici příběhů jsem každému dítěti pokládala několik „stabilních“ otázek, zároveň jsem ale reagovala na specifickou odpověď každého dítěte s cílem dostat se co nejbližší k dětskému zdůvodňování svého morálního rozhodnutí.

Piaget se domnívá, že pokud chceme mít přístup k dětské mysli jako takové, v její originální podobě, musíme se vyhnout nebezpečím a těžkostem, které by nám v tomto přístupu mohly bránit nebo ho zkreslovat.

Jednou z těchto těžkostí je tendence dospělého člověka ptát se dítěte otázkami, které už v sobě obsahují určitý předpoklad. Piaget uvádí příklad: pokud se dítěte zeptáme otázkou „Jak se slunce pohybuje?“, pravděpodobně získáme od dítěte odpověď, ve které bude vysvětlovat, jak se slunce hýbe, například „Slunce se pohybuje válením“. Kdybychom položili otázku jinak, možná by dítě ani nenapadlo, že je slunce v pohybu. Podle Piageta musíme být nanejvýš pozorní k tomu, na co se samo dítě ptá, věnovat pozornost obsahům dětských otázek, protože to je tím, o čem dítě skutečně přemýšlí. Naše vlastní otázky pak musí být těmito otázkami vedeny. Piaget se dokonce domnívá, že téměř každá taková dětská otázka v sobě obsahuje samotné řešení. Pokud se dítě ptá „Kdo vytvořil slunce?“, potom je jasné, že se dítě domnívá, že slunce někdo vytvořil, je výsledkem něčího stvoření.

Piaget zvažuje metody, které je možné ve snaze nahlédnout dětskou mysl použít. Jednou z možných je testová metoda. Testová metoda je ale vytvořená z pevně daných otázek, které nás odvádí od spontánnosti dětského myšlení, jak jsme viděli výše. Pokud bychom použili pevnou testovou metodu, pak se podle Piageta příliš odchýlíme od přirozeného dětského myšlení – nedostaneme se k tomu, co dítě skutečně spontánně zajímá, vyhneme se spontánním dětským reakcím.

Další metodou je pozorování. Pozorování je nezbytné v jakémkoliv výzkumu, je jeho základem. Použít pouze čisté pozorování, bez užití rozhovoru, nám přístup k obsahu a způsobu dětského myšlení ale také nezajistí. Dítě totiž spontánně o tom, co si myslí, nemluví – ať už z důvodu strachu, studu před staršími, nebo jiného. Pokud dítě mluví s ostatními dětmi nebo s námi, je také těžké rozlišit, co jsou jeho skutečné představy a co je bájení související s hrou a dětskou fantazií. Vedle toho, co dítě může expresivně verbálně vyjádřit, je v jeho mysli mnoho implicitního – tendence mysli, vizuální a motorická schémata. Tyto „primitivní asociace“ jsou nesmírně důležité, a pokud je chceme poznávat, musíme použít speciální přístup.

Piaget hovoří o metodě klinického rozhovoru, který do oblasti výzkumu dětského morálního výzkumu přebírá z psychiatrické praxe. V případě psychiatrických diagnóz je lékař s užitím tohoto přístupu schopný před sebe postavit problém, vytvořit hypotézu, adaptovat podmínky a kontrolovat každou hypotézu pomocí pacientových reakcí na vedený rozhovor. Jak v případě této psychiatrické praxe, tak v případě zkoumání dětského myšlení je zásadní nechat se vést a přitom mít stále vlastní kontrolou nad situací. Metoda klinického rozhovoru je podle Piageta něco, co se psycholog musí naučit praxí. Není jednoduchá.

Vždy je nutné neklást otázky sugestivním způsobem. Pokud nám dítě odpovídá něco, co mu svou nevhodně položenou otázkou sugerujeme, je pro nás tato odpověď bezcenná. Je nutné najít rovnováhu mezi vnášením vlastních předsudků do rozhovoru

a naopak nevnašením ničeho, kdy rozhovor postrádá jakékoliv vedení, řídicí hypotézu a souvislost.

Metodu klinického rozhovoru by tedy bylo možno popsat stručně takto: jde o metodu, při které je zásadní ptát se dítěte s užitím pojmů, které samo dítě spontánně užívá, a ve směru otázek, které si samotné dítě klade. Toho je možné dosáhnout pouze tím, že budeme pozorovat dítě, vnímat, co samo říká, jaké užívá pojmy, jaké má představy. Pomocí takto získaných informací se opět ptáme. Jedná se o metodu, která výzkumníka vede k bdělosti nad vlastní tendencí vnašet do rozhovoru s dítětem vlastní předpoklady. Výzkumník se nechává dítětem do jisté míry vést, zároveň ale má svou vlastní hypotézu, kterou chce ověřit – proto musí rozhovor přece jen do jisté míry direktivně řídit a nesmí nad ním ztratit kontrolu.

Velmi zajímavým fenoménem, se kterým se při klinickém rozhovoru s dítětem můžeme setkat, je bájení. Když dítěti, zejména mladšímu než 8 let, položíme otázku, často se stane, že dítě začne bájit. Dítě vypadá v takovou chvíli zcela vážně, nicméně bájí něco, co právě vymyslelo a co mu dobře zní. Toto bájení má společné znaky s dětskou hrou. Bájení může dítě použít ve chvíli, kdy si z psychologa prostě dělá legraci a nechce se mu o otázce přemýšlet. S tím se setkáme u dětí starších 8 let. U mladších dětí může být bájení přirozeným procesem dětské mysli a může se objevovat, když je dítě unavené nebo řeší nějakou svou potíž. Bájení se také objevuje, když dítě neví, co lepšího říci. Bájení také může obsahovat stopy dřívějších, nebo méně často budoucích přesvědčení, kdy si dítě „hraje“ s myšlenkou, které už nevěří. Bájení je bohaté, systematické, a proto obtížně rozpoznatelné. Kontrasugesce proti bájení nepomáhá, čím víc námitek proti, tím rozvětvenější bájení je. Poznat ho můžeme tak, že odpověď se bude výrazně lišit od odpovědí jiných dětí na stejnou otázku. Fenomén bájení se v morálních příbězích vyskytuje a otázkou je, zda ho naše děti jsou schopné odlišit od lži. [10 stránky 1–32]

1.3.5 Vlastní postup při sběru dat

Data jsem získávala pomocí polostrukturovaných rozhovorů s dětmi předškolního a raného školního věku. Za dětmi jsem docházela do jedné mateřské a jedné základní školy, v období od počátku dubna 2012 do konce května 2012. Do výzkumu bylo zapojeno celkem 59 dětí, 8 dětí navštěvovalo školu mateřskou a 51 školu základní. Věk oslovených dětí se pohyboval v rozmezí 5–10 let, navštěvovaly předškolní třídu v mateřské škole až třetí třídu na základní škole. Děti z mateřské školy navštěvovaly jednu třídu, děti ze základních škol navštěvovaly celkem 6 tříd (2 paralelní třídy pro každý ročník).

Děti pro rozhovor jsem volila pomocí náhodného výběru v dané třídě. Měla jsem na vědomí, že je nutné vyhnout se výběru, který by byl zatížen jakýmkoliv kritériem – například výběr dítěte podle názoru učitelky ohledně šikovnosti dítěte,

prospěchu dítěte nebo jiného kritéria. Každé dítě tedy vždy po návratu do třídy vyslovalo náhodné číslo, podle kterého jsem rozpočítáním z náhodného směru zvolila další dítě pro rozhovor. Děti jsou na základní škole do konkrétní třídy daného ročníku zařazeny na základě pozice prvního písmena příjmení v abecedě, výběr do paralelních tříd je tedy náhodný. Přesto jsem se snažila, aby děti konkrétní věkové hladiny byly rovnoměrně vybrány z obou paralelních tříd.

Každému dítěti jsem prezentovala v pevném pořadí dvojice příběhů. Po každé dvojici příběhů jsem dítěti kladla několik otázek, jejichž počet i konkrétní podoba se odvíjely od reakce dítěte. Otázky byly zaměřeny na morální úsudek dítěte o obou příbězích, konkrétně na schopnost dítěte zahrnout do svého morálního úsudku záměr dítěte z příběhu. Nejčastěji užívané otázky k jednotlivým dvojicím příběhů jsou uvedeny v příloze B.

Rozhovor s každým dítětem jsem nahrávala na diktafon položený na stole. Každý rozhovor trval cca. 15–20 minut. S naprostou většinou dětí bylo možné hovořit o všech příbězích při jediném setkání. Pokud jsem vnímala, že je dítě unavené, dokončily jsme rozhovor o dalších příbězích při dalším setkání.

Získané rozhovory jsem celé doslovně přepsala do elektronické podoby. Data v elektronické podobě jsou výsledným materiálem pro analýzu.

2 Rozbor a výklad dat

2.1 Popis dat

Polostrukturované rozhovory jsem vedla s 59 dětmi, s každým dítětem jsem hovořila o 6 příbězích. Celkově jsem získala 347 výpovědí dětí o příbězích. To znamená, že pouze v 7 případech se dítě k příběhu nedokázalo žádným způsobem vyjádřit, nebo z jiného důvodu nebylo možné výpověď dítěte o příběhu získat. Data jsem získala od dětí 5–10 let starých. Po zaokrouhlení směrem dolů na celé roky je tak možné data rozdělit do 6 skupin. Počet dětí v jednotlivých věkových skupinách a počet získaných dětských výpovědí o příbězích v dané věkové skupině ukazuje tabulka 7.

Tabulka 7: Věkové zastoupení dětí

Věk dítěte	Počet dětí	Počet odpovědí
5	6	33
6	7	40
7	15	88
8	9	54
9	11	66
10	11	347
Celkem	59	347

Sám Piaget nevnímal přesný věk vyjádřený v měsících dítěte jako určující, jelikož nehovořil o přesném věkovém vymezení morálních stádií, ale naopak o procesech, kdy se stoupajícím věkem dítěte jeden z procesů převládne nad druhým. Považuji tedy za srozumitelnější a přehlednější zaokrouhlení na celé roky s nezapočítáváním měsíců, které nám v celkovém přehledu umožní dostatečným způsobem sledovat, zda k postupnému převládání procesu morální heteronomie nad procesem morální autonomie skutečně dochází.

Jak bylo již naznačeno, předpokládáme, že se tento vývojový postup skutečně projeví. Obě teoretické koncepce představené v této práci, které jsou do značné protikladné, vyjadřují, ač každá jinými slovy, tento předpoklad. Rozsah nasbíraného empirického materiálu nám umožňuje tento předpoklad ověřit. Abychom mohli odpovědět na tuto otázku, musíme nahlédnout do nasbíraných dat. Pokud zde skutečně je vývojový posun od morálního realismu směrem k autonomní morálce, bude možné pozorovat ve výpovědích dětí se stoupajícím věkem stoupající četnost výskytu fenoménu subjektivní odpovědnosti a naopak klesající četnost výskytu objektivní odpovědnosti. Abychom tuto tendenci mohli sledovat, je nejprve nutné stanovit, jak přesně v jednotlivých příbězích vypadá subjektivní a objektivní odpovědnost

podle Piagetovy teorie. V následující kapitole se budu z tohoto hlediska jednotlivým příběhům věnovat a následně vyhodnotím, jak děti v mém výzkumu reagovaly.

2.1.1 Morální úsudek v jednotlivých příbězích

U každého příběhu získal Piaget typické odpovědi odkazující na subjektivní nebo objektivní odpovědnost. Uvádím nejprve typické odpovědi u jednotlivých příběhů. Morální úvahy dětí, které se liší od typických odpovědí, jež popsal Piaget, označuji jako atypické. Následně se soustředím právě na tyto atypické odpovědi a jejich bližší popis.

Dvojice příběhů č. 1 obsahuje, spolu s dvojicemi č. 2 a 3, téma lži. Tyto dvojice příběhů jsou sestrojeny tak, aby zde byla na minimum snížena otázka materiální škody. Podle Piagetovy hypotézy bude dítě uvnitř těchto dvojic příběhů tvořit svůj morální úsudek na základě lži samotné a záměrů dětí. [2 str. 146] První dvojice příběhů je sestrojena následovně: příběh A obsahuje přehánění, jehož výsledkem je vyslovení „nepravdy“ – nejedná se ale o lež. Příběh B naopak obsahuje čistou lež, která je vyslovena s úmyslem něco získat. Piaget pozoroval, že dítě se zde, pod vlivem objektivní odpovědnosti, orientuje podle větší nebo menší pravděpodobnosti lživého prohlášení. Čím více se tvrzení liší od pravdy, tím více ho dítě chápe jako lživé. Porovnání příběhů v této dvojici z hlediska morálnosti pak sleduje stejný princip. [2 str. 147] Pokud tedy naopak rodič lži může uvěřit, pak je lež menší. V příběhu 1B je „menší lež“, protože máma může klidně uvěřit, že dítě ve škole dostalo dobrou známku. I když dítě vnímá intence, které jsou v pozadí jednání dětí ve dvojici příběhů, stejně se rozhoduje pod vlivem objektivní odpovědnosti. [2 str. 148] Typická je v této dvojici příběhů podle Piageta u mladších dětí odpověď, kterou pozoroval například u sedmiletého chlapce jménem Burd:

„Když povíš něco, co tvoje máma neví (neví, že to není pravda), je to méně zlé, protože máma může uvěřit. Když máma ví, že to není pravda, je to větší lež.“
[2 str. 148]

Jean Piaget

Jednoduše řečeno, typická odpověď mladších dětí, kterou Piaget v této dvojici příběhů pozoroval, odráží přesvědčení, že to, čemu máma věří, není zlé, zatímco na první pohled zřejmá lež je zlá.

Pod vlivem subjektivní odpovědnosti dítě dokáže brát v potaz záměr aktérů z příběhů a na jejich podkladě tvořit svůj morální úsudek. V první dvojici příběhů tak dítě může „nemorálnost“ dítěte z příběhu B oproti příběhu A vysvětlit tak, že v příběhu A se nejednalo o lež, ale o přehánění, případně že dítě asi zle vidělo. Důležité je, že chápe, že dítě úmyslně nezahlalo, a proto nezaslouží trest. Dalším možným

vysvětlením ve směru subjektivní odpovědnosti je, že dítě z příběhu B jednalo s úmyslem získat od matky odměnu, kterou si nezasloužilo.

Počet jednotlivých typů odpovědí na tuto dvojici příběhů, které jsem získala rozhovory s našimi dětmi, uvádí přehledně tabulka 8.

Tabulka 8: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 1

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
12	46	0	58

Vidíme, že správných odpovědí byla naprostá většina. Děti ve 46 případech rozpoznaly, že „méně“ morálně se zachovalo dítě v příběhu 1B, protože lhalo s úmyslem se obohatit, nebo ve svém morálním úsudku bralo v úvahu fakt, že dítě v příběhu 1A v podstatě nelhalo. Příběh se tedy zdá poměrně nekomplikovaný. Je poměrně překvapující, že s objektivní odpovědností tak, jak ji v této dvojici příběhů pozoroval Piaget, jsem se nesetkala ani v jediném případě. Žádné z dětí, které jsem oslovila, v této dvojici příběhů nezvažovalo „pravděpodobnost lži“. Ani jedno dítě se nevyjádřilo v tom smyslu, že by lež se známky mohla být méně zlá, protože je pravděpodobné, že jí matka uvěří. Naopak, u jednoho osmiletého dítěte (viz rozhovor č. 18) jsem se setkala s opačnou úvahou, a to v příbězích č. 6. Dítě vyjádřilo názor, že příběh 6B obsahuje horší morální přestupek než 6A, jelikož kromě vypuštění ptáčka na svobodu dítě ještě vzalo a schovalo klec, takže „zlé“ chování dítěte nikdo nebude mít šanci odhalit, a proto je chování horší. Žádné z dětí v našem výzkumu ani nezvažovalo tvrzení o „psovi jako kráva“ jako větší lež, z důvodu jeho neexistence – přesto ale velká část dětí toto tvrzení opravdu vnímala jako lež, i přes vědomí, že Anežka pouze chtěla ilustrovat, že viděla skutečně velkého psa. To potvrzuje Piagetův předpoklad, že mladší dítě často není schopné v této experimentální situaci rozpoznat lež od nezáměrné chyby, nebo přesněji řečeno, toto rozpoznání brát v úvahu při svém morálním úsudku. Tato neschopnost rozlišení chyby a lži v tomto případě mezi oslovenými dětmi navíc skutečně klesá se stoupajícím věkem dítěte.

Tuto „lež“ o psovi velkém „jako kráva“ ale spíše než jako „větší“ z důvodu její nápadnosti, vnímaly děti naopak, v kontrastu s pozorováním Piageta, jako menší – Anežka skutečně nějakého psa viděla, lhala „jen trochu“, zatímco Klárka nedostala vůbec žádnou známku (viz např. rozhovor č. 27, č. 35). Bude zajímavé tento Piagetův postřeh pozorovat dále v příběhu č. 2 a č. 3, které jsou orientovány stejným směrem.

Nulová četnost fenoménu odpovědí objektivní odpovědnosti tak, jak ji Piaget popsal, neznamena, že děti odpovídaly se stoprocentním uvědoměním, jelikož ještě 12 odpovědí bylo atypických. 6 dětí odpovědělo, že děti se v obou příbězích zachovaly stejně „zle“ (viz rozhovor č. 14, č. 19, č. 8, č. 34, č. 12, č. 9), 2 děti (viz rozhovor č. 13, č. 4) udaly jako morálnější špatnou odpověď, ale neuvedly žádný důvod.

4 děti uvedly, že hůř se zachovalo dítě, které vyprávělo mamince o psovi „jako kráva“, protože kráva je sprosté slovo, které se nesmí říkat. Tato odpověď je velmi zajímavá, dítě se odvolává na určité pravidlo, které dítěti obvykle skutečně předává dospělá autorita – rodič, prarodiče, případně učitel ve školce či škole. Tento důvod uvedlo dokonce i jedno desetileté dítě, dále dvě sedmileté a jedno devítileté (viz rozhovor č. 55, č. 18, č. 28, č. 45).

Příklad: rozhovor č. 55

D: Anežka řekla sprostý slovo, který se říkat nemá. E: A proč? D: Protože viděla velkého psa, a prostě jí to nutilo. E: A Klárka? D: lhala se známka, protože třeba chtěla mamku potěšit a mamka řekla, že je šťastná a dala jí odměnu. E: Které z dětí se zachovalo hůř? D: asi oboje stejně, jedna lhala, druhá mluvila sprostě a to se nesmí.

Klárka (10,5)

Atypické odpovědi podané dětmi v této dvojici příběhů se tedy blíží projevům morálního realismu, protože dítě se nerozhoduje při svém morálním úsudku na základě zvážení intencí aktérů, ale podle vnějších okolností.

Obdobné reakce dětí jako v první dvojici pozoroval Piaget i ve druhé dvojici příběhů. Děti měly v originálním výzkumu opět tendenci porovnávat chování dětí z příběhů podle pravděpodobnosti podaného tvrzení. Je nepravděpodobné, aby dívku nebo chlapce svezl cizí pán v autě – je to tedy větší (protože na první pohled zřejmá) lež. Navíc zde přistupuje další fenomén – příběh 2B je delší, lež je „delší“, objevují se odpovědi zvažující „velikost“ lži. [2 str. 150] Typická odpověď dítěte na tyto příběhy je například ta, kterou podal sedmiletý chlapec jménem Roc, nebo ta, kterou podal sedmiletý chlapec Pie:

„Zlobivější je ta dívka s autem, protože malé holky nesmí řídit auto.“ [2 str. 149]

Roc

„Ta s tím autem je horší, protože je to delší věta. Je to větší. Horší. Protože řekla své matce víc věcí.“ [2 str. 149]

Pie

Pod vlivem subjektivní odpovědnosti děti v této dvojici příběhů vysvětlují, že v případě příběhu B se nejednalo o lež, nebo že chlapec v příběhu A lhal, aby se vyhnul povinnosti.

Dvojice příběhů č. 2 byla pro děti v našem výzkumu, alespoň podle stručného přehledu, který poskytuje tabulka 9, náročnější než dvojice č. 1.

Tabulka 9: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 2

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
25	27	6	58

27 dětí se vyjádřilo k příběhům správně, když do svých úvah a konečného rozhodnutí zahrnuly cíl, který dítě sledovalo. 6 dětí (viz rozhovor č. 2, č. 10, č. 22, č. 27, č. 31, č. 50) odpovědělo v duchu objektivní odpovědnosti, především ale ve smyslu „velikosti“ lži. V jediném případě se jednalo o pravděpodobnost lži, o její zjištění.

Příklad: rozhovor č. 22

E: A které z dětí bys potrestal víc? D: Janičku. E: A proč Janičku? Zkus mi to vysvětlit. D: Protože by se to zjistilo.

Petr (7,5)

Atypických odpovědí jsem získala 25. Můžeme si povšimnout zvláštní situace, tedy, že dítě volilo jako zlobivějšího chlapce z příběhu 2A, kterého volit skutečně má, pokud má volit „správně“. Tuto odpověď nicméně nevolí s přihlédnutím k intencím, ale na základě vnějších okolností. Způsobená materiální škoda byla důvodem pro volbu chlapce z příběhu 2A jako zlobivějšího například proto, že ráno nebudou k snídani k dostání křupinky s mlékem (viz rozhovor č. 42). Důvodem pro stejnou volbu v rozhovoru č. 2 byl fakt, že bez mléka nemůže maminka vařit a všichni pak mohou umřít hladu. Jídlo se ukázalo jako důležité v rozhovorech č. 37, č. 13, č. 14. Tyto děti chápou jednání chlapce jako horší, protože mléko je jídlo, a to je v každém případě důležitější než kůň.

Příklad: rozhovor č. 37

E: A které to dítě se zachovalo hůř? D: Pepík. E: A proč? D: Protože si chtěl hrát, a mamka mu řekla, ať jde koupit mléko, a on řekl, že ho bolí nohy, a lhal, a maminka si to asi došla sama koupit, navíc mléko je důležitější než kůň. E: Jak to myslíš? D: Protože mléko se dává třeba k pití, a kůň, na tom můžeš jezdit, když chceš.“

Vojta (8,8)

Největší část atypických odpovědí v tomto příběhu zastupovala odpověď, že děti z příběhů se zachovali stejně, nebo dítě volilo náhodně, bez vysvětlení své volby.

To, že se některé děti soustředily právě na mléko, je v kontextu této dvojice velmi zajímavé, když si připomene fakt, že Piaget se jakoukoliv „záminku“ k soustředění se na materiální záležitosti pokusil právě v příbězích 1–3 zcela vylou-

čit. Nejedná se zde o žádné zničení věci nebo nešikovnost, Piaget v tomto příběhu tento vývoj tedy skutečně nepředpokládal. Atypické odpovědi, které jsem získala o příbězích č. 2, jsou ve všech případech orientovány ve směru morálního realismu.

Příběh č. 3 je posledním z trojice příběhů s tematikou lži. V morálních úsudcích o příbězích 3A a 3B Piaget pozoroval obdobný vzorec odpovědi u mladších dětí, jako pozoroval u dvojic příběhů č. 2 a č. 3. Čím nepravděpodobnější lež je, tím horší je. [2 str. 151] Všichni vědí, že chlapec z příběhu 3A neumí malovat, všichni budou vědět, že lže, proto je to horší.

„Právě zde můžeme vidět úsudek pod vlivem objektivní odpovědnosti v nefalšované podobě, mnohem jednodušší než ten, který jsme zkoumali ve spojitosti s příběhy s tematikou nemotornosti a krádeží“. [2 str. 151]

Jean Piaget

Dítě zde vnímá, že jeden příběh vždy obsahuje opravdu podvod, zatímco druhý jen přehánění, vychloubání, bájení, vymyšlení. Přesto se ale svůj úsudek zakládá na pravděpodobnosti lži, a soudí tak na skutečně objektivistickém základě, ignoruje intenci. [2 str. 152]

Z hlediska subjektivní odpovědnosti se Piaget setkal s přesně opačnou tezí. Jako horší dítě pod vlivem subjektivní odpovědnosti může chápat lež spíše nenápadnou. Čím je lež nápadnější, tím víc je pravděpodobné, že se tě nikdo nesnaží oklamat, ale jen udělal chybu nebo přehání. [2 str. 155] Dále o subjektivní odpovědnosti hovoří samozřejmě v případě, kdy dítě vnímá příběh 3B jako horší, protože se dítě v něm snažilo vyhnout trestu, a proto lhalo. Tabulka opět uvádí početní rozložení jednotlivých typů odpovědí.

Tabulka 10: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 3

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
41	11	4	56

Tabulka naznačuje, že jen velmi málo dětí odpovídalo tak, jak uvádí Piaget. Pouze 11 dětí odpovědělo ve smyslu subjektivní odpovědnosti (viz rozhovor č. 17, č. 24, č. 26, č. 27, č. 50, č. 53, č. 54, č. 31, č. 32, č. 35, č. 39).

Příklad: rozhovor č. 24

E: Co udělal Kryštof? D: On řekl, že to namaloval on a nebyla to pravda. E: A proč to řekl? D: Protože aby to vypadalo, že umí malovat. E: A Tomášek? D: On je ztratil a řekl, že na ně nesahal, aby nedostal vynadáno, zatloukal. E: A která lež je horší? D: Ta s těma nůžkami. E: A proč je zlobivější? D: Protože to ztratil a

řekl, že na ně nesahal. E: A Kryštof? D: On lhal, že umí malovat. E: A to není tak hrozná lež? D: On se jen vytahoval. E: A to není tak hrozné jako zatloukání? D: Ne.

Zdenda (7,7)

Ve smyslu objektivní odpovědnosti odpověděly 4 děti (viz rozhovor č. 10, č. 23, č. 31, č. 45). Pravděpodobnost lži se objevila jen ojediněle (příklad uvedený níže), jinak děti své rozhodnutí zdůvodňovaly velikostí lži.

Příklad: rozhovor č. 45

E: A která ta lež je horší? D: S knížkou. E: A proč? D: Protože on lhal o kamarádově obrázku a ne o svém. E: A proč je to horší než to s těma nůžkami? D: Protože zalhal svý mamince nejmilejší a zalhal o tom, že něco namaloval, když i maminka věděla, že maluje hrozně, prostě špatně.

Bára (9)

41 vyjádření bylo atypických. Odpovědi byly velmi pestré. Nejvíce dětí (viz rozhovor č. 2, č. 8, č. 9, č. 12, č. 14, č. 16, č. 18, č. 19, č. 20, č. 21, č. 38, č. 43, č. 48, č. 52, č. 59) by volilo pro obě děti stejný trest. Několik dětí zvolilo „správnou“ nebo „špatnou“ odpověď bez vysvětlení své volby (viz rozhovor č. 11, č. 29, č. 57, č. 58, č. 6). V případě tohoto příběhu je ale situace zjevně komplikovanější, rozhodnutí pro děti nebylo, jak se ukázalo, vůbec snadné.

Některé děti (viz rozhovor č. 30, č. 42, č. 46, č. 47, č. 36) uváděly, že hůř se zachoval Kryštof, který označil cizí obrázek za svůj, jelikož pravého tvůrce obrázku bude tato situace mrzet, bude smutný, nešťastný. Můžeme cítit, že ač tato odpověď není odpovědí subjektivní odpovědnosti podle Piagetovy „předlohy“, není ani odpovědí morálně realistickou. Dítě se soustředí na výsledek jednání pro druhého z hlediska jeho prožívání celé situace. Tato odpověď se objevuje u dětí osmiletých a devítiletých a tomuto fenoménu se budu věnovat ještě později.

Příklad: rozhovor č. 42

E: Proč Kryštof řekl, že ten obrázek nakreslil? D: Protože se mu hrozně líbil. E: A jak to bylo s nůžkami? D: No tak on asi tak si s nima stříhal, a ztratil je, a pak říkal mamce, že je ani neviděl, aby si nemyslela, že je toho vinen. E: A proč? D: Protože by mohl dostat na zadek. E: A je jeden z těch kluků neposlušnější? D: No, asi... asi... ten s tím obrázkem, protože tomu kamarádovi to pak může být fakt hodně líto.

Magdalena (9)

V 9 případech (viz rozhovor č. 1, č. 4, č. 7, č. 22, č. 25, č. 28, č. 37, č. 40, č. 41) děti odpovídaly s ohledem na materiální škodu. Nůžky jsou dražší než obrázek, jsou cennější, užitečnější, dá se s nimi stříhat. Tendence dětí soustředit se na materiální výsledek se zdá být velmi silná, můžeme ji vidět i v šestici příběhů, které Piaget vytvořil právě proto, aby se pokusil této pro dítě „lákavé“ okolnosti vyhnout.

V neposlední řadě děti vnímají jako morálně „horší“ příběh 3B, protože nůžky jsou nebezpečné, děti si s nimi nemají hrát (viz rozhovor č. 49, č. 55, č. 33), nebo protože zde existuje nařízení, že si malé děti s nůžkami hrát nesmí (viz rozhovor č. 5, č. 34, č. 44).

Velmi zajímavá je odpověď, kterou jsem získala v rozhovoru č. 51. Dítě vysvětluje, že chlapec z příběhu 3A závidí, a závist je vždy horší než zatloukání.

Atypické odpovědi získané od dětí v reakci na příběhy č. 3 jsou s větší částí opět ovlivněné morálním realismem (materiální výsledek, odkaz na pravidla, odkaz na nebezpečí, neschopnost se „přiklonit“ na jednu stranu nebo své rozhodnutí odůvodnit). Setkali jsme se ale i s příběhy, ve kterých se s morálním realismem v čisté podobě nesetkáváme (odkaz na prožívání).

Oproti předešlým příběhům je dvojice příběhů číslo 4 sestrojena tak, aby zde určitý materiální výsledek byl jasně vyjádřen, čímž je tato dvojice příběhů odlišná od ostatních tří dvojic „lživých“ příběhů. Pátá a šestá dvojice obsahuje tematiku krádeže, a je zde tak již zřejmý Piagetův záměr – ukázat, zda se mladší děti skutečně pod vlivem objektivní odpovědnosti soustředí na způsobenou materiální škodu a starší děti na záměr aktérů, nebo je vše jinak. Již v předchozích příbězích bylo patrné, že děti se skutečně na materiální škodu soustředí i na místech, kde bychom tuto tendenci nepředpokládali. Jak je to tedy v příbězích, které jsou k tomuto účelu přímo sestavené?

Tabulka 11 ukazuje, že dvojice č. 4 byla pro oslovené děti jedna z nejsnazších. Objevuje se největší počet odpovědí s hlediskem subjektivní odpovědnosti. Objektivní odpovědnost se objevuje v 8 případech (viz rozhovor č. 2, č. 5, č. 9, č. 10, č. 37, č. 44, č. 45, č. 48), což je zatím nejvyšší počet odpovědí s fenoménem objektivní odpovědnosti v takové podobě, v jaké ho v originálním výzkumu popsal Piaget. Atypických odpovědí je také velmi málo, jedná se tedy o příběh, kde se odpovědi dětí z našeho výzkumu příliš neliší od odpovědí dětí z originálního výzkumu. Potvrzuje se zde tedy předpoklad Piageta, že mladší děti se soustředí především na výsledek akce v termínech určité ztráty, zatímco starší děti se soustředí na záměr jednatelů.

Tabulka 11: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 4

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
9	40	8	57

Atypické odpovědi v 9 případech zastupuje odpověď, že děti z obou příběhů se zachovaly stejně nemorálně a ani jedno tedy nezaslouží větší trest (viz rozhovor č. 8, č. 12, č. 14, č. 16, č. 41, č. 55, č. 56). Ve 2 případech děti označily jako více zlé dítě z příběhu 4A, ale nepodaly žádné odůvodnění pro toto tvrzení (viz rozhovor č. 4, č. 6). Atypické odpovědi z tohoto příběhu odrážejí morální realismus, dítě buď není schopné volit žádnou z odpovědí, nebo není schopné svou „špatnou“ volbu odůvodnit.

Pátá dvojice příběhů poskytuje velmi zajímavé výsledky. Piaget typicky pozoroval, že mladší děti vnímají jako zlobivějšího chlapce, který ukradl rohlík, protože rohlík byl dražší než stuha (objektivní odpovědnost). Naopak starší děti podle Piageta odpovídaly v tom smyslu, že hůř se zachovala dívka z příběhu B, která kradla sama pro sebe, kdežto chlapec z příběhu A se snažil pomoci druhému. V našem případě děti vnímají jako dražší sponku než rohlík. Ve shodě s Piagetem zde vnímáme jako objektivní odpovědnost situaci, kdy dítě odpoví, že hůř se zachovala holčička z příběhu 5B, protože ukradla dražší věc. Výsledek je ale opačný. Tabulka 12 ukazuje počet jednotlivých odpovědí.

Tabulka 12: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 5

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
23	33	3	59

Vidíme, že odpovědi s fenoménem objektivní odpovědnosti je velmi málo (viz rozhovor č. 22, č. 33, č. 35). To znamená, že na cenu obou ukradených věcí se děti téměř nesoustředí. Naopak převažují odpovědi, ve kterých děti dokázaly zahrnout do svého morálního úsudku intenci, a podle toho správně odpovědět. Získala jsem 23 atypických odpovědí. Děti velmi často odpovídaly, že obě děti jsou stejně neposlušné (viz rozhovor č. 19, č. 18, č. 16, č. 3, č. 9, č. 11, č. 8, č. 3, č. 34, č. 23). 5 dětí (viz rozhovor č. 5, č. 10, č. 14, č. 7, č. 15) odpovědělo velmi nečekaným způsobem – jako horší označily chování chlapce z příběhu 5A. Jako důvod udaly, že daroval ukradený rohlík kamarádovi a nenechal si ho pro sebe. 6 dětí odpovědělo, že ukrást rohlík je více zlé, protože se jedná o jídlo (viz rozhovor č. 13, č. 17, č. 21, č. 28, č. 29, č. 37).

Příklad: rozhovor č. 37

E: Co udělal Pavlík? D: On ukradl jídlo, rohlík, protože jeho kamarád neměl nic k jídlu. E: A co Janička? D: Janička ukradla sponku, protože se jí líbila. E: Je jedno z dětí zlobivější, než jiné? D: Asi Pavlík. E: A proč? D: Protože on ukradl rohlík, a ten je důležitější než sponka. E: A proč ho ukradl? D: Protože ho chtěl dát chudému kamarádovi. E: A proč Janička ukradla sponku? D: Líbila se jí. E: A

*kteřé dítě bys víc potrestal? D: Asi Pavlíka? E: A proč? D: Protože ukradl rohlík
E: A proč je horší ukradnout rohlík než sponku? D: Protože je to jídlo.*

Vojta (8,8)

Toto odůvodnění se objevuje napříč všemi příběhy, ve kterých se jídlo vyskytuje (příběh č. 2, č. 5, č. 6). Ve dvou případech děti dokázaly do svého morálního úsudku zahrnout jak materiální škodu, tak záměr jednajícího (viz rozhovor č 43, č. 47). Získané atypické odpovědi se zdají být převážně ovlivněné morálním realismem dítěte.

Šestá dvojice příběhů s tematikou lži svádí podle Piageta mladší dítě k tomu, aby jako více zlé označilo to jednání, které vede k větší materiální škodě (objektivní odpovědnost). Naopak starší dítě již pozornost výsledné škodě podle Piageta věnovat nebude (subjektivní odpovědnost). Příkladem typické odpovědi v rámci objektivní odpovědnosti může být výpověď šestileté dívky jménem Desa:

„Měně zlá je ta, co ukradla sladkosti. Sladkosti jsou menší než klec.“

Desa (6)

Piaget pozoroval několik velmi podobných příkladů. Já jsem se v našem výzkumu s odpovědí, která by reagovala na cenu klece, nesetkala ani jednou. Není to tím, že by dnes měla klec jinou hodnotu. Je zřejmé, že klec na jakékoliv zvíře je nemalá investice a že je rozhodně dražší než sladkosti v příběhu B. Děti z našeho výzkumu ale svou pozornost obracely na ptáčka a klece si nevšímalý.

Tabulka 13: Typové rozdělení odpovědí k příběhům č. 6

Atypické odpovědi	Subjektivní odpovědnost	Objektivní odpovědnost	Celkem
28	22	9	59

K příběhům č. 6 jsem získala 28 atypických vyjádření. 22 dětí odpovědělo v duchu subjektivní odpovědnosti. Děti vnímaly snahu dívky z příběhu 6A pomoci ptáčkovi na svobodu a její starost o živého tvora.

9 odpovědí, které obsahují fenomén objektivní odpovědnosti (viz rozhovor č. 14, č. 15, č. 22, č. 27, č. 28, č. 29, č. 37, č. 57, č. 58), obsahují v našem případě porovnání ceny sladkostí a ptáčka. Děti se v těchto odpovědích soustředily na materiální aspekt celé situace, což se shoduje s předpokladem Piageta. Vnímáme ale jemný rozdíl. Čím to je, že děti si všimly ceny a důležitosti ptáčka, a nikoliv klece? Napadá mě v této souvislosti hypotéza, že malé děti mají obvykle zvířátka v oblíbenosti – proto je v příběhu ptáček upoutal, a dále už vnímaly pouze ptáčka.

Atypické odpovědi se objevily v 28 případech. V rozhovoru č. 33 dítě odpovědělo, že ptáček patří do rodiny k dítěti, a proto se dívka, která ho vypustila z klece, zachovala zle. Několik dětí zdůvodňovalo svou volbu, že horší bylo chování dívky,

kteřá pustila ptáčka, tím, že majitel ptáčka bude smutný (viz rozhovor č. 2, č. 10, č. 20, č. 25, č. 48). Zde můžeme vidět něco velmi podobného tomu, čeho jsme si mohli povšimnout ve dvojici příběhů č. 3. Dítě tu přemýšlí nad tím, jak bude chlapec z příběhu prožívat ztrátu svého domácího mazlíčka. Dítě se nerozhoduje podle motivů jednajících, ale naopak podle důsledku. Toto uvažování není možné chápat jako čistý morální realismus.

Příklad: rozhovor č. 10

E: Co vzala Lucinka? D: Sladkosti, protože je chtěla sníst. Myslela by si, že by jí strašně chutnali, tak je snědla. E: A co ta druhá holčička, co vzala? D: Ptáčka. E: A proč? D: Protože se bála, aby v tom bytě neumřel, tak ho pustila a ten Péta pak byl smutnej. E: A myslíš, že se jedno z těch dětí třeba zachovalo hůř? D: Ta holčička s ptáčkem. E: A proč? D: Protože vzala ven toho ptáčka a on uletěl a klec schovala. E: A proč je to horší než vzít sladkosti? D: Protože pak ten kluk bude smutný a ptáčka už nepůjde vrátit.

Klárinka (6)

Morálnímu realismu se skutečně blíží odpovědi, které zdůvodňují chování dívky z příběhu 6B jako horší, protože sladkosti škodí zdraví (viz rozhovor č. 21, č. 23, č. 42, č. 46, č. 52), nebo odpovědi, ve kterých se dítě nedokázalo rozhodnout (viz rozhovor č. 19, č. 11, č. 9, č. 8, č. 12), případně svou volbu nedokázalo zdůvodnit (viz rozhovor č. 16, č. 3, č. 6, č. 16, č. 48). Zajímavá byla odpověď, že Lucinka z příběhu 6A se zachovala hůř, protože odcizila ptáčka kamarádovi, a nikoliv doma mámě – pokud někdo vezme něco doma, není to tak závažné, jako když to vezme někomu „cizímu“ (viz rozhovor č. 34, č. 35, č. 45, č. 59, č. 32). Ojedinělé odpovědi v rozhovorech č. 13 a č. 18 vyjadřují, že příběh s ptáčkem je méně závažný, protože se může sám vrátit, a že příběh s ptáčkem je závažnější, protože nikdo nezjistí, co holčička provedla.

Odpovědi, které jsem od dětí získala, je možné rozdělit do tří skupin – odpovědi charakteristické subjektivní/ objektivní odpovědností a odpovědi atypické. V následující kapitole budu získané výsledky diskutovat se závěry obou teoretických koncepcí a odpovím na výzkumné otázky, které jsem si položila.

3 Diskuze

Následující tabulka uvádí přehledným způsobem výsledky, které jsem získala tříděním odpovědí v rámci jednotlivých příběhů. Tyto odpovědi jsou rozdělené do kategorií subjektivní odpovědnost (SO), objektivní odpovědnost (OO) a atypické odpovědi (AO).

Tabulka 14: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k příběhu před analýzou

Příběhy	Počet odpovědí	SO	SO [%]	OO	OO [%]	AO	AO [%]
1A, 1B	58	46	79,3	0	0	12	20,6
2A, 2B	58	27	46,55	6	10,1	25	42,37
3A, 3B	56	11	19,6	4	7,14	41	73,2
4A, 4B	57	40	70,17	8	14,28	9	15,7
5A, 5B	59	33	55,9	3	5,08	23	38,9
6A, 6B	59	22	37,28	9	15,25	28	47,45
Celkem	347	179	51,58	30	8,64	138	39,76

Velmi málo je odpovědí objektivní odpovědnosti. Kategorie subjektivní odpovědnost je naopak sycena nejvíce. Výrazně mnoho jsem získala také odpovědi atypických.

Je velmi důležité, jak rozložení jednotlivých kategorií vypadá ve věkových skupinách, aby bylo možné odpovědět na výzkumnou otázku. Zajímá mě, zda je v morálních úsudcích mladších dětí skutečně možné pozorovat morální realismus, který s přibývajícím věkem dítěte postupně klesá a je nahrazován morální autonomií. Na morální realismus odkazují odpovědi charakteristické objektivní odpovědností, na morální autonomii odpovědi charakteristické subjektivní odpovědností.

Tabulka 15 poskytuje přehled procentuálního zastoupení výskytu fenoménu subjektivní odpovědnosti a objektivní odpovědnosti v jednotlivých věkových skupinách.

Tabulka 15: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k věku dítěte před analýzou

Věk dítěte	Počet dětí	Počet odpovědí	SO [%]	OO [%]	AO [%]
5	6	33	33,33	9,09	57,57
6	7	40	20	10	70
7	15	88	43,18	10,22	46,59
8	9	54	31,48	11,1	57,40
9	11	66	62,12	7,57	30,3
10	11	66	74,24	4,5	21,21

V případě fenoménu subjektivní odpovědnosti je z tabulky patrná stoupající tendence výskytu ve výpovědi dítěte analogicky se stoupajícím věkem. V případě fenoménu objektivní odpovědnosti je nejprve patrný mírný nárůst výskytu a následně jeho klesání, které ale není tak jednoznačné, jak by bylo potřeba. Tato situace je do značné míry způsobena tím, že fenomén objektivní odpovědnosti se vyskytoval v odpovědích velmi málo.

Na první pohled je zřejmé, že v datech se objevily ve významné četnosti odpovědi, které není možné zařadit pod jeden nebo druhý fenomén. Jedná se o odpovědi, které se více či méně liší od konkrétních typů odpovědí v rámci jednotlivých dvojic příběhů, které Piaget popsal. Poslední sloupec tabulky zobrazuje četnost těchto atypických odpovědí u jednotlivých věkových skupin. Analogicky jako v případě objektivní odpovědnosti můžeme vidět nejprve nárůst této kategorie a následně klesání spolu se stoupající věkovou skupinou. To naznačuje, že atypické odpovědi se více blíží k odpovědím, které nesou znaky morálního realismu. Na otázku, co přesně tento trend znamená, se mohu pokusit odpovědět až pomocí bližší analýzy povahy těchto odpovědí. Jelikož první stručné početní vyjádření četnosti obou hlavních fenoménů nenaznačuje vývojový posun s potřebnou jistotou, není stejně tak možné prozatím na první výzkumnou otázku odpovědět bez bližšího zkoumání atypických odpovědí, které zastávají významnou část celého empirického materiálu.

3.1 Atypické odpovědi

Získané atypické odpovědi dětí na morální příběhy je možné opět rozdělit do několika skupin. Podívám se nyní na tyto skupiny „argumentů“, aby bylo možné povahu atypických odpovědí zkoumat blíže. Tyto odpovědi jsem již stručně představila v předešlé kapitole a uvedla jsem je v takové podobě, jakou nabývaly přímo v reakcích dětí na jednotlivé příběhy. Některé z těchto odpovědí se ukázaly být specifické pro určitý příběh a spíše ojedinělé, jiné se objevovaly napříč příběhy. Abych skutečně postihla všechny získané reakce dětí, rozdělila jsem získané atypické odpovědi do 10 skupin. Výčet těchto skupin souhrnně udává tabulka 16, ve které můžeme vidět, s jakou četností se daný typ odpovědi vyskytoval mezi dvojicemi příběhů č. 1–6.

Tabulka 16: Rozdělení atypických odpovědí do skupin

Skupina	Příběhy						Celkem
	č. 1	č. 2	č. 3	č. 4	č. 5	č. 6	
Zdraví	0	1	3	0	0	5	9
Materiální ztráta	0	1	9	0	0	0	10
Pocity	0	0	5	0	0	6	11
Bez vysvětlení	2	4	5	2	0	5	18
Stejně	6	16	15	7	10	5	59
Pravidlo	4	0	3	0	0	0	7
Opačně	0	0	0	0	5	0	5
Kamarád/matka	0	0	0	0	0	5	5
Jídlo	0	3	0	0	6	0	19
Ostatní	0	0	1	0	2	2	5

Tabulka 16 ukazuje, že zřetelně nejčastěji se objevovala odpověď „stejně“, která se vyskytuje mezi jednotlivými příběhy rovnoměrně. Tato odpověď znamená, že dítě nebylo z nějakého důvodu schopné „přiklonit se“ k jednomu příběhu. To je možné vysvětlit dvěma způsoby. Domnívám se, že jedno z možných vysvětlení této odpovědi je, že dítě není schopné vytvořit si morální úsudek vlivem své kognitivní nezralosti, kdy u nejmladších dětí můžeme zvažovat samotnou schopnost dětí uvažovat o morálních situacích. Dále jsem se setkala s tím, že dítě odpovídalo tímto způsobem s odvoláním na spravedlnost – pokud se obě děti dopustily morálního přestupku, například lži nebo krádeže, potom obě zaslouží stejný trest. Ovšem i v tomto případě vše nasvědčuje morálnímu realismu, jelikož dítě s tímto postojem viditelně neodlišuje například prosté bájení, o kterém Piaget hovořil, od pravé lži. Kromě toho dítě v těchto odpovědích vyjadřuje přesvědčení, že určitý čin (krádež, lež) by měl být vždy potrestán, bez ohledu na ostatní okolnosti příběhu. Tuto odpověď je možné chápat i v tom smyslu, že dítě považuje určité činnosti za „tabu“.

Velmi často označily děti jeden příběh z dvojice jako nemorálnější, ale nedokázaly svou volbu nijak zdůvodnit. Jedná se o případ podobný předchozí skupině odpovědí. Dítě může odpověď volit náhodně, z důvodu neschopnosti skutečně uvažovat nad příběhy z hlediska jejich morální hodnoty, aby „splnilo“ úkol, který jsme před něj postavili.

Velmi zajímavý fenomén je možné pozorovat v odpovědích na příběhy č. 3 a č. 6. Příběhy byly poměrně často v těchto dvojicích hodnoceny podle pocitů, které svým jednáním aktér příběhu vyvolá u „oběti“ svého morálního přestupku. Nejprve se budu věnovat dvojici příběhů č. 3. Kryštof z příběhu 3A se, podle takto argumentujícího dítěte, dopouští činu, který vede ke zranění citů jiného chlapce, majitele obrázku. Majitel obrázku bude smutný, protože jeho vlastním obrázkem se bude

chlubit někdo jiný. Kryštofovo chování je pak nemorální, stejně jako chování chlapce z příběhu 3B. V příběhu 3B běží „pouze“ o ztracené nůžky, v příběhu 3A ale došlo k něčemu závažnějším. Proto je příběh 3A nemorálnější. Vidíme, že dítě označuje jako nemorálnější ten příběh, ve kterém aktér jedná s chvályhodným úmyslem, a jako morálnější ten příběh, kde aktér jedná sobecky. Je ale možné chápat tuto odpověď jako morálně realistickou? Domnívám se, že to není jednoznačné.

V příbězích č. 6 je jako zlobivější v těchto případech označována dívka z příběhu 6A, která pustila z klece na svobodu kamarádova ptáčka. Majitel ptáčka bude ze ztráty svého zvířátka velmi nešťastný. Příběh je nemorálnější než příběh 6B, kde holčička vzala mamince sladkosti. Příběh nevedl k něčemu tak závažnému, jako příběh 6A, kde došlo k „odtržení“ domácího mazlíčka od dítěte. Dítě zde opět označuje jako nemorálnější ten příběh, ve kterém je chování aktéra dobře motivované, a jako morálnější ten, kde se aktér snaží pouze obohatit. Zdá se, jakoby dítě v našem výzkumu nebralo v potaz jasně vyjádřený záměr aktérů z příběhů a soustředilo se pouze na objekt, na výsledek jednání aktérů. Pokud bychom skutečně označili smýšlení našeho dítěte jako morálně realistické, ignorovali bychom podstatu této morální úvahy a počínali bychom si verbalisticky – „mechanicky“ bychom sledovali pouze volbu dítěte a nesnažili se skutečně pochopit, co za ní stojí. V této souvislosti se budu věnovat typické struktuře morálního příběhu, kterou Piaget úmyslně dodržoval, abych vyložila tento fenomén.

Každý příběh obsahuje subjektivní a objektivní rovinu. Subjektivní rovinou myslíme motivy a úmysly, se kterými aktéři příběhů jednají a které sledují. Objektivní rovinou myslíme důsledky příběhů, tedy to, čeho se aktéři svým různě motivovaným jednáním dopustili. V každé dvojici jsou dva rozdílné příběhy – jeden z příběhů vždy obsahuje akci, jejímž výsledkem je oproti druhému příběhu větší materiální ztráta, ale tato akce je motivována snahou pomoci, záměr je chvályhodný nebo „neškodný“, bez zlého úmyslu. V druhém příběhu je akce motivována naopak sobecky, touhou se obohatit, ale výsledek akce je naopak menší materiální ztráta. Rozdíl v úmyslech je mezi oběma příběhy ve dvojici značný a jasný, rozdíl ve způsobených následcích není nikterak výrazný. Pro morální hodnocení je přitom právě motiv, tedy subjektivní rovina celé situace, tím podstatným. Celá morálka sama o sobě je přece založena na solidaritě a vzájemnosti jak mezi vrstevníky, tak mezi dospělými a dětmi, na tom se shodují i obě teoretické koncepce. Výsledek v termínech materiální ztráty, tedy objektivní rovina, je naopak něčím, co je z hlediska morálních úvah velmi nepodstatné. S touto strukturou na paměti tedy vytvořil Piaget oba zmíněné příběhy.

Co se to děje, když se dítě z našeho výzkumu soustředí na důsledek příběhu, na objekt? Dítě zjevně nachází v příběhu zcela novou dimenzi, kterou Piaget nepředpokládal. Ptáček z příběhu 6A není obyčejným objektem, jeho ztráta není nevýznamná. Dítě se zde nesoustředí na materiální hodnotu ptáčka (potom bychom mluvili

o morálním realismu), ale soustředí se na vztah mezi dítětem a domácím mazlíčkem, který je v tu chvíli zničen. Obrázek z příběhu 3A není obyčejným obrázkem, ale je výsledkem něčí snahy, je pro dítě důležitý a osobní. V obou případech jednání aktérů způsobí smutek „oběti“. Je pak možné vnímat jednání, které způsobí takový výsledek, jako chvályhodné?

Dítě nevnímá propuštění ptáčka na svobodu jako něco, co by bylo žádoucí, naopak si všímá vztahu mezi dítětem z příběhu a jeho domácím mazlíčkem. Vydávání cizího obrázku za svůj dítě nevnímá jako neškodné bájení, ale jako krádež. Tuto skupinu odpovědí tedy nemůžeme jednoznačně chápat jako morálně realistickou.

V této souvislosti se nabízí otázka, zda je skutečně možné uvažovat nad morálností určitého jednání pouze se zvažováním přítomných motivů aktérů, s porovnáváním zlého a dobrého úmyslu. I v trestním řízení v justiční oblasti se vždy zvažuje jak motiv, tak výsledek činu. Zajímavé jsou v tomto smyslu také dvě odpovědi, ve kterých můžeme vidět, jak dítě při svém morálním soudu zvažovalo intenci aktéra i materiální aspekty situace (příběh č. 5 a 6, viz rozhovor č. 43, č. 47).

Další skupinou jsou odpovědi, ve kterých se děti soustředí na materiální ztráty. Tyto odpovědi Piaget uváděl je jako jeden z typických znaků objektivní odpovědnosti v morálním úsudku dítěte, ale to pouze u dvojic č. 4, č. 5, č. 6, kde jsme tyto odpovědi také pozorovali. Dvojice č. 1–3 Piaget uvedl s cílem získat od dětí úvahy vypovídající o čistém morálním realismu. Za tímto účelem se tyto příběhy pokusil vytvořit tak, aby byl minimalizován jakýkoliv materiální aspekt příběhu. Tyto odpovědi je ale možné pozorovat i u příběhů č. 2 a 3. V příbězích č. 3 se jedná o ztracené nůžky a o cizí obrázek, který dítě vydává za svůj. Piaget v této souvislosti sám uvádí, že pokud jde o lež, která je nějakým způsobem spojena s nešikovností (rozbití hrníčku a následné tvrzení, že to udělala kočka, nebo ztráta nůžek a „zatloukání“), je tato lež většinou hodnocena hůř než lež, která nic takového neobsahuje. [2 str. 144] Sám ale uvádí jako typická ta tvrzení, které se materiální škody nedotýkají. Ve dvojicích č. 1–3 Piaget pozoroval tendenci dětí srovnávat velikost lži (počet jejích slov, délka vyjádření) a pravděpodobnost lži. Tyto tendence jsem nepozorovala téměř žádné, jak je možné vidět v tabulce 17. Tabulka zobrazuje všechny tři typické zdůvodnění, které Piaget pozoroval a které označil kategorií objektivní odpovědnost. Jedná se o pravděpodobnost lži, velikost lži a materiální ztrátu. Vidíme, kolikrát se které zdůvodnění objevilo v morálních úsudcích dětí o jednotlivých příbězích.

Tabulka 17: Rozdělení odpovědí objektivní odpovědnosti podle Piageta

Skupina	Příběhy						Celkem
	č. 1	č. 2	č. 3	č. 4	č. 5	č. 6	
Pravděpodobnost lži	0	1	1	0	0	0	2
Velikost lži	0	5	4	0	0	0	9
Materiální ztráta	0	0	0	8	3	9	20

U příběhů č. 1–3 Piaget zaznamenal, že děti svůj morální soud zakládaly na vzdálenosti vysloveného tvrzení od pravdy – čím vzdálenější od pravdy tvrzení je, tím o horší lež se jedná, jelikož taková lež bude brzy odhalena. S touto odpovědí jsem se ale setkala, napříč příběhy č. 1–3, pouze ve dvou případech (viz rozhovor č. 22, č. 45). Tendence hodnotit lež v termínu její vzdálenosti od pravdy se tedy ve výzkumu nepotvrdila jako významná. V příbězích č. 2 a č. 3 se objevuje podle Piageta také tendence dítěte usuzovat o lži podle její „velikosti“ (počet slov, délka tvrzení). Obdobný fenomén se objevil u 4 dětí v 6 vyjádřeních (viz rozhovor č. 10, č. 2, č. 23, č. 27, č. 31, č. 50). V příbězích č. 4–6 se Piaget setkával s argumenty odkazujícími na vzniklou materiální ztrátu, určitý hmatatelný důsledek (ztráta pána na cestě, porovnání ceny rohlíku a stuhy, porovnání ceny klece a sladkostí). S touto tendencí jsem se setkávala velmi často, a to i v příbězích, kde Piaget tuto odpověď nezaznamenal.

V dětských úvahách o příbězích č. 3 a č. 2 se můžeme setkat se situací, kdy dítě označuje, v souladu s Piagetem, za nemorálnější příběh 3B (či 2A), což by mohlo vést k označení této úvahy jako morálně zralé. Pomocí rozhovoru zacíleného na podrobné vysvětlení svého postoje dítětem jsem zjistila, že dítě se nesoustředilo při svém morálním úsudku na motiv aktéra, ale právě na objekt, kterým jsou v případě příběhu 3B drahé nůžky (dražší než obrázek), a v příběhu 2A chybějící mléko v domácnosti. Zde vidíme naprostou nezbytnost metody klinického rozhovoru, kdy pouhá samostatná odpověď bez vysvětlení je zde zcela nedostačující a vedla by k chybnému výkladu celé situace.

Další zajímavou skupinu odpovědí tvoří úvahy dětí, které se při svém morálním úsudku soustředí na hodnotu jídla. Děti zde uvádí jako důvod pro svou volbu nemorálnějšího příběhu ztrátu jídla, které je podle takto odpovídajících dětí důležitější, než jiné záležitosti. S touto odpovědí se setkáváme u dvojice č. 2 a č. 5. V několika případech dítě označilo za nemorálnější příběh 5A, kde Pavlík ukradl rohlík, který je důležitější než šperk, a dále příběh 2A, kde jde o velmi důležité mléko. Tato skupina odpovědí je jednou z těch, které se zaměřují na určitou hmatatelnou ztrátu. Vidíme, že tendence dítěte soustředit se na materiální okolnosti příběhu je velmi silná.

Další skupinou odpovědí u dvojic č. 3 a 6 jsou odpovědi, ve kterých se děti soustředí na koncept zdraví. Několik dětí označilo jako nemorálnější příběh 3B, protože hra s nůžkami je nebezpečná, a to jak pro samotné dítě, tak pro druhé, kteří mohou na ztracené nůžky šlápnout. Nemorálním způsobem se také zachovala dívka z příběhu 6B, protože sladkosti jsou velmi nezdravé. Jak vnímat tyto odpovědi? Tvrzení ve smyslu „sladkosti jsou nezdravé“ či „nůžky jsou nebezpečné“ pramení z výchovného působení rodičů, učitelů nebo médií. Z různých zdrojů děti slýchávají, že sladkosti jsou špatné na zuby a že s nůžkami (nožem, ohněm) si děti nemají hrát. Jedná se o určité pravidlo, které dítě ve své morální volbě zvažuje a v daném úsudku ho označuje za to hlavní, co je nutné dodržet. Tato skupina odpovědí má tak podle mého názoru společný základ s další skupinou – pravidla. Dítě se odvolává na určité pravidlo, které je nutné dodržovat bez ohledu na další okolnosti příběhu. Veškeré morální úvahy jsou založené na respektování určitých pravidel. Pokud dítě volí jako více zlé jednání z příběhu 1A (kde dítě pouze přehání, ale užije sprosté slovo), než jednání z příběhu 1B (kde dítě lže mamince, aby získalo odměnu) a svou volbu odůvodňuje tvrzením „nesmí se mluvit sprostě“, je zřejmé, že intence jednajících je ignorována a veškerá pozornost je soustředěna na upřednostňované pravidlo. Pokud dítě stojí před úkolem označit jeden příběh jako morálnější a není si odpovědí jisté, například protože není schopné vnímat situaci právě z hlediska přítomných motivů, potřebuje najít něco, co mu pomůže v rozhodnutí. Tím může být právě podobná okolnost příběhu (sprosté slovo, porušení zákazu hry s nůžkami). Dítě tak nachází v příběhu další „neposlušnost“, která mu může pomoci v rozhodování mezi dvěma „stejně nemorálními“ příběhy. Na tomto místě je dobré připomenout, že dítě podle Piageta vnímá některé prohřešky (lež a krádež) jako tabu, bez ohledu na jejich okolnosti. Dítě pak může tyto další porušené zákazy vnímat jako „pomocné“ v situaci, kdy není schopné tvořit svůj morální úsudek na základě podstatných aspektů situace.

Dalším argumentem, se kterým jsem se setkala, bylo, že ukrást něco mámě je méně závažné, než vzít něco kamarádovi. Dítě zde jednoduše vyjadřuje přesvědčení, že co se nachází v domácnosti dítěte, to si může svobodně vzít, a neuvažuje pak nad touto akcí jako nad krádeží.

Po analýze atypických odpovědí je možné říci, že mladší děti se ve zdůvodnění svého morálního soudu soustředí často na určitou vnější okolnost příběhu – na určitý explicitní zákaz, který je porušen (nemluvit sprostě, nehrát si s nůžkami, nepřejídat se sladkostmi), nebo na porovnání materiální ztráty (nůžky jsou dražší než obrázek, jídlo je důležitější než šperk, jídlo je důležitější než jízda na koni). Tento typ odpovědi je, kromě velmi silně početně zastoupené odpovědi „stejně“, nejčastějším argumentem mladších dětí.

Je tedy již možné odpovědět na otázku, zda atypické odpovědi jsou ovlivněné morálním realismem, nebo zda nesou znaky subjektivní odpovědnosti. Odpovědi v kategoriích „materiální ztráta“, „zdraví“, „pravidlo“, „jídlo“, „bez vysvětlení“ a

„stejně“, chápu jako odpovědi morálně realistické. Odpovědi z kategorie „pocity“ ponechávám v odpovědích atypických, protože je není možné jednoznačně přiřadit ani k subjektivní odpovědnosti, ani je nelze chápat jako morálně realistické. Stejně je to s odpověďmi na příběh č. 3, z rozhovorů č. 58 a 59, kde děti obdobně hovoří o přivlastnění obrázku. Atypická je také odpověď na příběh č. 3 (viz rozhovor č. 51), kde dívka hovoří o závidi. Kategorie „opačně“ (viz rozhovor č. 5, č. 10, č. 14, č. 7, č. 15), kde děti chápou krádež rohlíku z příběhu č. 5 jako závažnější z důvodu, který my chápeme jako chvályhodný, náleží také k atypickým odpovědím. Stejně tak odpovědi, kde dítě zvažuje jako horší krást kamarádovi než matce (příběh č. 6., viz rozhovor č. 34, č. 35, č. 45, č. 59, č. 32) jsou atypické.

Odpovědi na příběhy č. 5 a 6 z rozhovoru č. 43 a 47 můžeme naopak přiřadit k odpovědím subjektivní odpovědnosti, jelikož děti zde označují jako morálnější „správný“ příběh a zvažují zde přitom jak záměr, tak výsledek.

Na základě tohoto nového uspořádání odpovědí získávám kategorii subjektivní odpovědnost v širším slova smyslu (SO), kategorii morální realismus (MR) a nakonec atypické odpovědi (AO). Rozložení odpovědí podle těchto kategorií v jednotlivých věkových skupinách uvádím v tabulce 18.

Tabulka 18: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k věku dítěte po analýze

Věk dítěte	Počet dětí	Počet odpovědí	SO [%]	MR [%]	AO [%]
5	6	33	33,3	60,6	6,06
6	7	40	20	72,5	7,05
7	15	88	43,18	52,27	4,5
8	9	54	57,4	31,48	11,1
9	11	66	65,15	27,2	7,5
10	11	66	74,24	18,8	6,6

Znát povahu atypických odpovědí je zásadní. Nyní je možné odpovědět na první výzkumnou otázku, zda u mladších dětí můžeme pozorovat morální realismus, který s věkem dítěte skutečně klesá.

Zatímco na začátku této kapitoly jsme měli k dispozici pouze malé množství morálně realistických odpovědí, které neumožňovaly důsledné srovnání, nyní tvoří skupina „morální realismus“ velkou část odpovědí. Odpovědi se znaky subjektivní odpovědnosti skutečně se stoupajícím věkem dítěte přibývá. Dítě je stále více schopné soustředit se na podstatné aspekty morálního příběhu. To znamená, že je schopné uvažovat nad morálními příběhy s ohledem na solidaritu mezi vrstevníky a dospělými, brát v potaz vyjádřené motivy aktérů, morální situaci zvažovat z jejího subjektivního hlediska, namísto objektivního. Odpovědi morálně realistických se stoupajícím věkem dítěte ubývá. U mladších dětí tedy můžeme pozorovat znaky egocentrismu ve významně větší míře než u dětí starších. U starších dětí sledujeme

morální úsudek orientovaný směrem ke vzájemnosti a solidaritě. V následující kapitole 3.2 se budu zabývat morálními příběhy z hlediska jejich citlivosti k morálnímu realismu.

3.2 Metodologie

V první řadě mě zajímá, zda a v jaké míře jsou morální příběhy citlivým „diagnostickým nástrojem“ morálního realismu. Ptám se, nakolik použité morální příběhy, přeložené a upravené, administrované s českými dětmi v současném kulturním zázemí zachycují fenomén morálního realismu. Které z příběhů se zdají být v tomto směru nejcitlivější a které naopak jsou citlivé méně?

Původní počet získaných atypických odpovědí ukazuje tabulka 14. Soustředuji se na to, která dvojice příběhů u dětí vyvolala nejvíce morálních úvah vymykajících se těm, jež sledoval Piaget.

Ještě před analýzou atypických odpovědí a jejich rozříděním se jako nejproblematičtější v tomto smyslu jeví dvojice příběhů č. 3, kde jsem získala 73,2 % atypických odpovědí. Dále se jako problematická zdá být dvojice příběhů č. 6, kde jsem získala 47,45 % atypických odpovědí. Nejvíce se získané odpovědi naopak shodovali s těmi, které pozoroval Piaget, na dvojici příběhů č. 4 (15,7 %) a na dvojici č. 1 (20,6 %).

Tabulka 19 ukazuje, jak situace vypadá po provedené analýze a rozřídění atypických odpovědí.

Tabulka 19: Rozdělení odpovědí do kategorií vzhledem k příběhu po analýze

Příběhy	Počet odpovědí	SO	SO [%]	OO	OO [%]	AO	AO [%]
1A, 1B	58	46	79,31	12	20,68	0	0
2A, 2B	58	27	46,55	31	53,44	0	0
3A, 3B	56	11	19,64	36	64,28	9	16,07
4A, 4B	57	40	70,17	17	29,82	0	0
5A, 5B	59	34	57,62	20	33,89	5	8,47
6A, 6B	59	22	37,38	26	44,06	11	18,64
Celkem	347	180	51,87	142	40,92	25	7,20

Situace se v hlavních bodech nezměnila – stále nejvíce atypických odpovědí je u dvojice č. 6 a č. 3, kde je také nejvíce získaných odpovědí ze všech dvojic morálně realistických a nejméně jich spadá do kategorie subjektivní odpovědnost. Domnívám se, že přítomnost atypických odpovědí značí, že tyto dvojice příběhů poskytují prostor pro nejednoznačné odpovědi a úvahy. Proč tomu tak je?

Na tomto místě se znovu budu věnovat struktuře morálních příběhů, podle které Piaget své morální příběhy tvořil. Tuto strukturu jsem již představila v kapitole 3.1 Atypické odpovědi. Je důležité ji znovu připomenout, abychom pochopili fenomén, který pozorujeme v příbězích č. 3. a č. 6.

Každý příběh obsahuje subjektivní a objektivní rovinu. Subjektivní rovina odkazuje k těm aspektům příběhu, které se týkají vzájemnosti mezi lidmi, rovnoprávnosti a solidarity jako základních kamenů morálky. Konkrétně v našich příbězích jsou to motivy aktérů, které jsou mezi dvěma příběhy v dvojici viditelně různé a které jsou postavené tak, aby jeden z příběhů ve dvojici obsahoval sobecky motivovaný čin a druhý obsahoval čin neúmyslný, neškodný, nebo dokonce dobře motivovaný.

Objektivní rovina příběhu představuje důsledky jednání aktéra v příběhu. Ve dvojicích s tématem krádeže (příběhy č. 5 a 6) je objektivní rovina vyjádřena materiální ztrátou, kdy v příběhu s dobrou motivací je ztráta větší a v příběhu s motivací sobeckou je naopak menší. Rozdíl mezi oběma důsledky by ovšem neměl být příliš výrazný. V příbězích s tématem lži (č. 1, č. 2, č. 3) by naopak materiální ztráta měla být minimalizována, aby neodváděla pozornost dítěte od subjektivní roviny. Příběh č. 4 je „přechodem“ mezi oběma skupinami příběhů (s materiální ztrátou a bez ní), neboť obsahuje téma lži, ale zároveň ústí v hmatatelný důsledek pro „oběť“.

Při morálně zralém úsudku by se mělo dítě soustředit na subjektivní rovinu příběhu, která je tím podstatným, a neorientovat se ve svém morálním úsudku na výsledek akce. Aby morální příběh byl citlivým ukazatelem způsobu tvorby morálního úsudku, je důležité, aby tato struktura byla zachována. Především je nutné, aby subjektivní rovina byla jasná, čitelná a zřetelně odlišná uvnitř morální dvojice. Objektivní rovina by naopak neměla být příliš výrazná, aby se dítě skutečně mělo možnost orientovat podle roviny subjektivní.

Ve dvojici č. 3 a č. 6 se dítě v případě atypických odpovědí soustředilo na objekt, kterým byl přivlastněný obrázek a propuštěný ptáček. Objektivní rovina se v těchto případech stala pro dítě podstatnější než rovina subjektivní. Čím to může být způsobené? Objektivní rovina odkazující na důsledek akce nemá být v „ideální“ struktuře příběhu příliš závažná, výrazná a mezi příběhy příliš rozdílná. Piaget nepředpokládal, jak citlivý důsledek dítě v příběhu může objevit. Naopak subjektivní rovina, která má být zřetelná a jasně porovnatelná mezi příběhy v konkrétní dvojici, zřetelná dostatečně není – chvályhodný motiv „morálnějšího“ z příběhů není jednoznačný. Nabízí zcela jiný výklad než solidaritou motivovaný čin. Struktura příběhu je tímto výkladem převrácena, subjektivní rovina obou příběhů je srovnatelná, rozdíl mezi motivy je setřen. Objektivní rovina mezi příběhy se stává velmi rozdílná v momentě, kdy se výsledek příběhu, původně „dobře“ motivovaného, stává velmi závažný. Pro morální úsudek se stává podstatná rovina objektivní, místo roviny subjektivní. Na příbězích č. 4 a č. 1, kde nepozorujeme ani jednu atypickou odpověď,

můžeme vidět, že neobsahují žádnou další výraznou okolnost, která by poskytovala dítěti příležitost pro jiný „nečekaný“ výklad. Domnívám se, že přítomnost atypických odpovědí je způsobena oslabenou strukturou a obsahem příběhu, který poskytuje prostor pro více rozdílných výkladů, kdy každý vede k jiným morálním důsledkům.

Objasnila specifické fenomény v příbězích č. 3 a č. 6. Domnívám se, že tyto příběhy nejsou příliš citlivým nástrojem pro pozorování morálního realismu v morálním úsudku dítěte, protože jejich formulace nám neumožňuje jednoznačně vyjádřit, zda se dítě soustředilo na subjektivní, nebo objektivní aspekt příběhu. V žádné další dvojici jsem nepozorovala možnost obdobného „alternativního“ výkladu příběhu dítětem, proto se zdá, že jejich formulace skutečně poskytuje potřebnou jednoznačnost, zřetelnost a jasnost. Důležité je zmínit se na tomto místě také o zbylých atypických odpovědích, které jsem získala k příběhu č. 5. Tvrzení, že dítě z příběhu 5A se zachovalo nemorálnější způsobem, protože ukradený rohlík dalo kamarádovi, místo aby ho samo snědlo, nemůžeme vtáhnout k problematické struktuře příběhu. Domnívám se, že se zde setkáváme s určitým specifickým příkladem dětské egocentrické logiky, pro který je zbytečné pátrat po konkrétním vysvětlení.

Z hlediska citlivosti dvojice příběhů jako diagnostického nástroje je ale důležité se dále podívat, zda v odpovědích na konkrétní dvojici můžeme pozorovat vývojovou tendenci od převládajícího morálního realismu k převládající subjektivní odpovědnosti. Následující tabulky zobrazují procentuální zastoupení všech tří kategorií odpovědí v jednotlivých věkových skupinách. Každá tabulka představuje jednu dvojici příběhů.

Tabulka 20: Vývojový posun v příběhu 1

Věk	AO	SO	MR
5	0	80	20
6	0	43	57
7	0	73,3	26,6
8	0	88,8	11,1
9	0	90,9	9,09
10	0	90,9	9,09

Tabulka 21: Vývojový posun v příběhu 2

Věk	AO	SO	MR
5	0	0	100
6	0	14,28	85,71
7	0	20	80
8	0	66,66	33,33
9	0	72,72	27,27
10	0	81,81	18,18

Tabulka 22: Vývojový posun v příběhu 3

Věk	AO	SO	MR
5	0	0	100
6	0	0	100
7	0	28,5	71,42
8	22,22	22,22	55,5
9	27,27	9,09	63,6
10	36,36	36,36	27,27

Tabulka 23: Vývojový posun v příběhu 4

Věk	AO	SO	MR
5	0	16,6	83,83
6	0	33,3	66,6
7	0	92,85	7,14
8	0	100	0
9	0	54,54	45,45
10	0	81,81	18,18

Tabulka 24: Vývojový posun v příběhu 5

Věk	AT	SO	MR
5	16,6	50	33,33
6	28,5	14,28	57,14
7	13,33	33,33	53,33
8	0	33,3	66,6
9	9,09	90,90	0
10	0	100	0

Tabulka 25: Vývojový posun v příběhu 6

Věk	AT	SO	MR
5	16,6	33,33	50
6	14,2	14,2	71,4
7	13,3	13,3	66,6
8	33,33	44,44	22,22
9	27,27	45,45	26,27
10	9,09	63,63	27,27

Ideální by bylo pozorovat rostoucí číslo v kategorii subjektivní odpovědnost s přibývajícím věkem a ubývající v kategorii morální realismus. Tento vývojový trend je nejlépe vidět ve dvojici příběhů č. 1 a č. 2, naopak v případě dvojice č. 3 a č. 6 není zřetelně pozorovatelná vývojová tendence v žádném směru. Nejcitlivějším diagnostickým nástrojem morálního realismu z tohoto pohledu se tedy zdá být dvojice č. 1 a č. 2, naopak jako nejslabší se jeví být dvojice č. 3 a č. 6.

V souvislosti s uvedenými hypotézami je nutné si uvědomit, že do „hry“ může vstupovat mnoho dalších okolností, kterými mohou být výsledky ovlivněny. Patří sem například samotná práce s příběhy – příběhy mohly být přeložením a úpravou do jisté míry transformovány. Administrace těchto upravených příběhů s českými dětmi v současném kulturním systému je velmi odlišná od originální experimentální situace se švýcarskými dětmi v tehdejší kulturní zázemí. Uvedené závěry se v každém případě týkají právě této upravené verze příběhů a nelze je zobecňovat na originální příběhy, které Piaget vytvořil a s nimiž pracoval. Svou roli zde také může hrát limitovaný počet a věkové rozpětí dětí, se kterými jsem rozhovor vedla. Pro další výzkum v této oblasti by bylo přínosné tento počet dětí rozšířit, a to především ve skupině nejmladších dětí. Samotná administrace a interpretace získaných dat je velmi subjektivní, velký význam zde může mít také osobnost administrátora.

Je důležité zastavit se nejen u samotných morálních příběhů, ale také u experimentální situace. V získaných morálně realistických odpovědích je možné pozorovat, že děti v podstatě nejsou schopné odlišit pravou motivovanou lež od přehánění nebo neúmyslné chyby takovým způsobem, aby se toto odlišení odrazilo v jejich morálním úsudku. Jak vysvětluje tento fenomén Piaget? Podle Piageta je pro dítě okolo 6 let věku ještě velmi typické a přirozené určité vymyšlení si, bájení. Je proto velmi překvapené, když rodič projevuje rozhořčení nad vyslovenou nepravdou. V egocentrické realistické mysli dítěte se tak vytvoří jednoduché spojení – říkat věci, které se neshodují s pravdou, je špatné, je to lež. [2 str. 138] Jak je to v případě krádeží? Z jakého důvodu se podle Piageta dítě soustředí na materiální ztrátu, místo toho, aby do svého morálního soudu dokázalo zahrnout v příběhu jasně formulovaný záměr? Podle Piageta je toto opět výsledkem spolupůsobení rodičovského výchovného vlivu,

jednostranného respektu, který k němu dítě cítí, a nezralé mysli dítěte, která je přirozeně realistická a objektivistická.

„Mnoho rodičů zanedbává zdůraznění rozdílu – nadávají, když vznikne nějaká materiální škoda, ale neodlišují to od morální chyby. Děti nejsou schopné odlišit morální aspekt od jiných. Je zlobivější prostě udělat větší skvrnu na kabátě než menší, i když dítě moc dobře ví, že to nebylo myšleno zle. Páchání určitých věcí je proto, samo o sobě zlobivé, nezávisle na psychologickém kontextu. V případě krádeže, která je jednomyslně dítětem vnímána jako velký morální přestupek, můžeme tento fenomén pozorovat ještě jasněji. Proto většina dětí, i když vnímá záměr, posoudí jako horší ukradnout klec než ukradnout sladkosti. Pravidla získávaná od rodičů, ať verbálně (nesmíš krást, rozbíjet), nebo materiálně (zloba, trest) vytvářejí kategorické povinnosti pro děti, ... zakázané věci dostávají význam tabu!“
[2 str. 130]

Jean Piaget

Domnívám se, že je důležité v tomto kontextu vnímat také charakter celé experimentální situace. Nehledě na mou snahu, aby dítě nevnímalo celou situaci jako zkouškovou, nemůžeme zkouškový „nádech“ situace úplně vyloučit. Přicházíme za dítětem se sadou příběhů, ke které se má vyjádřit. Již při první instrukci, že se má na příběhy soustředit a zkusit říci, který příběh obsahuje „zlobivější“ jednání, a vysvětlit, proč to tak je, dáváme dítěti zprávu, že příběhy obsahují něco neposlušného. Dítě je připraveno takto příběhy vnímat, ještě než přečteme první příběh. To může podpořit neschopnost dítěte odlišit opravdový morální přečin od bájení, neúmyslné chyby nebo přehánění, kdy dítě od začátku předpokládá, že příběhy vypráví o neposlušnosti.

3.3 Teorie sociálních domén

Doposud jsem se věnovala morálnímu úsudku z teoretické pozice Jeana Piageta. Je možné se na základě získaných dat vyjádřit k některé ze sociálních domén? Rozhodně není možné se vyjádřit k doméně konvenční, k doméně obezřetnosti ani k osobní doméně, protože v tomto směru nebyl můj výzkum zaměřen a neposkytuje tedy potřebná data. Morální doména je v morálních příbězích, které jsou nástrojem sběru dat v této práci, skutečně zastoupena. Kromě toho, že příběhy obsahují téma krádeže a lži, které typicky do morální domény náleží, je možné se o tom přesvědčit opětovným nahlédnutím do struktury příběhů.

Jak jsem již uvedla, každý morální příběh z 6 dvojic obsahuje subjektivní a objektivní rovinu. Objektivní rovinou myslíme popsané důsledky aktérova jednání,

subjektivní rovinou myslíme motivaci aktéra, úmysl, který aktér svým jednáním sleduje. Morální doména je podle koncepce sociálních domén charakteristická přítomností vztahového, sociálního aspektu, který je v Piagetových příbězích zastoupen právě subjektivní rovinou příběhu. Morální příběh je takto strukturován právě z toho důvodu, aby Piaget mohl sledovat, zda je dítě schopné při svém morálním úsudku zvažovat subjektivní rovinu, nebo se bude rozhodovat podle té objektivní. Struktura příběhu má umožnit sledovat, zda dítě předškolního a raně školního věku nad morální situací uvažuje s ohledem na spravedlnost, morálnost a solidaritu v jednání aktéra, nebo zda tuto rovinu solidarity do určitého věku v podstatě ignoruje. Podle obou autorů je právě důraz na solidaritu, vzájemnost, spravedlnost a rovnoprávnost podstatou morálního jednání. Morální rozhodnutí o hypotetických situacích má tedy sledovat tuto dimenzi.

Turiel uvádí, že dítě je tuto dimenzi schopné vnímat a zvažovat při svém hodnocení určitého činu již od samého počátku svého morálního uvažování. Turiel připouští, že úsudek na tomto principu v morální doméně se vyvíjí a stává se více konzistentním. Ovšem tento vývoj situuje již do věku okolo 3–5 let. [5 str. 827] Naopak Piaget ukazuje, že dítě až kolem 7–10 let věku je schopné do svých morálních úvah nad příběhem vtáhnout koncept solidarity, vzájemnosti a rovnoprávnosti. Analýza získaných dat ovšem naznačuje, že dítě ještě kolem 6–9 let zvažuje při svém morálním úsudku často objektivní, a z morálního hlediska nepodstatné, okolnosti příběhu. Vývoj úsudku v morální doméně jsme v získaných datech mohli sledovat až do věku 10 let – nepotvrdilo se tedy, že by děti již kolem 6 let skutečně byly ve významné většině schopné svůj morální úsudek založit na konceptu spravedlnosti, solidarity a dobra pro druhého.

Závěr

Tato práce se zabývala morálním úsudkem dětí předškolního a raně školního věku. Práci můžeme pro přehlednost dělit na teoretickou a praktickou část. V teoretické části byly představeny dvě významné teoretické koncepce, které se teoretickému morálnímu úsudku věnují. První z nich, práce o morálním úsudku švýcarského psychologa Jeana Piageta, je dnes vnímána jako již klasická teorie morálky, která přinesla do této oblasti psychologie zásadní a dodnes užívané pojmy. Druhou teoretickou koncepcí, které se práce věnuje, je teorie sociálních domén Elliota Turiela, jež se kriticky vymezuje proti některým bodům Piagetovy teorie.

Sporným bodem obou koncepcí se ukázalo být především věkové rozmezí, ve kterém dochází k zásadnímu vývoji morálního usuzování a zdůvodňování. Zatímco Turiel předpokládá, že již předškolní dítě je schopné do svých morálních úvah vtáhnout podstatné aspekty morálního příběhu, Piaget se domnívá, že tomuto brání tzv. morální realismus, jehož vliv můžeme v dětském morálním usuzování pozorovat od 5 let až do věku kolem 10 let dítěte. Tento sporný bod se stal základem pro první výzkumnou otázku. Dále je středem zájmu této práce zajímavý koncept morálního realismu a jeho konkrétní projevy v morálních úsudcích dětí na samém počátku školní docházky.

Pro výzkumnou část práce jsem přeložila a upravila šest originálních dvojic morálních příběhů, které J. Piaget vytvořil pro svůj výzkum morálního úsudku u dětí. Následně jsem vedla rozhovory s 59 dětmi předškolního a raně školního věku, jejichž základem byly právě tyto morální příběhy. Tyto rozhovory přinesly velké množství zajímavých a pestrých dat. Formulace a obsah morálních příběhů nám umožňuje sledovat nejen vývoj a konkrétní projevy morálního realismu, ale také vývoj úsudku uvnitř morální domény v kontextu Turielovy teorie sociálních domén.

Na základě analýzy získaných dat jsem nejprve porovnála získané typy odpovědí na konkrétní příběhy s těmi, které popsal Piaget. Typické projevy morálního realismu, jako je porovnávání lži podle její velikosti nebo vzdálenosti od pravdy, jsem v odpovědích dětí téměř nepozorovala. Naopak, tendence vnímat morální příběh z perspektivy jeho výsledku, především v termínech materiální ztráty, se ukázala být velmi silná. Ve skupině dětí, které jsem oslovila, skutečně můžeme pozorovat převládající neschopnost nejmladších dětí usuzovat o příbězích ve směru motivů, které příběhy obsahují, a naopak jejich tendenci soustředit se na vnější okolnosti příběhu, jako jsou výsledek příběhu, vnější projevy chování aktérů. U starších dětí naopak můžeme sledovat postupně vzrůstající schopnost se soustředit na podstatné aspekty příběhu. Turielovo přesvědčení, že děti již okolo 6 let jsou schopné se soustředit při svém morálním úsudku na spravedlnost jednání, právo druhého a dobro druhého člověka, se u většiny mnou oslovených dětí nepotvrdilo.

Dále se ukázalo, že některé dvojice příběhů poskytují prostor pro alternativní výklad celého příběhu, který znamená podstatnou proměnu morálního obsahu tohoto příběhu. Věnovala jsem se proto také struktuře morálních příběhů, kdy právě nedodržení pevné struktury v těchto příbězích může být příčinou různé míry citlivosti jednotlivých příběhů k morálnímu realismu a jeho zobrazení.

Pro další výzkum v této oblasti by bylo jistě zajímavé oslovit rozsáhlejší skupinu dětí, jak s ohledem na počet dětí, tak s ohledem na věkové rozpětí skupiny. Bylo by přínosné rozšířit metodologickou základnu o další morální příběhy, jež by byly schopné postihnout nejen doménu morální, ale také Turielovu doménu konvenční, případně další autorem představené domény.

Literatura

- [1] Heidbrink, Horst. *Psychologie morálního vývoje*. Praha: Portál, 1997. 176 s. ISBN 80-7178-154-1.
- [2] Piaget, Jean. *The Moral Judgment of the Child*. Glencoe, Illinois: Free Press, 1948. 418 s. ISBN 101-175-784.
- [3] Lapsley, Daniel K. *Moral stage theory*. In Smetana, J., Killen, M. (ed.). *Handbook of moral development*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, 2006. s. 37–66. ISBN 0-80-58-6172-6.
- [4] Lickona, Thomas. *Moral development and Behaviour: Theory, Research, and Social Issues*. New York: Holt, Rinehart and Winston, 1976. 429 s. ISBN 0-03-002811-6.
- [5] Elliot, Turiel. *Domain specificity: emphasizing distinction in judgements*. In Damon, M., Eisenberg, N., Lerner, R. (ed.). *Handbook of child psychology: Social, emotional, and personality development*. Hoboken: Wiley and Sons, 2006. s. 826-838. ISBN 0-471-27290-6.
- [6] Turiel, Elliot a Perkins, Serena A. *To Lie or Not to Lie: To Whom and Under What Circumstances*. *Child development*. [Online] 2007. vol. 78, article no: 2 [Citace: 23. 4. 2012] Dostupné z <<http://web.ebscohost.com>> ISSN 7802-0016.
- [7] Nucci, Larry P. a Turiel, Elliot. *Education in the Moral Domain*. Cambridge: University Press, 2001. 262 s. ISBN 9780511153396.
- [8] Elliot, Turiel. *The culture of morality: social development, kontext and conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2002. 325 s. ISBN 978-0-521-721592.
- [9] Smetana, Judith G. *Adolescents' and Parents' Conception of Parental Authority*. *Child development*. [ONLINE] 1988. vol. 59, article no: 2 [Citace: 23. 4. 2012] Dostupné z <<http://web.ebscohost.com>>
- [10] Piaget, Jean. *The Child's Conception of the World*. London: Routledge, 1997. 397 s. ISBN 0-415-16887-2.

Příloha A: Morální příběhy v originálním znění

Příběh 1A

A little boy (or a little girl) goes for a walk in the street and meets a big dog who frightens him very much. So then goes home and tells his mother he has seen a dog that was as big as a cow.

Příběh 1B

A child comes home from school and tells his mother that the teacher had given him no marks at all, either good or bad. Then his mother was very pleased and rewarded him.

Příběh 2A

A boy was playing in his room. His mother came and asked him to run a message for her. But he didn't feel like going out so he told his mother his feet were hurting. But it wasn't true; his feet were not hurting him in the least.

Příběh 2B

A boy wanted very much to go for a ride in a car, but no one ever asked him. One day he saw a lovely motor car in the street and would have loved to be inside it. So when he got home he told them that the gentleman in the car had stopped and had taken him for a little drive. But it was not true; he had made it all up.

Příběh 3A

A boy couldn't draw very well but he would have liked very much to be able to draw. One day he was looking at a lovely drawing that another boy had done, and said: I did the drawing.

Příběh 3B

A boy was playing with the scissors one day when his mother was out and he lost them. When his mother came in he said that he hadn't touched them.

Příběh 4A

A child who didn't know the names of streets very well was not quite sure where the Rue de Carouge was. One day a gentleman stopped him in the street and asked him where the Rue de Carouge was. So the boy answered „ I think it is there“. But it was not there. The gentleman completely lost his way and could not find the house he was looking for.“

Příběh 4B

A boy knows the names of the street quite well. One day gentleman ask him where the Rue de Carouge is. But the boy wanted to play him a trick and said, it is there, and showed him the wrong street. But the gentleman didn't get lost, and managed to find his way again.

Příběh 5A

Alfred meets a little friend of his who is very poor. This friend tells him that he has had no dinner that day because there was nothing to eat in his home. Then Alfred goes into a bakers shop, and as he has no money, he waits till the bakers back is turned and steals a roll. Then he runs out and gives the roll to his friend.

Příběh 5B

Henriette goes into a shop. She sees a pretty piece of ribbon on a table and thinks to herself that it would look very nice on her dress. So while the shop lady's back is turned (while the shop lady is not looking), she steals the ribbon and runs away at once.

Příběh 6A

Albertine had a little friend who kept a bird in a cage. Albertine thought the bird was very unhappy, and she always asked her friend to let him out. But the friend wouldn't. So one day when her friend wasn't there, Albertine went and stole the bird. She let it fly away and hid the cage in the attic so that the bird should never be shut up in it again.

Příběh 6B

Juliet stole some sweets from her mother one day that mother was not there, and she hid and ate them up.

Příloha B: Otázky používané v rozhovorech

Příběhy č. 1

- Proč Anežka řekla, že je ten pes velký jako kráva? Bylo to podle tebe lhaní?
- Proč Klárka doma řekla, že dostala jedničku, když jí nedostala?
- Myslíš, že obě děti lhaly, nebo jedno z dětí nelhalo?
- Která z dívek se podle tebe zachovala hůř?
- Dokážeš vysvětlit, proč je chování Anežky/Klárky horší než Klárky/Anežky?

Příběhy č. 2

- Proč Pepík řekl mamince, že ho bolí nohy, když ho nebolely?
- Proč holčička řekla, že jezdila na koni, když na něm nejezdila?
- Lhaly podle tebe obě děti, nebo jedno z dětí nelhalo?
- Lhalo jedno z dětí víc? Které?
- Proč se Pepík/Janička zachoval(a) hůř než Janička/Pepík?

Příběhy č. 3

- Proč říkal Kryštof, že nakreslil obrázek, který nenakreslil?
- Proč Tomášek říkal mamince, že nůžky neviděl ani na ně nesahal, když je přitom sám ztratil?
- Lhaly obě děti?
- Který z kluků by zasloužil podle tebe víc potrestat?
- Který z kluků se podle tebe zachoval hůř?
- Dokážeš mi vysvětlit, proč je chování Kryštofa/Tomáška horší?

Příběhy č. 4

- Věděl první z kluků, kde ulice je? Ukázal špatnou, nebo správnou? Proč ukázal špatnou? Ztratil se pán?
- Věděl druhý z kluků, kde ulice je? Ukázal špatnou, nebo správnou? Proč ukázal špatnou? Ztratil se pán?
- Zachoval se jeden z kluků horším způsobem?
- Zasloužil by jeden z kluků potrestat víc než druhý?

- Dokázal(a) bys mi vysvětlit, proč je chování Lukáše/Honzy horší?
- Představ si, že jsi tím pánem, co potkal toho prvního kluka, který nevěděl, kde ulice je, a potkala bys toho kluka ještě jednou. Co bys mu řekl(a)?
- Představ si, že jsi tím pánem, co potkal toho druhého kluka, který věděl, kde ulice je, a potkala bys toho kluka ještě jednou. Co bys mu řekl(a)?

Příběhy č. 5

- Proč vzal Pavlík ten rohlík? A proč vzala Janička sponku?
- Které z dětí se podle tebe zachovalo hůř?
- Které z dětí by podle tebe zasloužilo víc potrestat?
- Dokážeš vysvětlit, proč je chování Janičky/Pavlíka horší?
- Bylo špatné dát rohlík kamarádovi?

Příběhy č. 6

- Co udělala Lucinka? Proč to udělala?
- Co si Lucinka myslela o ptáčkovi?
- Co udělala Julinka? Proč vzala mamce sladkosti?
- Která z holčiček se podle tebe zachovala hůř?
- Myslíš, že obě děti kradly?
- Kdybys byla maminka jedné z holčiček, kterou bys víc potrestala?
- Dokážeš mi vysvětlit proč je chování Lucinky/Janičky horší?

Příloha C: Rozhovory

1. Rozálka (5)

1A, 1B

D: Anežka viděla psa, kterého se lekla, byl jako kráva E: A byl tak velký? D: Ne, to je jen taková pověst E: A co ta Klárka? D: Ta řekla mamce, že dostala dobrou známku, ale nedostala, takže lhala E: A proč tak lhala? D: Protože chtěla dostat nějakou odměnu E: A které z těch dětí se teda zachovalo hůř? D: Ta s tou odměnou E: A proč ta? D: Protože lhala

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: Nechtěl pro to mlíko, protože si chtěl hrát E: A Janička? D: Ta lhala mámě, protože se chtěla vozit na koni E: A které z těch dětí se zachovalo hůř? D: Spíš ten klouček E: A proč? D: Protože nešel mamce koupit mléko na vaření E: A proč je to horší? D: Protože kdyby mamka nic neuvařila, tak by mohli umřít hladem.

3A, 3B

D: Kryštof lhal s obrázkem, ale nůžky ztratil E: ale s nůžkami asi taky lhal, vid'? D: Lhal, že na ně nešahal, přitom je ztratil E: A proč ten chlapec s těmi nůžkami tak lhal? D: Aby nedostal vyhubováno E: A jak to bylo s Kryštofem? D: On lhal, že namaloval obrázek, protože chtěl, aby mu mamka ukázala, jak se maluje E: A zasloužilo by, myslíš, jedno z těch dětí víc potrestat? D: Myslím si, že ten s těma nůžkami E: A proč ten? D: Protože nůžkami se dají stříhat papíry a důležité věci.

4A, 4B

D: Lukáš nevěděl, kde je ulice, řekl pánovi špatnou, a pán se ztratil E: A Honza? D: Ten věděl kde je, ale stejně mu ukázal špatnou cestu, ale ten pán asi taky správnou cestu znal, a jen chtěl vědět, jestli je Honza chytřej, ale stejně nezabloudil a vydal se správnou cestou, ale někde, kde už nebyl vidět před tím klukem E: A je jedno z dětí zlobivější? D: Zlobivější je Honza, chtěl pána napálit.

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: On to ukradl a to není správný E: A proč vlastně ten rohlík ukradl? D: Protože ten druhý měl hlad E: A co udělal pak s tím rohlíkem? D: Dal ho kamarádovi a ten ho snědl E: Takže Pavlík ukradl rohlík a dal ho kamarádovi, Janička ukradla sponku. Myslíš, že jedno z těch dětí se zachovalo hůř? D: Myslím si, že spíš ta holčička E: A proč ta holčička? D: Protože když má peníze a nezaplatí tu sponku...ta holčička naschvál tu sponku ukradla E: hale a proč ten Pavlík vlastně

ukradl rohlík? D: Protože ten kluk měl hlad E: A Janička? D: Protože by se jí líbila, a měla by jí krásnou ve vlasech.

6A, 6B

D: Lucinka pustila ptáčka na svobodu, Julie ukradla sladkosti a pak by musela k doktorovi, protože by jí bolelo břicho E: A myslíš, že jedna z těch holčiček, Julie nebo Lucie, se zachovala hůř? D: Myslím, že spíš ta Julie E: A proč? D: Protože to ukradla, naopak ta Lucie toho ptáčka pustila

2. Aninka (5,5)

1A, 1B

E: Co udělala Anežka? D: Šla na procházku a doma mamce řekla, že viděla psa jako kráva E: A viděla tak velkého psa? D: Ne, takový neexistují E: A není možný, že se to tak prostě říká? D: Ona lhala E: A je třeba možný, že někdo to takhle řekne, protože ten pes byl prostě hodně velký? D: Já někdy vidím velké psy, ale ne tak velký... E: a nepřeháněla jen trochu? D: asi viděla špatně E: a Klárka? D: Ta lhala, aby dostala čokoládu E: Zachovalo se jedno z těch dětí hůř? D: Klárka E: A proč Klárka? D: Ona lhala, ale Anežka viděla špatně

2A, 2B

D: Pepík řekl mamce, že ho bolí nohy, to nebyla pravda, jen nechtěl jít do obchodu koupit mléko E: a Janička? D: Ona říkala, že jezdila na koni, ale nebyla to pravda E: a proč to řekla? D: nic neříká E: Možná proto, že si to moc přála, je to možné? D: nic neříká E: Lhaly obě děti? D: Jeden si vymýšlel a jeden lhal E: A kdo si vymýšlel? D: Kluk si vymýšlel a holka lhala E: A proč je to první vymýšlení, a to druhé lhaní? D: Protože Jeníček byl unavenější, ale nebolely ho nohy, a Janička lhala, protože si hrozně přála jet na koni E: A které z dětí by podle tebe zasloužilo víc vynadat? D: Janička, protože lhala E: A Pepík? D: Ten si jen vymýšlel

3A, 3B

D: Kryštof si prohlížel obrázek kamaráda, a řekl, že ho kreslil, lhal E: A Tomášek? D: On mamce řekl, že je neviděl a ani nešahal na nůžky E: A který z kluků by zasloužil víc vynadat? D: Oba lhali, tak vůbec nevím E: Hale a proč ten Tomáš tak lhal? D: Já nevím E: Napadá tě něco? Proč ty bys to třeba takhle řekla? D: Protože...já nevím. Myslím, že oba jsou stejně na tom

4A, 4B

D: Lukáš nevěděl kde ulice je a pán se ztratil E: A Honza? D: Ten to věděl a kecal E: A ztratil se pán? D: Ne E: A který z kluků by podle tebe zasloužil víc vynadat? D: Lukáš nevěděl kde ulice je, a pán se ztratil E: A Honza? D: Ten to věděl a kecal E: A

ztratil se pán? D: Ne E: A který z kluků by podle tebe zasloužil víc vynadat? D: Ten první, protože ten pán se ztratil, ale ten druhý se neztratil

5A, 5B

D: Pavlík ukradl rohlík E: A proč ho vzal? D: Protože ten druhý klouček byl chudý E: A co pak udělal s tím rohlíkem? D: Dal ho kamarádovi E: A jak to bylo s Janičkou? D: Sebrala sponku E: A proč jí sebrala? D: Protože aby byla hezká E: A kradly ty děti? D: Jo E: Které z nich by podle tebe zasloužilo víc vynadat? D: Janička E: A proč ta? D: Protože byla lakomá, a nikomu tu sponku nechtěla dát, ale Pavlík to dal

6A, 6B

D: Lucka ukradla ptáčka a schovala klec E: A proč to udělala? D: Chtěla, aby uletěl E: A proč to chtěla? D: Protože je zlá E: A ona si myslela, že se v té kleci má dobře nebo zle? D: Dobře E: Opakuju příběh D: No ale ona nevěděla, že je v tý kleci šťastný! D: A co ukradla Julie? D: Sladkosti a všechny je snědla E: a které z dětí by podle tebe zasloužilo víc vynadat? D: Lucka E: A proč Lucka? D: Protože kradla E: A to ta Julie taky, nebo ne? D: Ta Julie moc ne, protože nic neukradla, ale jen vzala mamce, a ten ptáček se už nedá vrátit a ten klouček bude smutný!

3. Julie (5)**1A, 1B**

D: Klárka řekla, že dostala jedničku, ale nedostala jí E: A proč to řekla? D: nic neříká E: Je možné, že proto, že chtěla odměnu? D: Jo E: A co Anežka? D: Řekla, že potkala psa jako kráva E: A je to možné? D: Ne E: A proč to řekla? D: Nelhala, přeháněla E: A které z dětí by podle tebe měla maminka víc potrestat? D: Klárku E: A proč? D: Lhala

2A, 2B

D: Pepík řekl, že ho bolí nohy, a nešel pro mléko E: A proč si to tak vymyslel? D: Protože tam nechtěl jít E: A Janička? D: Řekla, že jezdila na koni E: A proč si to vymyslela? D: Protože chtěla jezdit! E: A řeklo jedno z dětí horší lež? D: S mlékem E: A proč ten? D: Nevím

3A, 3B

Odpovídá jen nevím

4A, 4B

E: Věděl kde ulice je, ten Lukáš? D: Ne E: A ukázal správnou, nebo špatnou ulici? D: Špatnou a pán se ztratil E: A Honza věděl, kde ta ulice je? D: Jo a pán se neztra-

til E: A který z kluků by podle tebe zasloužil víc vynadat? D: Ten, co věděl kde ta ulice je, a ukázal špatnou

5A, 5B

E: Zachovalo se jedno z dětí hůř? D: nic neříká E: Proč vzal Pavlík rohlík? D: Protože jeho kamarád měl hlad E: A proč Janička vzala sponku? D: Protože se jí líbila E: A zasloužilo by jedno z těch dětí víc vynadat? D: ne, nastejno!

6A, 6B

E: kdo je zlobivější, Lucka, co vzala ptáčka z klece, protože si myslela, že je nešťastný, nebo Julie, která snědla všechny sladkosti, které vzala mamce? D: s ptáčkem! D: proč s ptáčkem? Zkus mi to vysvětlit D: nevím E: a proč ona vlastně pustila ptáčka z klece? Myslela, že je nešťastný? D: jo E: a proč vzala Julie ty sladkosti? D: měla na ně chuť E: a kterou holčičku bys víc potrestala? D: s těma sladkostma E: a proč je to horší? D: nevím

4. Klárka (5)**1A, 1B**

E: co řekla Anežka doma? D: že viděla psa jako kráva E: a je to možné? D: ne E: proč to tak řekla? D: protože byl velikej E: a co ta druhá holčička? D: lhala, že dostala jedničku, aby dostala odměnu E: a které z těch dětí se podle tebe zachovalo tak, že bylo zlobivější? D: ta se známka E: a proč je to horší? D: nevím

2A, 2B

E: co řekl Pepík mamce? D: že ho bolí nohy, protože tam nechtěl jít E: a co řekla Janička? D: že jezdila na koni, ale to vůbec nebyla pravda E: a proč to řekla? D: protože si to moc přála na něm jezdit E: a myslíš, že jedno z těch dětí by zasloužilo víc vynadat? D: E: co bylo zlobivější? D: nic neříká E: co myslíš? Opakuju stručně příběhy E: asi byly stejně

3A, 3B

E: jak to bylo s Tomáškem? D: ztratil nůžky a mamce řekl, že je neviděl, a nesahal na ně E: a proč to takhle řekl? D: ztratil je a myslel si, že se mamka bude zlobit E: a co ten Kryštof, proč řekl, že obrázek který nekreslil, nakreslil? D: protože si to moc přál umět E: a myslíš, že jedno z těch dětí bylo zlobivější? D: ten Tomáš E: a proč? D: protože ztratil ty nůžky E: a proč je to horší? Zkus mi to vysvětlit D: nevím

4A, 4B

E: věděl ten první kluk, kde ulice je? D: ne E: a ukázal správnou ulici? D: ne E: proč? D: protože nevěděl kde je, a pán se pak ztratil, ten druhý kluk věděl kde je, a pán se ale neztratil E: a proč ten druhý kluk ukázal pánovi špatnou ulici? D: dělal si

legraci E: který kluk by, podle tebe, zasloužil víc dostat vynadáno? D: ten první E: a proč? D: nevím

5A, 5B

E: proč Pavlík sebral ten rohlík? D: pro kamaráda E: a proč kamarád potřeboval rohlík? D: byl chudý E: proč teda Pavlík ukradl rohlík? D: protože jeho kamarád měl hlad E: a proč Janička ukradla tu sponku? D: líbila se jí E: a bylo od těch dětí zlé to udělat? D: jo E: a které z těch dětí se zachovalo hůř? D: ta holka E: a proč ta holka? D: protože to chtěla mít jen pro sebe

6A, 6B

E: Co sebrala Pěťovi Lucinka? D: ptáčka E: a proč to udělala? D: protože ptáček byl v kleci smutný E: a co sebrala Julie? D: sladkosti E: a proč je sebrala? D: protože je chtěla sníst E: a myslíš, že jedno z těch dětí bylo neposlušnější? D: Julinka E: a proč ta? D: protože... je chtěla sníst sama

5. Lenička (5,5)**1A, 1B**

E: co řekla Anežka doma? D: že potkala psa velkého jako kráva E: a je to možné, takového psa vidět? D: ne E: a proč to tak pověděla? D: nic neříká E: možná že byl hodně veliký, a ona trochu přeháněla, je to možné? D: jo E: a jak to bylo s tou druhou holčičkou? D: ona řekla, že dostala dobrou známku, ale nedostala jí E: a proč to takhle řekla? D: chtěla odměnu E: a která holčička řekla, myslíš, horší lež? D: s tou známkou E: a proč s tou známkou E: protože lhala!

2A, 2B

E: jak to bylo s Pepíkem? D: on řekl, že ho bolí nohy, protože se mu nechtělo jít pro mléko E: a co ta Janička? D: ta řekla mamce, že jezdila na koni E: a proč to řekla? D: protože si moc přála jezdit na koni E: a myslíš, že jedno z těch dětí bylo zlobivější? D: asi... E: opakuji stručně příběhy E: které z těch dětí by podle tebe zasloužilo víc vynadat? D: já nevím E: a napadá tě něco? D: já nevím

3A, 3B

E: jak to bylo s Kryštofem? D: on vzal kamarádův obrázek, a protože si strašně přál umět malovat, a neuměl to, tak ho vzal a řekl že to jsem namaloval já E: a co ten Tomášek? D: ztratil nůžky máminy, a řekl, že na ně nešahal E: a který z kluků se podle tebe zachoval hůř? D: s těma nůžkami E: a proč to bylo horší? D: protože na nůžky nesmí malé děti vůbec sahat!

4A, 4B

E: věděl ten první kluk, kde ulice je? D: ne E: a ukázal pánovi jakou ulici? D: špatnou E: a ztratil se pán? D: ztratil E: a co ten Honza, věděl kde ta ulice je? D: věděl E: a ukázal pánovi jakou ulici? D: špatnou E: a proč? D: nic neříká E: chtěl si udělat legraci asi vid'? Ztratil se ten pán? D: jo E: a myslíš, že jeden z kluků byl zlobivější? Stručně příběhy opakuji E: a které z dětí je, podle tebe, zlobivější? D: ten Lukáš E: a proč? D: protože měl říct tomu pánovi, že neví, kde ta ulice je

5A, 5B

E: co sebral Pavlík? D: chleba E: nějaké pečivo, vid'? A proč to udělal? D: protože neměl jeho kamarád nic k jídlu E: a co s tím rohlíkem teda pak udělal? D: dal ho kamarádovi E: a co Janička sebrala? D: sponku E: a proč? D: aby byla krásná E: a kradly obě dvě děti? D: ano E: a myslíš, že jedno z nich hůř? D: nic neříká E: proč Pavlík sebral rohlík? D: aby ho dal kamarádovi E: a proč ukradla Janička sponku? D: aby byla krásná E: a jak to vidíš, které z dětí se zachovalo hůř? D: kluk E: a proč? D: protože dal ten rohlík kamarádovi E: a je horší ho dát kamarádovi? D: nic neříká E: proč je to horší? D: já nevím

6A, 6B

E: jak to bylo s Luckou, co udělala? D: ta ukradla sladkosti mamce E: a druhá holčička? D: ptáčka pustila a ukradla klec E: a proč ho sebrala? D: protože Péťa ho nechtěl pustit E: a proč ona ho chtěla pustit? Co si myslela? D: nevím E: a myslela si, že je spokojený? D: ne, že je smutný E: tak možná proto ho chtěla pustit, co myslíš? D: jo E: a co ta další holčička, proč ukradla sladkosti? D: aby je snědla E: a která z těch holčiček myslíš, zaslouží víc vynadat? D: nic neříká E: s ptáčkem, nebo se sladkosti? D: se sladkosti E: a proč ta? D: protože je chtěla všechny jen pro sebe

6. Rozárka (5)**1A, 1B**

Holčička odpovídá jen, že neví

2A, 2B

E: co řekl Pepík mamce? D: že ho bolí nohy E: a proč jí to řekl? D: nechtěl jít do krámu E: a proč řekla Janička, že jezdila na koni? D: protože nevím E: protože si moc přála na tom koni jezdi, je to možné? A myslíš, že by jedno z dětí zasloužilo víc vynadat? D: myslím, že by jim měla vynadat mamka stejně

3A, 3B

E: jak to bylo s Kryštofem, co řekl o kamarádově obrázku? D: že ho nakreslil E: a co Tomášek? D: nic neříká E: on ztratil nůžky, a co pak mamce řekl? D: že je neviděl,

ani na ně nesahal E: a myslíš, že kluci oba udělali špatnou věc? D: jo E: a zasloužil by jeden z kluků víc vynadat? D: jo E: a který? D: nic neříká E: opakuju příběhy D: s téma nůžkami E: a proč ten s nůžkami se zachoval hůř? D: protože on chtěl asi vynadat E: myslíš, že chtěl, aby mu někdo vynadal? D: holčička kýve E: a proč je to horší? D: protože on lhal E: a ten kluk, co řekl, že nakreslil ten obrázek, taky lhal? D: taky lhal E: a proč je to lhaní toho Tomáška s nůžkami horší než lhaní Kryštofa? D: nevím

4A, 4B

E: věděl Lukáš, kde ulice je? D: ne E: a ukázal pánovi jakou cestu? D: špatnou E: a co ten Honza, věděl kde ulice je? D: jo E: a ukázal mu správnou cestu? D: ne, špatnou E: a našel ten pán správnou cestu, nebo ne? D: našel E: a zasloužil by podle tebe jeden z těch kluků víc vynadat? D: ten první E: a proč ten první? D: protože... nevím, ten první

5A, 5B

E: kradly obě děti, nebo jedno nekradlo? D: kradly obě E: a proč Pavlík vzal ten rohlík? D: protože někdo měl hlad E: a proč Janička sebrala sponku? D: aby byla krásná E: a myslíš, že jedno z toho je horší? D: Pavlík E: a proč? D: protože on kradl E: ale Janička kradla taky, nebo ne? D: jo E: tak proč je horší Pavlík? D: nic neříká E: proč Janička sebrala sponku? D: aby byla krásná E: a proč Pavlík sebral rohlík? D: protože jeho kamarád měl hlad E: a proč je to Pavlíkovo horší? D: nic neříká E: nebo je horší to Janiččino? Jak to vidíš? D: Pavlíkovo E: a dokážeš vysvětlit proč to tak je? D: nevím, ale Pavlík zlobil víc

6A, 6B

E: co vzala Lucinka? D: ptáčka E: a proč ho sebrala? D: protože, aby nebyl smutnej E: a co sebrala Julie? D: dobroty E: a proč je sebrala? D: protože je všechny chtěla spapat E: kradly obě holčičky? D: kradly E: myslíš, že jedna z holčiček by zasloužila víc vynadat? D: holčička se sladkostma E: a dokážeš říct proč? Proč je to horší, než ukradnout toho ptáčka? D: protože ...

7. Veronika (6)**1A, 1B**

E: jak to bylo s Anežkou? D: řekla mamce, že potkala pejska jako kráva E: a je možný takového psa potkat? D: ne E: a proč to řekla takhle? D: nevím E: je možný, že jen tak přeháněla? D: jo E: a co ta Klárka řekla? D: že dostala jedničku E: a proč to takhle řekla? D: protože chtěla, aby jí maminka odměnila E: a které z dětí bylo podle tebe neposlušnější, zachovalo se hůř? D: Klárka E: a proč? D: protože chtěla, aby jí mamka odměnila nebo pochválila

2A, 2B

E: jak to bylo s Pepíkem? D: já už nevzpomínám E: zopakuju příběhy a projdu je s dítětem E: a proč teda Pavlík řekl, že ho bolí nohy? D: on tam nechtěl jít E: a Janička? D: řekla, že jezdila na koni E: a proč to řekla? D: protože si to moc přála E: a které z těch dětí podle tebe bylo neposlušnější? D: Pepík E: a proč? D: protože on nechtěl jít pro mléko

3A, 3B

E: co řekl Kryštof? D: on řekl, že kreslil ten obrázek, protože chtěl, aby si mysleli, že to umí E: anebo proto, že si to přál umět, vid' D: možná E: a proč řekl Tomášek, že neviděl ty nůžky? D: aby nedostal na zadek E: a myslíš, že by jedno z těch dětí zasloužilo víc vynadat? D: to s těma nůžkami? E: a proč zrovna on? D: protože na ně šahal, a ztratil je, a pak lhal E: a ten první kluk ale taky lhal s tím obrázkem, tak proč je to horší s těmi nůžkami? D: protože ztratil ty maminčiny nůžky

4A, 4B

E: jak to bylo s Lukášem, věděl kde je ulice? D: ne E: a jakou ukázal? D: špatnou E: a proč? D: protože se pán ztratil E: a co ten Honza? D: ten chtěl, aby se pán ztratil E: a proč? D: aby se pán ztratil E: a zasloužil by jeden z těch kluků víc vynadat? D: ten druhý E: a proč ten druhý? D: protože on věděl, kde ta ulice je, ale ukázal schválně špatnou

5A, 5B

E: co vzal Pavlík? D: chleba E: a proč ho sebral? D: chtěl kamarádovi dát jídlo E: a co sebrala Janička? D: ozdobu E: a proč to udělala? D: líbila se jí E: a kradly obě děti? D: jo E: a které z dětí bylo zlobivější? D: ta holka, protože to chtěla pro sebe

6A, 6B

E: jak to bylo s Lucinkou? D: ptáčka vzala, a taky klec E: a proč? D: aby mohl letět na svobodu E: a co ta druhá holčička vzala? D: sladkosti E: a proč je sebrala? D: protože je chtěla sníst E: a řekla bys, že jedno z dětí se zachovalo hůř? D: ta se sladkostma, protože je chtěla sníst, zatímco ta Lucinka chtěla, aby ptáček byl na svobodě

8. Jiřík (6)**1A, 1B**

Co udělala Anežka? D: potkala psa, a řekla doma, že byl jako kráva, ...nebyla to kráva? Jestli to mělo rohy...asi to byl maxipes Fík E: je možné vidět psa velkého úplně stejně kráva? D: já myslím, že Maxipes Fík je větší než kráva, menší než žralok E: a proč myslíš, že doma Anežka řekla, že viděla tak velkého psa? D: já myslím, že ten pes byl velkej jako žirafa E: proč to řekla Anežka, že viděla pejska velkého jako

kráva? D: protože si asi myslela, že to byl MAXipes Fikk z pohádky E: a proč řekla ta holčička, že dostala dobrou známku, když jí nedostala? D: to teď nevím. Asi chtěla odměnu E: a mělo by jedno z těch dětí být víc potrestáno? D: já myslím, že úplně stejně E: a proč úplně stejně? D: protože obě ty děti lhaly

2A, 2B

Proč Pepík řekl, že ho bolí nohy? D: byl línej E: a proč lhala ta Janička? D: protože asi nevěděla, jestli by jí ta mamka to dovolila E: a ona si to moc přála, jezdit na koni, je to tak? D: jo, moc si to přála E: proč řekla, že na něm jezdila? D: protože asi byla ještě malá, a nemohla na něm jezdit E: a proč to teda takhle řekla? D: protože by asi nedošáhla, nemohla by jezdit sama, schodil by jí E: ale proč to pověděla, že na něm jezdila? D: tak to nevím E: a která z těch lží je horší? D: já myslím, že jsou úplně stejný

3A, 3B

Lhaly obě děti? D: jo E: a jak lhal Kryštof? D: nenakreslil obrázek a řekl, že ho nakreslil, a Pepíček schoval nůžky, a pak řekl mamince lži, že na ně nešahal a ani je neviděl E: které z těch dětí více lhalo? D: já myslím, že obě stejně E: a proč Pepíček řekl, že ty nůžky neviděl a nesahal na ně? D: aby nedostal na zadek nebo vynadáno E: a proč to řekl ten Kryštof, že ten obrázek kreslil? D: protože chtěl být slavný malíř, a to se jen tak někomu nestane E: a zaslouží jedno z dětí víc potrestat? D: já myslím, že stejně

4A, 4B

Jak to bylo s Lukášem? D: lhal E: řekl pánovi zlou cestu vid'? A proč to udělal? D: protože on nevěděl kde ta cesta je E: a ten druhý pán? D: ten tu ulici znal, a řekl mu špatnou cestu, a chtěl ho napálit E: takže jeden kluk nevěděl, kde ta ulice je, a ukázal špatnou ulici, pán se ztratil. Druhý chlapec věděl kde je, ale chtěl pána napálit, ten se ale neztratil. Je jeden z těch příběhů horší? D: já myslím, že jsou nastejno E: zasloužil by jeden z těch kluků víc potrestat? D: já myslím, že na stejno

5A, 5B

Obě děti kradly? D: ano E: a myslíš, že jedno kradlo hůř? D: myslím, že stejně E: proč ukradl rohlík ten Pavlík? D: asi aby jeho kámoš neumřel hladu E: a proč ukradla tu sponku ta Janička? D: protože se jí líbila E: zasloužilo by jedno z těch dětí víc potrestat? D: já myslím, že stejně, jedno jak druhý

6A, 6B

Kradly obě děti? D: jo E: a proč Julinka kradla sladkosti? D: protože byla mlsná E: a proč Julinka ukradla toho ptáčka? D: asi jí to bylo líto E: a co jí bylo líto? D: že neměla toho ptáčka, ona ho asi chtěla E: a v tom příběhu píšou, že jí bylo líto, že je ten ptáček zavřený v té kleci, proto ho pustila pryč... D: pustila ho, protože ona si

myslela, že ho asi nekrmil, ale on ho krmil E: a myslela si, že je ten ptáček v té kleci spokojený? D: myslela, že je tam smutný E: a proč ho teda pustila? D: protože, aby mohl mít kamarády E: a proč Julinka ukradla sladkosti? D: protože je asi chtěla, a nebo taky byla chamtivá E: a které z dětí bys potrestal víc? D: já myslím, že bych je potrestal stejně, obě byly stejně špatný

9. Janička (6)

1A, 1B

Jak to bylo s Anežkou? D: ona potkala velkého psa a řekla mamce, že se ho lekla, a že byl velkej jako kráva E: a je možný vidět tak velikého psa? D: jo, já ho jednou viděla E: myslíš, že tedy lhala? D: jo E: a proč? D: aby byla zajímavá E: a proč lhala ta Klárka? D: aby dostala sladkost E: a které z těch dětí bys potrestala víc? D: obě stejně E: žádné víc? D: ne, obě stejně

2A, 2B

Proč si Janička vymyslela, že na tom koni jezdila? D: protože na něm moc chtěla jezdit E: a proč si Pepíček vymyslel, že ho bolí nožičky? D: protože nechtěl jít do krámu E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: ne, byly stejně

3A, 3B

Lhaly obě děti? D: jo E: a jak to bylo s Pepíčkem? D: ztratil nůžky a řekl, že je neviděl, ani na ně nesahal E: a proč to řekl, myslíš? D: aby nebyl potrestanej E: a jak to bylo s Kryštofem? D: prohlížel si obrázek kamaráda, a řekl mamce, že to kreslil on E: a proč jí to tak řekl? D: aby ho máma pochválila E: a které z těch dětí bylo zlobivější? D: obě stejně E: které bys potrestala víc? D: obě stejně

4A, 4B

Jak to bylo s Honzou? D: nevěděl, kde ta ulice je, ale ukázal mu špatnou cestu, protože jí neznal. Pán se neztratil. Lukáš ukázal špatnou cestu, protože chtěl pána napálit, ale věděl kde je, a pán se neztratil E: a které z těch dětí bylo zlobivější? D: žádné E: a bylo jedno chování horší? D: to první E: a proč to první? D: protože nevěděl, a ukázal špatnou cestu E: ale ten druhý zas chtěl pána napálit. Který z kluků byl horší? D: ten Honza E: a proč? D: protože ten Honza nevěděl správnou cestu, a ten pán se ztratil E: a ztratil se ten pán v druhém příběhu? D: ne E: a které dítě bys teda víc potrestala? D: Honzu

5A, 5B

Kradly obě ty děti? D: jo E: a co ukradl Pavlík? D: rohlík, aby ho dal kamarádovi, který byl chudý a měl hlad E: a jak to bylo s tou Janičkou? D: ukradla sponku, protože by jí slušela ve vlasech E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější než jiný? D: jo E: a které? D: obě E: a byla jedna ta krádež horší? D: obě stejný E: proč ukradl Pavlík

vlastně ten rohlík? D: aby ho dal kamarádovi, co měl hlad E: a proč Janička vzala vlastně tu sponku? D: aby jí slušela ve vlasech E: a zasloužilo by jedno z těch dětí víc potrestat? D: obě stejně

6A, 6B

jak to bylo s Lucinkou? D: ona ukradla ptáčka E: a proč? D: aby mohl uletět E: a proč? Co ona si myslela? D: že je v tý kleci nešťastný E: a jak to bylo s Julii? D: ona ukradla dobroty E: a proč? D: protože měla na ně chuť E: a byla jedna z těch krádeží horší? D: obě E: a potrestala bys jedno z dětí víc? D: stejně

10. Klárinka (6)

1A, 1B

E: co řekla Anežka mamce? D: že potkala psa velkýho jako kráva E: a je to možný potkat takového psa? D: není E: a proč to takhle řekla? D: protože buď si z ní chtěla udělat srandu, nebo jí chtěla napálit E: a je možný, že třeba prostě jen tak přehání? D: jo. Ale lže E: je to lež? D: jo E: a ta druhá holčička? D: lhala, že dostala jedničku E: a které z těch dětí se zachovalo hůř? D: ta co řekla, že dostala jedničku E: a proč je to horší? D: protože lhala, a mamka jí dala odměnu, ona prostě chtěla tu sladkost

2A, 2B

E: proč si to Janička s koněm tak vymyslela? D: protože chtěla mít koně, chtěla, aby jí to koupila E: a proč to řekl Pepík? D: protože nechtěl jít pro mlíko, já taky takhle nechci chodit ven (směje se) E: a které z těch dětí, se podle tebe zachovalo hůř? D: ta Janička E: a proč ta? D: protože řekla, že jezdila na tom koni, a to vůbec nebyla pravda, ona jen chtěla, aby jí toho koně koupila E: a nebo to řekla proto, že si přála na tom koni jezdit, je to možný? D: jo E: a proč řekl Pepík, že ho bolí nohy? D: protože vůbec nechtěl jít ven E: a které z dětí se zachovalo tedy hůř? D: Janička E: a proč? D: protože vůbec nejezdila, řekla hodně velkou dlouhou lež

3A, 3B

Proč podle tebe řekl Tomášek, že ty nůžky neviděl? D: protože nechtěl, aby se na něj mamka zlobila, tak radši řekl, že na ně vůbec nešahal E: a proč ten Kryštof řekl, že ten obrázek kreslil on? D: Jenom aby ho maminka pochválila a dala mu odměnu E: a nebo proto, že si moc přál umět kreslit, vid' D: jo, to je možný E: který z těch kluků se podle tebe choval hůř? D: ten co namaloval ten obrázek, chtěl si zasloužit sladkost, nebo si to fakt přál E: a proč je to horší? D: protože to je větší lež, a víc mu vynadaj! E: a proč je to větší lež? D: protože když to neuděláš, a pak to takhle řekneš, tak je to fakt velká lež

4A, 4B

E: Lukáš věděl, kde ta ulice je? D: věděl E: a ukázal správnou, nebo špatnou cestu? D: špatnou E: a ztratil se pán? D: ne E: znovu opakuju příběhy a s dítětem je procházím E: který z těch kluků se zachoval hůř? D: ten co ukázal na opačnou stranu, a pán tam šel a ztratil se, takže tenhle kluk E: ale ten nevěděl kde ta ulice je, a ten druhý to řekl naschvál, tak proč je tenhle kluk horší? D: protože ten pán mohl třeba někam spadnout, udělal to, aby se ztratil

5A, 5B

E: co vzal Pavlík? D: rohlík E: a proč ho sebral? D: protože jeho kamarád byl chudý, tak mu to chtěl dát E: a Janička? D: ta ukradla sponku, protože by se jí strašně líbila ve vlasech E: a myslíš, že jedno z těch dětí se zachovalo hůř? D: Pavlík, protože ukradl ten rohlík, a místo, aby ho snědl, tak ho dal kamarádovi

6A, 6B

E: co vzala Lucinka? D: sladkosti, protože je chtěla sníst, myslela by si, že by jí strašně chutnali, tak je snědla E: a co ta druhá holčička, co vzala? D: ptáčka E: a proč? D: protože se bála, aby v tom bytě neumřel, tak ho pustila, a ten Pěťa pak byl smutnej E: a myslíš, že se jedno z těch dětí třeba zachovalo hůř? D: ta holčička s ptáčkem E: a proč? D: protože vzala ven toho ptáčka, a on uletěl, a klec schovala E: a proč je to horší než vzít sladkosti? D: protože pak ten kluk bude smutný a ptáčka už nepůjde vrátit

11. Anetka (6,8)**1A, 1B**

D: Anežka viděla psa, řekla doma, že byl velký jako kráva. Klárka přišla ze školy, řekla, že má dobrou známku, když nedostala žádnou, a maminka jí dala odměnu E: a lhaly obě děti? D: jo E: a byla jedna ze lží horší? D: ta se známkou E: a proč? D: protože jí neměla E: a viděla Anežka pejska velkého jako kráva? D: ne E: je to možné, vidět tak velkého psa? D: ne E: a proč to řekla? D: dělala si srandu E: a potrestala bys jednu víc? D: s tím psem E: a myslíš, že je to horší, než říct, že jsi dostala známku, když si jí nedostala? D: jo E: koho bys víc potrestala teda, Anežku, nebo Klárku? D: Klárku E: proč? D: protože žádnou nedostala E: a co udělala maminka? D: Odměnila jí E: a co maminka Anežky, věřila, že viděla psa jako krávu? D: ne E: a kdybys tedy měla jednu holčičku více potrestat, která by to byla? D: tak Anežku E: proč? D: protože to byl velkej pes E: a proto bys jí víc potrestala? D: radši s tou známkou E: a proč? D: protože jí nedostala E: a proč řekla Anežka to s tím psem? D: protože jí to tak jen připadalo

2A, 2B

Lhaly obě děti? D: jo E: a co řekl Pepíček? D: že ho bolí nohy, a nebyla to pravda E: a proč? Co po něm chtěla maminka? D: aby došel pro mléko E: a jemu se chtělo jít koupit mléko? D: ne E: a co dělal místo toho? D: řekl, že ho bolí nohy E: a proč? D: on si chtěl hrát E: a co Janička? D: ona chtěla jezdit na koni, řekla mamince, že na něm jezdila E: jezdila? D: ne, lhala! E: takže obě děti lhaly? D: jo E: a které z dětí bylo zlobivější? E: Pepíček, co nechtěl jít pro mléko, tak si vymyslel, že ho bolí nožičky, přitom ho ale nebolely, nebo Janička, která si vymyslela, že jezdila na koni, přitom nejezdila, ale řekla to, protože si to moc přála? D: Pepíček E: a proč Pepíček? D: nic neříká E: ted' jsi řekla, že byl zlobivější, a proč to tak je? D: on řekl, že ho bolí nohy, ale jeho nebolely E: a je to větší lež? D: jo E: a proč? D: nic neříká E: jak jsi to vymyslela? Proč Janička řekla, že jezdila na koni? D: protože ho jen viděla E: ale proč přišla domů, a řekla mamince, že na něm jezdila? D: nic neříká E: proč myslíš? D: nic neříká E: ona si to moc přála, vid'... E: které z dětí bys víc potrestala? D: Pepíčka E: proč? D: protože řekl, že ho bolí nohy E: byla to pravda? D: ne E: ale Janička taky lhala? více nebo méně? D: víc E: proč? D: protože ona ho jen viděla! E: která ta lež teda byla větší? D: Pepíčka E: a proč? D: protože ho nebolely nohy, ale on řekl, že bolely E: a proč je to větší lež? D: protože Janička toho koně jen viděla!

3A, 3B

D: Kryštof chtěl malovat, ale nemaloval to a řekl, že to namaloval sám E: a proč to řekl? D: protože si přál umět malovat E: byla to lež? D: jo E: a Tomášek? D: viděl nůžky, ztratil je a nepřiznal se E: a proč se nepřiznal? E: protože se bál, že dostane vynadáno E: takže, Kryštof lhal, protože si moc přál umět malovat, ale neuměl to, a Tomášek lhal, protože se bál, že dostane vynadáno. Který z chlapců byl zlobivější? Kterého bys víc potrestala? Kdybys byla maminka? D: s nůžkami E: a proč? D: protože on je viděl, a pak říkal, že je neviděl E: ale Kryštof říkal, že nakreslil obrázek, ale nenakreslil ho. Proč to bylo s nůžkami horší? Dokázala bys to vysvětlit? D: ne E: zkus to, odpovídáš mi moc správně D: protože ty nůžky viděl, a pak řekl, že je neviděl E: ale Kryštof řekl, že nakreslil obrázek, který nenakreslil. Taky lhal. Je to menší lež? D: větší E: a proč? D: protože taky lhal E: a je teda horší Kryštofova, nebo Tomášková lež? S obrázkem, nebo s nůžkami? D: s obrázkem E: a které dítě bys víc potrestala? D: s obrázkem, protože on se chtěl naučit malovat, ale namaloval to někdo jiný E: a proč bys ho potrestala víc? D: protože on to nemaloval...

4A, 4B

D: Lukáš potkal pána, on se ho zeptal, kde je ulice, a on to nevěděl, neznal ulice, pán se ztratil E: a co Lukáš pánovi řekl? D: Řekl mu, že myslí, že je támhle E: Ztratil se pán? D: ztratil. E: a proč mu Lukáš ukázal na špatnou ulici? Věděl, nebo nevěděl, kde ta ulice je? D: neříká nic E: Znovu opakuji příběh E: proč mu ukázal špatnou

ulici? Udělal to naschvál? D: ne E: a co Honza? Opakuji příběh D: Honza věděl, kde je, ale ukázal mu špatnou cestu, chtěl ho napálit, ale on se neztratil E: potrestala bys jednoho z kluků víc? D: toho druhého, ten to věděl, on chtěl, aby se pán ztratil E: měl by se jeden pán víc zlobit? D: ten druhý

5A, 5B

D: Pavlík ukradl rohlík, protože neměl peníze E: pro koho ten rohlík potřeboval? D: pro kamaráda E: a co měl kamarád za potíž? D: nemohl jíst, byl chudý E: a co ta Janička? D: ta přišla do obchodu, viděla tam krásnou sponku, sebrala jí a utekla pryč E: kradly obě děti? D: jo E: je jedno z těch dětí, myslíš, zlobivější? D: neříká nic E: proč Pavlík ukradl rohlík? D: pro kamaráda E: a proč pro kamaráda? D: protože měl hlad E: a proč Janička ukradla tu sponku? D: protože se jí líbila ve vlasech E: myslíš, že jedno z těch dětí zlobilo víc, když takhle kradlo? D: nic neříká E: které z dětí bys víc potrestala? D: nic neříká E: kdybys byla maminka, které bys potrestala víc? Nebo bys je potrestala stejně? D: nic neříká E: myslíš, že krádež rohlíku byla horší, než krádež sponky? D: nic neříká E: zkus říct, to je na tobě, jak si to myslíš D: nic neříká E: bylo od Pavlíka zlobivý dát kamarádovi ukradený rohlík? D jo E: a proč? Co na tom bylo zlobivého? D: nic neříká E: záleží na tobě, jak si to myslíš, žádná odpověď není správná ani špatná D: neměl peníze E: a co udělal? D: ukradl to! E: a to je zlobivé? D: jo E: a co Janička? Byla zlobivá? D: ne E: nebyla? Co udělala? D: ta to taky ukradla E: a je to zlobivý? D: jo E: a je jedna z těch věcí horší? D: ne E: jsou stejné? D: jsou stejné, oba kradly

6A, 6B

D: Lucinka ukradla ptáčka a klec E: a proč? D: protože nechtěla, aby byl v kleci E: jak se cítil v kleci? D: nešťastný D: smí se to? D: ne E: a co ukradla druhá holčička? D: bonbóny E: a směla to udělat? D: ne E: a proč to udělala? D: nic neříká E: proč holčička ukradla bonbony mamince, co s nimi chtěla udělat? Opakuji příběh E: kradly obě děti? D: jo E: zasloužily by potrestat? D: jo E: proč? D: protože kradly E: A to se smí? D: ne E: proč ukradla toho ptáčka ta první holčička? Co si myslela o ptáčkovi? D: nic neříká E: protože si přece myslela, že byl nešťastný, je to tak? Bylo to od ní zlobivý? D: bylo E: a bylo zlobivé od holčičky ukrást sladkosti? D: jo E: a kdybys byla maminka a měla bys holčičky, jedna by ukradla ptáčka, protože by si myslela, že je nešťastný, proto ho chtěla ho pustit ven, druhá by ukradla sladkosti, protože by na ně měla chuť, potrestala bys jednu z holčiček víc? D: stejně

12. Anetka (6,10)

1A, 1B

E: Co udělala Anežka? D: potkala velkého psa, a řekla mamce, že je velkej jako kráva E: a co Klárka? Opakuju příběh, protože Anetka to zmotala E: lhaly obě děti?

D: jo E: a které z těch dvou dětí řeklo horší lež? D: obě stejně E: a co řekla Anežka? D: že potkala psa velkého jako kráva E: a je to možné? D: ne E: a myslíš, že jí to maminka věřila? D: nevim E: a proč to Anežka řekla? D: protože jí připadal velikej E: a je to teda lež? D: jo E: a co udělala Klárka? D: řekla mamince, že dostala jedničku E: a proč? D: protože chtěla, aby jí mamka odměnila E: a myslíš, že jedno z dětí bylo neposlušnější? D: ne, obě stejně E: myslíš, že byla jedna ze lží horší? D: ne, obě stejný

2A, 2B

E: Proč řekl Pepík, že ho bolí nohy? D: protože tam nechtěl jít E: a proč? D: protože si chtěl hrát. E: a lhaly obě? D: jo E: a kdo z obou dětí byl zlobivější? D: stejně, protože obě stejně lhaly E: a proč to řekl Pepíček? D: protože nechtěl jít pro mléko, chtěl si hrát E: a co Janička, proč lhala? D: dítě opakuje E: a proč to řekla? D: protože si to strašně přála E: byla jedna ze lží větší? Kdybys byla maminka, potrestala bys jedno z dětí víc? D: ne, obě stejně E: a proč? D: protože obě stejně zlobily

3A, 3B

E: proč myslíš, že Kryštof tak lhal? D: protože on si to moc přál umět kreslit, ale neuměl to, tak zalhal E: a Tomášek? D: protože to tak chtěl říct E: a proč? Proč řekl, že na ně nesahal, když je ztratil? D: protože se to bál říct, nechtěl to říct E: a který z chlapců je zlobivější? D: oba stejně E: a proč? D: protože oba stejně lhali E: a kdybys měla ty děti potrestat, které potrestáš víc? D: obě stejně E: a proč vlastně Kryštof řekl, že kreslil obrázek, který nekreslil? D: protože si to moc přál umět E: a je to stejně zlobivý, jako to, co udělal Tomášek? D: jo E: a proč vlastně lhal Tomášek? D: protože to nechtěl říct, že je ztratil E: a zaslouží jedno z dětí větší trest? D: ne, oba stejně

4A, 4B

E: který z chlapců je zlobivější? D: oba stejně E: a proč ten Lukáš ukázal špatnou cestu? D: protože to nevěděl E: a Honza, ten co to věděl? D: ten chtěl pána napálit E: a zaslouží jeden z chlapců víc potrestat? D: ne, oba stejně E: a co oba udělali? D: oba je napálili E: ten první, Lukáš, taky pána napálil? D: jo E: tady píšou, že Honza nevěděl, kde ta ulice je. Ten druhý chlapec to věděl, ale co ten první? D: ten to nevěděl a ukázal špatnou cestu E: a kterého bys víc potrestala? D: oba stejně E: a měl by se jeden z pánů víc na některého z kluků zlobit? D: ten, na toho kluka, co to nevěděl E: a na toho co ukázal cestu schválně, na toho taky? D: myslím, že ano E: a na jednoho z nich víc? D: ne

5A, 5B

Co udělal Pavlík? D: ukradl rohlik, protože chudej kamarád neměl nic E: a co Janička? D: ukradla sponku, protože se jí líbila do vlasů E: a myslíš, že obě ty děti

kradly? D: jo E: a je jedno z těch dětí zlobivější? Nebo jsou stejně? D: stejně E: a proč? D: protože obě kradou E: a proč Pavlík ukradl rohlík? D: protože klouček neměl nic k jídlu E: a proč Janička sponku? D: protože se jí líbila E: a potrestala bys jednoho víc? D: ne E: a kdyby sis měla vybrat, tak které potrestáš víc? D: obě děti E: a bylo od Pavlíka zlý dát kamarádovi ten rohlík? D: jo E: a proč? D: protože ho ukradnul E: a od Janičky to bylo zlobivý? D: jo, protože jí ukradla E: a kdybys měla říct, že jedna z těch krádeží byla horší, který by to byla? D: jsou obě dvě stejný

6A, 6B

Co udělala Julie? D: ukradla mamince sladkosti a snědla je E: a co udělala ta Lucinka? D: ukradla ptáčka a schovala klec E: a ona pustila toho ptáčka schválně? D: jo E: a proč? D: protože byl v kleci nešťastný E: a proč ukradla ta druhá holčička sladkosti? D: protože je chtěla sníst E: a bylo jedno z dětí zlobivější? D: obě jsou stejně E: a byla jedna z těch krádeží horší? D: jo E: a která? D: žádná E: byly obě stejný? D: jo E: a proč ukradla ta holčička sladkosti? D: protože je chtěla sníst E: a proč ukradla holčička ptáčka? D: protože byl nešťastný E: a kdybys byla maminka, potrestala bys jedno z dětí víc? D: ne, obě stejně

13. Michal (6,10)

1A, 1B

Jak to bylo s Anežkou? D: šla na procházku, potkal jí velkej pes, ona se ho lekla, a řekla mamince, že viděla psa velkýho jako kráva E: a proč to řekla takhle? D: protože... E: mohl takový být? D: ne E: a věřila tomu mamka? D: jo, ale popravdě nebyl tak velkej E: a proč to tak teda řekla? D: protože byl velkej E: a jak to bylo s tou Klárkou? D: ta přišla ze školy, řekla, že dostala dobrou známku, ale nedostala jí, a maminka jí za to dala dobrou známku E: hale a lhaly obě ty děti? D: jo E: a byla jedna z těch lží třeba horší? D: ne, byly stejně E: a proč Anežka řekla, že byl ten pes velkej jako kráva? D: protože to byl vlčák E: a proč ta Klárka řekla, že dostala dobrou známku? D: protože chtěla něco dobrýho E: a zasloužila by jedna z těch holčiček víc potrestat? D: asi ta co potkala toho psa E: a proč? D: protože, prostě tak, nevím

2A, 2B

Jak to bylo s Pepíčkem? D: on lhal, že ho bolí nohy, nebyla to pravda, nechtělo se mu jít pro mlíko E: a jak to bylo s Janičkou? D: Lhala, protože chtěla jezdit na koni E: a proč teda lhala? D: aby mohla jezdit na koni E: hmmm, ale to se jí přece nepovedlo, vid', ona říkala doma, že jezdila na koni, ale nebyla to pravda. Proč to teda ta Janička takhle řekla? D: aby mamka jí mohla taky koupit konička E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: ne, byly stejně E: a Pepíček vlastně řekl, že ho bolí ty nohy, proč? D: aby tam nemusel dojít E: a ta Janička to řekla proč? D: aby mohla jezdit

na koni E: ona si to moc přála vid'? Je možný, že to řekla proto? D: asi jo E: a potom, by bylo které dítě zlobivější? D: Pepíček E: a proč? D: protože potřebovali mlíko a on tam nechtěl dojít E: a proč přesně to bylo horší? D: protože mlíko je k pití, ale kůň může utéct

5A, 5B

Co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík, protože jeho kamarád měl hlad E: a jak to bylo s Janičkou? D: ona ukradla sponku, protože se jí líbila E: a kradly teda obě ty děti? D: jo E: a myslíš, že jedno z těch dětí bylo zlobivější? D: ne E: myslíš, že byly na stejno? D: obě stejně E: a kdybys měl ty děti potrestat, potrestal bys nějaké víc? D: ne, obě stejně E: a ten Pavlík, proč ukradl ten rohlík? D: protože jeho kamarád byl chudý, tak mu ho dal E: A Janička tu sponku ukradla proč? D: protože se jí líbila E: a je jedna z těch krádeží teda myslíš horší? D: rohlík E: a proč? D: protože to je pečivo a pečivo je k jídlu E: a je horší ukradnout něco k jídlu, než něco na ozdobu? D: jo E: a proč? D: protože to jídlo je k jídlu

6A, 6B

Jak to bylo s Lucinkou? D: Lucka ukradla papouška a pustila ho, protože ho chtěla pustit na svobodu, protože si myslela, že se trápí, a ještě schovala klec E: a jak to bylo s Julií? D: ona ukradla sladkosti, protože na ně měla chuť E: a kradly obě dvě ty děti? D: jo E: a bylo některé z nich podle tebe zlobivější? D: ta co ukradla bonbóny E: a proč ta? D: protože ptáček se může kdykoliv vrátit E: a co kdyby se ten ptáček nevrátil? D: tak si může koupit nového, nebo si může nějakého chytit

14. Adámek (7)**1A, 1B**

E: jak to bylo s Anežkou? D: ta mamce řekla, že potkala psa velkého jako kráva E: a co ta Klárka? D: nedostala žádnou známku, a ještě dostala odměnu E: a proč myslíš, že ta Klárka to doma takhle řekla? D: asi že chtěla odměnu E: a proč to ta Anežka řekla? D: to nevím E: a myslíš, že je možný potkat psa velkého úplně jako kráva? D: ne E: a myslíš, že lhala, nebo že jen tak prostě přeháněla? D: lhala E: a myslíš, že je jedno z těch dětí neposlušnější? D: já myslím, že na stejno

2A, 2B

E: jak to bylo s Pepíkem? D: on řekl mamce, že ho bolí nohy, přitom ho nic nebolelo, takže lhal, takže si myslím, že jsou na tom oba nastejno. Ale myslím, že ta Janička by trochu víc dostala E: a proč? D: protože, to už se tak nedá říct, možná nastejno...nebo spíš ten Pepík víc! Protože mlíko je důležitější než nějaká kůň, my ho třeba doma používáme strašně moc a když dojde, tak mamka musí hned jít na nákup E: hale a proč on vlastně řekl, že ho bolí ty nohy? D: protože se mu nechtělo jít do

obchodáku, a chtěl si místo toho hrát E: a proč Janička řekla, že na tom koni jezdila? D: to už nevím E: protože ona si moc přála jezdit na koni D: horší je ten Pepík, kvůli tomu mlíku

3A, 3B

E: jak to bylo s tím Kryštofem? D: on neuměl malovat, přál si to umět a řekl, že ho kreslil. Takže asi tahle krádež je horší E: oni tu neříkají, že ten obrázek ukradl, ale že řekl, že ho kreslil, možná, že ho neukradl. Co udělal Tomáš? D: ten ty nůžky ztratil a říkal, že na ně ani nešáhnul E: a proč myslíš, že tvrdil, že na ně ani nesáhnul? D: on si s nimi hrál, a ztratil je, a aby mu mamka nevynadala, tak lhal E: a který z kluků je podle tebe zlobivější? D: jsou nastejno E: a dalo by se říct, že jeden je o trošičku horší? D: ne, nastejno, nedalo by se říct, že je jeden horší

4A, 4B

E: jak to bylo s Lukášem? Věděl kde ulice je? D: ne E: a ukázal jakou? D: špatnou E: ztratil se pán? D: jo E: a ten druhý? D: ten pán asi se neztratil, protože nakonec nějak došel do té správné ulice E: a proč ten první kluk ukázal tu špatnou? D: nevěděl kde je E: a proč ten druhý kluk ukázal tu špatnou? D: ten druhý kluk byl horší, protože si chtěl udělat z pána srandu, a to se prostě nedělá

5A, 5B

E: proč kradl Pavlík? D: chtěl, aby jeho kamarád neměl hlad E: a proč kradla Janička? D: aby měla něco hezkého do vlasů E: a dá se říct, že jedno z těch dětí se zachovalo hůř? D: asi ne E: a myslíš, že teda je to na stejno, nebo by jedno z dětí zasloužilo víc vynadat? D: asi Pavlík se zachoval hůř E: a proč? D: protože to ukradl pro kamaráda a ne pro sebe E: a to je horší, když to neukradl pro sebe? D: jo E: a dokážeš vysvětlit proč? D: protože ten kamarád si to mohl ukradnout sám!

6A, 6B

E: co vzala Lucka? D: vzala papouška E: a proč? D: protože myslela, že je v kleci nešťastný, a já bych řekl, že je horší tahle Lucka E: a proč? D: protože ta kradla kamarádovi E: a je horší něco ukradnout kamarádovi, než mamce? D: jo, já myslím, že jo, a sladkosti nejsou tak důležité, a kdežto zvířátko, které si třeba musel chytit sám, a třeba mu to trvalo třeba měsíc, než ho chytil, tak je pak horší ho ukrást

15. Adélka (7)

1A, 1B

E: proč řekla Anežka, že potkala pejska velkého jako kráva? D: protože to je sprosté slovo? E: a proč to řekla? D: nic neříká E: a mohla takového potkat? D: ne E: a proč to řekla? D: nic neříká E: a bylo to lhaní? D: ne E: a napadá tě, proč to mohla říci? Proč se to třeba takhle říká? D: nic neříká E: a co ta Klárka, ta lhala? D: jo E: a

které z těch dětí teda bylo neposlušnější? D: to co lhala E: a která lhala? D: ta se známka E: a proč to bylo neposlušnější? D: protože ona řekla doma, že dostala jedničku, přitom nedostala, a dostala sladkost

2A, 2B

Proč řekl Pepíček, že ho bolí nohy? D: nechtěl jít pro mlíko. E: lhaly obě děti? D: jo E: a které je neposlušnější? D: nic neříká E: proč Pepíček řekl, že ho bolí nohy? D: protože nechtěl jít pro mléko E: a proč to řekla Janička? D: protože to nebyla pravda E: to vím, ale proč to řekla? Napadá tě něco? D: protože si to moc přála E: které z dětí je teda zlobivější? D: ta janička E: a proč? D: protože mamince řekla, že jezdila na koni od jedné pani, ale to nebyla pravda, ale ona si na tom koni přála jezdit E: a byla pravda to, co řekl Pepíček? D: ne E: a lhaly obě děti? D: jo E: a byla jedna z dětí horší? D: Janička E: a proč? D: opakuje příběh E: ale proč to bylo horší? Proč si zaslouží víc potrestat? D: protože lhala E: a Pepíček nelhal? D: lhal!

3A, 3B

E: Proč řekl Tomášek, že nesahal na nůžky? Napadá tě něco? D: nic neříká E: třeba, protože se bál trestu? Je to možné? D: asi jo E: a Kryštof? D: neodpovídá

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: jo E: myslíš, že jedno z dětí bylo zlobivější? D: ten kluk E: a proč ten kluk? D: protože ho dal ještě kamarádovi E: a proč ho tomu kamarádovi dal? D: protože byl chudej E: a proč ukradla holčička tu sponku? D: protože by se jí hodila do vlasů E: a které z těch dětí bys teda potrestala víc, kdybys měla jedno potrestat? D: Toho kluka E: hale a bylo od Pavlíka zlý ukradnout rohlík? D: jo E: a od Janičky ukradnout tu sponku? D: jo E: a která ta krádež byla horší? D: ten klouček E: a bylo zlý dát tomu kamarádovi ten rohlík? D: jo E: a proč? D: protože byl chudej E: jo, proto dostal ten kamarád od Pavlíka rohlík, ale proč to bylo zlé? D: bylo to zlé E: a proč? Zkus mi to vysvětlit D: protože to ukradl E: a proč byla Pavlíkova krádež horší než Janičky? D: protože to dal pak kamarádovi E: a kdyby mu to nedal? D: tak by byly obě dvě stejný

6A, 6B

E: kradly obě děti? D: Jo E: bylo jedno z těch dětí zlobivější než druhé? D: to s ptáčkem E: a proč? D: protože ho ukradla a nechala ho uletět E: ale Julie také ukradla sladkosti. Proč to bylo horší? D: protože ona ho nechala uletět, a ještě tu klec schovala E: a proč ho ukradla? D: protože si myslela, že je tam nešťastnej E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože na ně měla chuť E: a které dítě teda bys potrestala víc? D: tu s ptáčkem E: a proč? D: protože ona ptáčka ukradla, nechala ho uletět a ještě pak schovala tu klec

16. Katka (7)**1A, 1B**

D: Anežka se lekla a řekla doma, že potkala velkého psa E: Jak velkého psa? D: Jako kráva E: A klárka udělala co? D: Řekla doma, že má jedničku, a přitom nedostala nic E: A co udělala maminka? D: Dala jí odměnu E: Lhaly obě děti? D: Jo E: Obě lhaly stejně, nebo jedno víc? D: Stejně E: Proč lhala Anežka? D: Aby nedostala trest. E: Zopakovala jsem příběh. Proč to řekla? D: Protože byl ten pes velkej, ale nemusela říkat jako kráva E: A proč to řekla ta holčička, s těmi známkami? D: Aby nedostala zaracha E: Zopakovala jsem příběh E: Proč tedy lhala? D: Aby dostala odměnu E: A věřila jí mamka? D: Jo E: A obě děti lhaly stejně, nebo jedno lhalo víc? D: Stejně E: Bylo jedno z dětí neposlušnější? D: ne E: Potrestala bys je stejně, nebo jedno víc? D: Stejně E: Proč jsou obě ty lži stejné? D: Protože ta lucka potkala psa, a lekla se ho, tak chtěla lhát mamce. A Klárka taky říkala, že má jedničku a nedostala jí, a dostala odměnu a nemusela jí dávat odměnu E: Jsou obě ty lži stejné? D: stejné E: A obě stejně neposlušné? D: Jedno víc. Klárka E: Proč? D: lhala, že má jedničku E: Ale ta první taky lhala D: Ale klárka dostala odměnu E: Tak kterou bys potrestala víc? D: Klárku E: Proč? D: Kvůli odměně

2A, 2B

E: Lhaly obě děti? D: Jo E: Proč lhal Pepíček? D: Protože ho bolely nohy a nechtělo se mu tam. E: A bolely ho? D: Ne E: A proč lhala Janička? D: Protože se chtěla svézt na koni, a nikdo jí nesvezl, a tak řekla mamince, že jí pani svezla E: A proč to řekla? D: Lhala E: A proč lhala? D: Protože zalhala E: Měla k tomu nějaký důvod? D: Ne E: A Pepíček, proč lhal? D: Protože se mu nechtělo do krámu, a mamka mu věřila E: A byla jedna lež horší? D: Ne E: Byly obě lži stejné? D: Jo E: A potrestala bys jednoho víc? D: Ne E: Obě byly stejné? D: Jo E: Potrestala bys jednoho víc? D: Stejně

3A, 3B

E: Která lež byla horší? D: Ta s nůžkami E: A proč byla horší? D: Asi oboje stejný? E: Mě zajímá, jak si to myslíš ty D: Obě stejná E: Proč řekl Tomášek, že ty nůžky neviděl? D: Protože si s nimi hrál, a nechtěl, aby to mamka věděla E: A proč lhal ten kluk s obrázkem? D: Protože si moc přál malovat E: A kdo lhal teda hůř? D: Stejně E: A potrestala bys jednoho víc? D: Stejně

4A, 4B

E: Věděl Lukáš, kde jsou ulice? D: Ne E: A co řekl pánovi? D: Že je támhle E: Ztratil se pán? D: Jo E: A co ten druhý chlapec, věděl, kde ty ulice jsou? D: Jo E: A proč řekl pánovi špatně, kde jsou ty ulice? D: Chtěl si udělat srandu E: A ztratil se ten pán? D: Ne E: A lhaly oba? D: Jo E: A jeden lhal hůř? D: Ne, stejně E: Zopakuju příběh s Lukášem E: Lhal lukáš? D: Jo E: Zopakuju s honzou E: Lhal Honza? Proč?

D: Jo, protože si chtěl udělat legraci E: A proč lhal Lukáš? D: Asi taky chtěl legraci E: To tu nepíšou, tady píšou, že neví, kde ta ulice přesně je E: A je jedna z těch lží horší? D: Ten, co ukázal špatnou cestu E: To ale ukázali oba, ale ten první Lukáš nevěděl přesně kde je, druhý to udělal z legrace, věděl, kde jsou E: A který je horší? D: Co si udělal legraci E: Proč? D: Nemá to dělat, když to ví E: A kterého bys potrestala tedy víc? D: Oba stejně E: A proč? D: Oba lhali E: A ten Honza věděl, kde ulice je? D: Jo E: A proč mu to řekl špatně? D: Z legrace E: A ten první, co nevěděl kde ulice je, proč to pánovi řekl? D: Měl se zeptat, a pán by mu to řekl E: A chtěl Lukáš pána nachytat? D: Ne E: A jsou teda oba stejně zlobiví, nebo jedno zlobivější? D: Oba stejně

5A, 5B

D: on ukradl rohlík a dal ho kamarádovi, ale měl ho zaplatit, Janička viděla hezkou sponku, že bude vypadat krásně a taky to ukradla E: Proč Pavlík ukradl rohlík? D: Protože měl toho kamaráda, kterej byl chudej E: A proč janička ukradla sponku? D: Protože si myslela, že bude krásná E: Obě děti kradly? D: Jo E: A myslíš, že oboje stejně, nebo jedno hůř? D: Stejně E: A potrestala bys oba stejně, nebo jedno hůř? D: Obě stejně E: A bylo od Pavlíka zlý dát kamarádovi ten rohlík? D: Nebylo, ale měl to zaplatit

6A, 6B

D: Lucka toho ptáčka neměla ukradnout, protože se zeptala, a on řekl ne E: A proč Lucka pustila toho ptáčka z klece, a ještě schovala tu klec? D: Protože tam měl málo místa E: Co si myslela Lucinka? D: Že tam má málo místa a nemohl lítat E: A Julie? Proč ukradla sladkosti? D: Byla mlsná E: Obě děti kradly? D: Jo E: Obě stejně, nebo je jedno zlobivější? D: Obě stejně E: Kdybys měla jedno z dětí potrestat, tak které? D: Obě E: Stejně, nebo jedno víc? D: Víc lucku E: A proč? D: Protože ho pustila, a kluk řekl ne E: A Julie? Ta ukradla sladkosti a taky nesměla D: Julie byla mlsná E: Koho teda potrestáš víc D: Lucku

17. Sára (7,3)

1A, 1B

D: Anežka šla na procházku, viděla psa jako krávu, přišla domů, a řekla, že viděla velkýho psa E: A co řekla holčička, když přišla domů? D: že viděla psa velkýho hroznýho, řekla, že viděla psa jako kráva E: a co udělala ta druhá holčička? D: řekla, že dostala jedničku, a nebyla to jednička E: a dostala nějakou známku? D: ne E: a co udělala maminka? D: dala jí bonbón E: a v obou těch případech ty děti myslíš zalhaly? D: jo E: a stejně, nebo jedno hůř? D: jedno hůř E: a které hůř? D: s těma jak řekla mamince, že má 1 E: a proč je to horší? D: protože tohle se prostě nedělá, jinak ona by třeba dostala dvojku z chování, tohle se prostě nedělá, takhle

kecat mamce, že dostala jedničku E: v prvním příběhu ale taky kecala D: ona kecala, že je tam pes velkej jako kráva, přišla domů a řekla že tam byl pes velkej jako kráva, a taky trochu zalhala E: a myslíš, že zalhala víc nebo míň? D: míň E: a proč? D: protože ono je to s těma jedničkami takový horší než ten pes E: kdybys měla nějaký to dítě potrestat, tak který? D: s jedničkou E: a proč ta Anežka vlastně řekla, že potkala psa jako kráva? D: nevim E: co myslíš, co tě napadá? D: eeem, protože ona asi nadávala tomu psovi, že je velkej jako kráva E: a věřila tomu ta maminka? D: myslím, že jo E: a proč ta holčička tak zalhala? D: protože chtěla bonbóny, nebo pochvalu E: a proč je teda tahle lež horší? D: protože to se nedělá, aby se takhle jen tak vykecávala, že dostala jedničku

2A, 2B

D: Pepíček kecal, že ho bolely nohy, je línej. Janička řekla mamce, že jí pani povozila a nebyla to pravda E: proč lhala ta holčička? D: aby se pochlubila E: byla to pravda? D: ne E: obě děti tedy lhaly? D: jo E: a oboje stejně, nebo jedno hůř? D: obě stejně E: Které bys potrestala víc? D: já bych víc potrestala toho, co říkal, že ho bolely nohy E: a proč? D: protože ono to se takhle nekecá, aby takhle říkal, že ho bolely nohy E: a proč? D: protože on to jenom dělá, že ho bolely ty nohy, ale je línej, tak tam nešel, ale stejně ho nebolely nohy E: a janička s koněm? To se dělá takhle lhát? D: ne E: A proč je teda ta lež méně hrozná? D: no protože to je lepší než kecat s těma nohama, s tím koněm je to taky takový blbý, ale oboje je myslím nastejno E: proč janička tak lhala? D: se chtěla pochlubit, aby jí maminka dala bonbony E: no ale to tu nepišou, že by chtěla odměnu, tady jen píšou, že moc chtěla jezdit na koni, a proto to řekla E: takže myslíš, že obě lži jsou stejný, nebo jedna horší? D: oboje stejný E: potrestala bys oba stejně, nebo jednoho hůř? D: jednoho hůř E: koho D: s nohama

3A, 3B

D: kryštof neuměl malovat a kamarádovi ukázal, že tohle namaloval, a ten druhý si hrál s nůžkami a mamka se ptala, kde jsou nůžky a on řekl že neví kde jsou E: byla to pravda? D: ne E: a Kryštof? Byla pravda, že nakreslil ten obrázek? D: ne E: proč to teda Kryštof takhle řekl? D: chtěl se třeba pochlubit kamarádům, aby se mu nesmáli, že neumí malovat E: a proč si Tomášek hrál s nůžkami? D: asi protože si s nima chtěl pohrát, asi s nima stříhat, ale pak třeba přišla maminka, a on je schoval, a pak řekl, že neví kde jsou E: a proč to řekl? D: že je nechtěl najít E: a proč řekl, že je neviděl? D: asi byl línej, je zas najít E: obě lhaly? D: jo E: kdo hůř? D: hůř s nůžkami E: proč? D: protože takhle mamince se nekecá, že budeš říkat, že nevíš kde jsou, abys nedostal na prdel...

4A, 4B

Probrali jsme příběhy, víc zaslouží potrestat druhé, dítě protože to udělalo naschvál, první kluk vlastně ani nelhal

5A, 5B

D: Pavlík vzal rohlík, a ještě ta holčička vzala sponku do vlasů E: Proč vzal Pavlík ten rohlík? D: Protože pomohl tomu kamarádovi, co nemá ty peníze E: A proč Janička ukradla sponku? D: Protože se jí to líbilo E: Takže obě dvě děti kradly? D: Hm E: Která ta krádež byla horší, a které to dítě bylo zlobivější, když takhle kradlo? D: Ten rohlík. E: Proč? D: Protože je to jídlo, a jídlo je lepší než nějaký tyhle ozdoby E: A proč ten Pavlík ten rohlík ukradl? D: Protože ten kamarád měl hlad, a oni mu nedali najíst, tak mu to dal E: a janička proč ukradla ozdobu? D: protože se jí to hrozně líbilo, a neměla peníze, tak to ukradla E: a které z těch dětí bys potrestala víc? D: Radši toho s tím rohlíkem E: Proč? D: Jídlo je takový větší než sponky a ozdoby...dražší E: A bylo od kamaráda zlý dát tomu klukovi rohlík? D: Kamarád by byl hodnej, ale ten Pavlík, protože to ukradl, tak je trochu zlej E: které z dětí bys tedy potrestala víc? D: toho kluka, s tím rohlíkem

6A, 6B

D: Lucinka pustila ptáčka a ještě k tomu schovala klec E: Proč to udělala? D: Protože to vypadalo, že ptáček je smutnej, že tam nemůže moc lítat E: A co udělala Julie mamince? D: Protože ona na ně měla chuť, a asi taky neměla peníze, tak je ukradla E: Oboje je krádež? D: oboje E: Která je horší? D: S lízátkama, protože je to taky jídlom a to je takový lepší, oni když mají děti na něco chuť, tak to spapaj, a je to dobrý E: Takže proto to bylo horší, protože je to jídlo? D: Jo E: Kterého bys potrestala víc? D: Julii E: Kvůli sladkostem, že to bylo větší? D: jo

18. Eliška (7,3)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: no ona uviděla velkého psa, a mamce řekla sprostý slovo kráva, a to se neříká a ona mluvila takhle sprostě, a maminka se musela zlobit E: a lhala ta Anežka? D: jo E: a myslíš, že mohla vidět psa, který je velký jako kráva? D: ne E: a proč to řekla? D: protože si myslela, že je tak velký, to přirovnala E: a byla to lež? D: myslím, že ne E: a jak to bylo s tou Klárkou? D: ona nedostala tu známku, takže lhala E: a co udělala maminka? D: no ona jí dala odměnu, a neměla jí dávat, protože lhala, a to se nemá E: a které z dětí řeklo horší věc? D: Anežka E: a proč? D: protože řekla sprostý slovo, a to se vůbec nemá říkat, a vůbec to nemají říkat malý děti E: takže si myslíš že to bylo horší, to sprostý slovo, než to co řekla Klárka, se známkami? D: protože asi ve škole furt dostávala zlé známky, a mamka se na ní zlobila, tak řekla, že má dobrou známku E: a je možný, že to bylo

ještě jinak? Ona za to dostala sladkosti D: už mě nic nenapadá, jak by to mohlo být E: mě třeba napadá, že mohla chtít tu sladkost. Kterou bys víc potrestala? D: určitě tu s Anežkou, protože řekla sprostý slovo, a to se nemá vůbec říkat, a nemají to říkat správně říkat ani dospělý

2A, 2B

E: Tak co Pepíček? D: on si hrál v pokojíčku, a mamka po něm chtěla, ať dojde koupit mlíko, ale on nechtěl, protože byl líný, tak si vymyslel, že ho bolí nohy E: a jak to bylo s Janičkou? D: ona strašně chtěla jezdit na koni, ale mamka jí to nedovolila, nebo jí nekoupila koně, tak ona zalhala mamce, že jezdila na koni E: a Pepíček proč zalhal? D: protože byl líný tam dojít, protože tam nechtěl, třeba bylo hodně sluníčko, a on nechtěl do toho vedra třeba E: a Janička? D: ta lhala, protože strašně chtěla koně, měla ráda koně, tak zalhala, protože chtěla jezdit na koni E: a které z dětí bylo neposlušnější? D: obě nastejno E: a proč jsou ty lži stejné, dá se vysvětlit? D: protože Pepíčka bolely nohy, Janička chtěla jezdit, tak oba zalhaly, takže si myslím, že by se měly potrestat oba stejně

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: neuměl malovat, tak asi čmáral, tak třeba přinesl obrázek kamaráda domů, a řekl mamce, že to nakreslil on a zalhal E: a proč tak zalhal? D: protože se mu asi nelíbilo, jak maluje, a líbilo se mu to toho kamaráda jak maluje tak takhle zalhal, protože asi chtěl, ať mamka má radost, nebo od ní chtěl nějakou sladkost E: a Tomášek? D: vzal si nůžky, asi stříhal papíry, a pak je ztratil, a mamce pak zalhal, že je vůbec neviděl, a neměla mu mamka věřit, protože lhal E: a proč takhle zalhal? D: protože asi se bál jí to říct, že ho mamka potrestá E: a kterého bys potrestala ty víc? D: obě, oba lhaly

4A, 4B

E: Věděl kde je ta ulice, ten Lukáš? D: ne, on to nevěděl, ale pán se pak ztratil, tak měl říct že neví, ať se zeptá někoho jiného, neměl mu zalhat, že je tam nebo tam E: a Honza? D: no on to věděl, ale neřekl, ukázal mu někudy jinudy. Ale měl ho třeba rychle zastavit a říct mu, že si dělá srandu, a nebo mu třeba rovnou říct správnou cestu, protože takhle se to nedělá E: a kdybys měla jednoho z kluků víc potrestat, tak kterého víc? D: Honzu E: a proč? D: protože měl mu říct správnou cestu a ne špatnou E: a který pán by se měl víc zlobit? D: pán na Honzu, že mu takhle zalhal

5A, 5B

Jak to bylo s Pavlíkem? D: ukradl v krámu rohlík, protože jeho kamarád měl hlad, a doma nic neměl, tak mu ten rohlík dal E: a Janička? D: kradla, protože se jí tam líbila ta sponka E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější než jiný? D: nastejno E: a proč Pavlík ukradl ten rohlík? D: protože jeho kamarád měl hlad prostě a neměl nic doma, tak to šel ukrást E: a Janička? D: protože asi neměla doma nic do vlasů, a

zalíbilo se jí to, tak to ukradla E: a potrestala bys jedno z dětí víc? D: asi ne...nastejno

6A, 6B

Jak je to s tou Lucinkou? D: ukradla mu ptáčka, vypustila ho, a ještě tu klec schovala E: a proč to takhle udělala? D: no, protože ho chtěla pustit, a myslela si, že je ten ptáček asi nešťastný a proto ho vypustila, když byl ten klouček pryč, sama E: a Julie? E ona když mamka nebyla doma, tak když mamka nebyla doma, tak šla pro sladkosti a schovala si je pod polštář nebo do stolu, a pak si je tajně jedla a maminka to nezjistila E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější než to jiný? D: nic neříká E: kradly obě? D: jo E: a potrestala bys obě víc? D: nastejno E: proč Lucinka ukradla toho ptáčka? D: protože se jí asi hodně líbil, a nebo proto, že si myslela, že v kleci je nešťastný, tak ho pustila E: a proč kradla Julie? D: protože jí asi hodně chutnají sladkosti, a mamka jí je nedovolila, tak si je ukradla E: a byla jedna ta krádež horší? D: no, já bych víc potrestala Lucinku E: a proč? D: protože ta to bez dovození ukradla, a nic mu vůbec neřekla, ale u Julie to mamka třeba zjistila, ale u tý Lucinku to ani nikdo nezjistí, protože ona schovala ještě tu klec

19. Kačka (7,3)

1A, 1B

E: Co řekla Anežka mamince? D: Že byl pes velkej, jako kráva E: A Lucinka? D: Že dostala dobrou známku E: Co udělala maminka? D: Odměnila jí E: A proč Anežka řekla, že byl ten pes velký jako kráva? D: protože si to myslela E: Věřila tomu maminka? D: Ne E: A proč ta druhá holčička řekla, že dostala dobrou známku, když jí nedostala? E: Proč to řekla? D: Aby měla maminka radost. E: A věřila tomu? D: Jo E: a která z holčiček lhala? D: obě lhaly E: A bylo jedno z těch dětí neposlušnější? D: Ne, obě stejně E: A proč jsou obě ty lži stejné? D: nic neříká E: Kdybys byla maminka holčiček, potrestala bys jednu víc, nebo obě stejně? D: Stejně obě dvě

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? Chtělo se mu pro mléko? D: Ne E: A co řekl mamince? D: Že ho bolely nohy, a nebyla to pravda? E: A co ta holčička? D: Chtěla jezdit na koni, a pak řekla mamince, že jí pani povozila a nebyla to pravda E: Proč lhal Pepíček? D: Protože se mu nechtělo pro mléko E: A proč lhala Janička? D: Lhala mamce, že jezdila na koni a nebyla to pravda E: A proč tak lhala? Proč řekla mamince, že jezdila na koni, když na něm nejezdila? D: Protože nechtěla, aby věděla, že nejezdila E: Bylo jedno z dětí zlobivější? D: Ne E: Kdybys je měla potrestat, kterou bys potrestala víc? D: Stejně

3A, 3B

E: Tak co Kryštof udělal? D: On neuměl malovat, a řekl kamarádovi, nebo někomu, že v knížce namaloval jeden obrázek, který maloval ten kamarád, a nebyla to pravda E: A proč to řekl? D: Neuměl malovat a chtěl dokázat, že to umí E: On si to hrozně přál, vid? D: Jo. E: A Tomášek? D: Hrál si s nůžkami a mamince řekl, že je neviděl a nesahal na ně E: A proč to řekl mamince, že je neviděl? D: Protože nechtěl, aby to maminka věděla, že se mu ty nůžky ztratily E: A které z těch dětí víc zalhalo? D: Lhaly obě stejně E: Potrestala bys jedno z dětí víc? D. Ne E: Potrestala bys je stejně? D: Jo

4A, 4B

Po přečtení jednoho příběhu se ptám, co udělal Lukáš? D: On pánovi lhal, kde je ulice E: A věděl kde ta ulice je? D: Ne E: A ztratil se pán? D: Ztratil E: Čtu druhý příběh. Ví Honza, kde ulice je? D: Věděl, ale chtěl ho napálit a ukázal jinam E: A ztratil se pán? D: Ne E: lhali oba kluci? D: Ano E: Lhali stejně? D: Ano E: A potrestala bys jednoho víc? D: Ne E: A věděl Lukáš, kde je ulice? D: Ne E: A ztratil se pán? D: Ano E: A zaslouží Lukáš potrestat? E:Ne D: Proč? E: Nevěděl kde je ulice E: A Honza věděl kde je? D: Jo E: A zaslouží potrestat? D: Jo, poslal pána na špatnou stranu schválně E: A je tedy potřeba potrestat jednoho z kluků víc? D: Jo E: A kterého víc? D: Honzu, co věděl, kde ulice jsou a schválně pána poslal na špatnou stranu

5A, 5B

E: Co udělal první klouček? Pavlík? D: Ukradl rohlík E: A proč ukradl rohlík? D: Aby neměl hlad E: Aby kamarád neměl hlad, vid? E: A co teda pak udělal s tím rohlíkem? D: Dal ho kamarádovi E: A co Janička? D: Ukradla ozdobu E: A proč? D: Protože si říkala, že jí bude slušet E: Kradly obě? D. Jo E: A myslíš, že jedno z dětí kradlo víc, bylo zlobivější? Nebo byly oba stejné? D: Oba stejný E: Proč ukradl Pavlík rohlík? D: Aby ten jeho kamarád neměl hlad E: A proč Janička ukradla ozdobu? D: Protože by jí slušela E: A kdybys měla děti potrestat, potrestáš je stejně, nebo jedno víc? D: Stejně E: A bylo od Pavlíka zlý dát kamarádovi ukradený rohlík? Co myslíš? D: Jo E: A bylo od Janičky zlý ukradnout ozdobu do vlasů? D: Jo E: Obě děti udělaly něco zlého? D: Jo E: Potrestala bys jedno víc? D: stejně

6A, 6B

E: Co udělala Lucinka? D: Ona ho chtěla pustit toho ptáčka E: A Péťa to chtěl? D: Ne E: A co udělala? D: Ukradla ho, a pustila, a klec schovala E: A proč toho ptáčka pustila z klece? Proč myslíš? D: Protože aby si mohl lítat po světě E: A druhá holčička ukradla sladkosti mamince, proč? D: Chtěla je sníst, měla na ně chuť? E: A kradlo jedno z těch dětí? E: Kradla Lucinka? D: Jo E: A Julie? D: Jo E: A bylo jedno z dětí neposlušnější? E: Zopakovala jsem příběhy- znova otázka na neposluš-

nost D: Asi obě dvě E: A kdybys měla ty děti potrestat, potrestala bys jedno víc? D: Stejně? E: A proč? Máš k tomu nějaký vysvětlení? D: Protože byly neposlušný

20. Jára (7,4)

1A, 1B

E: Co Anežka, co řekla doma? D: Že byl pes velkej jako kráva E: Byla to pravda? D: Ne E: Věřila tomu maminka? D: Jo E: A co udělala Klárka? D: Řekla, že dostala dobrou známku, přitom dostala špatnou E: Ona nedostala žádnou E: A co udělala maminka? D: Odměnila jí E: Lhaly obě? D: Jo E: Která víc? D: Ta co šla ze školy, a lhala kvůli známce E: A proč to bylo horší, než s tou krávou D: Protože to byla větší lež, a taky ta mamka jí to věřila a proto to byla větší lež a taky za to dostala odměnu E: A proč tedy zalhala? D: Protože chtěla sladkosti E: A proč lhala ta s tím psem? D: Protože taky chtěla sladkosti E: To tam nepíšou E: Tak která zlobila víc? D: S těma známka

2A, 2B

E: Co udělal Pepík? D: Zopakoval celý příběh E: Proč to mamce řekl? D: Protože tam nechtěl říct, chtěl si hrát. E: A Janička? D: Zopakoval příběh E: Lhaly obě děti? D: Jo E: A bylo jedno zlobivější? D: Nevim E: Nebo obě stejně? D: Asi E: Kdyby si měl jedno potrestat, potrestal bys jedno víc? D: Ne E: A proč teda lhal Pepík? D: Protože si chtěl hrát s něčím doma E: A proč lhala Janička? D: Aby mamka byla ráda E: Bylo jedno zlobivější? D: Ne

3A, 3B

E: Co udělal Kryštof? D: On řekl mamce své, že tohle namaloval a přitom si strašně moc přál malovat, ale nebyla to pravda E: Věřila mamka? D: Jo E: A co Tomáš? D: Ztratil nůžky, pak přišla mamka, a on řekl, že na ně nesahal E: A proč zalhal? D: Protože nechtěl dostat na prdel E: Je jedno z dětí zlobivější? D: Ne E: Kdyby si měl jedno z dětí potrestat, potrestal bys je různě? D: ne, stejně

4A, 4B

Probírám s dítětem příběhy. Lukáš lhal, Tomáš taky lhal, podle Járy E: Proč Honza lhal? D: Protože chtěl toho pána napálit a chtěl, aby se ztratil E: A ztratil se? D: Ne E: Byl jeden z kluků zlobivější? D: Ne E: Věděl první kluk kde ulice je? D: Nevěděl E: A druhý? D: Věděl D: Takže ten druhý zlobil víc E: A proč? D: Protože ten první to věděl, a pána poslal jinam E: A proč? D: Protože ho chtěl napálit E: Potrestal bys teda jednoho víc? D: Jo E: Kterého? D: druhého

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: Pavlík ukradl pro kamaráda v krámě rohlík E: Proč Pavlík ukradl rohlík? E: Byla to krádež? D: Jo E: A proč ukradla holčička sponku? D:

Protože se jí hrozně moc líbila E: A byla krádež obou dětí stejná? D: Ne E: Čí byla horší? Kdo víc zlobil? D: Jana E: Proč? D: Protože ukradla sponku pro sebe E: Potrestal bys jedno dítě víc? D: Janu

6A, 6B

E: Co udělala Lucka? D: Ukradla ptáčka, protože ho nechtěla mít doma, a schovala klec E: Zopakuj příběh E: Ukradla ho tedy? D: Neukradla E: A proč vlastně ptáčka z klece pustila? Znova opakuj celý příběh E: Co udělala Lucka? D: Zkusila ho ukrást E: A proč? D: Protože si myslela, že je ten ptáček chudák E: A proč to udělala Julie? D: Protože chtěla prostě svoji mamce ukrást sladkosti E: A bylo jedno z dětí zlobivější? D: Jedno víc. E: Které? D: Lucka E: A potrestal bys jedno z dětí víc? D: Lucku E: Proč? D: Protože je zlobivější E: A proč myslíš? D: Protože ukradla kamarádovi ptáčka E: Ale Julie ukradla kamarádovi sladkosti D: Lucka kradla víc E: A tím myslíš co? D: Asi brečel E: Kamarád? D: Ano

21. Klárka (7,4)

1A, 1B

D: Opakuje příběhy, celé správně. E: které z těch dvou dětí řeklo horší lež? D: Klárka E: a proč Klárka? D: protože řekla, že dostala jedničku, ale nedostala jedničku E: a viděla ta první holčička toho pejska? D: jo E: a je možné vidět psa velkého jako kráva? D: ne E: a proč se to teda řekne takhle? D: protože takhle velkej neexistuje E: a proč to teda takhle řekla té mamince? Dokázala bys to vysvětlit? D: ne E: a už se ti stalo, že si viděla fakt velkého pejska, ne velkého jako kráva, ale fakt velkého, a řekla bys mamince, žes viděla psa velkého jako kráva? D: ne E: a řekla bys to někdy tak? D: ne E: a kdybys to takhle řekla, tak bys lhala? Je to lež? D: je E: a proč to ta Anežka takhle pověděla? D: nic neříká E: myslela to tak, že je veliký jako kráva? D: ne E: a jak to myslela? D: že byl prostě větší, než ostatní pejsci E: a lhala teda? D: jo E: a proč to řekla Klárka? D: aby dostala odměnu E: a potrestala bys jedno z dětí víc? D: Klárku E: a proč Klárku? D: protože lhala, že má jedničku z toho E: a proč je to horší, než říct, žej si viděla pejska jako kráva? D: protože když nedostala tu známku, tak nemůže říkat, že jí dostala E: ale proč je to horší, než říct že jsi viděla pejska jako kráva, když nebyl úplně tak velikej? D: protože ten pejsek byl trochu menší, a tu známku ještě nedostala, ale lhala, že jí dostala, aby dostala odměnu

2A, 2B

Proč nechtěl jít koupit to mléko? D: aby si mohl hrát E: a jak to bylo s Janičkou? Ona si moc přála jezdit na koni vid'...co se stalo? D: tam jel kůň, a ona pak řekla mamince doma, že jí svezl, ale nebyla to pravda E: a proč to teda řekla mamince? D: nic neříká E: dítěti znovu příběh opakuju, ptám se, proč to pověděla D: protože

chtěla to mamince říct, že viděla toho koně E: ale ona jí řekla, že na něm dokonce jezdila D: to nebyla pravda E: a ona si na tom koni přála jezdit nebo ne? D: přála E: a proč to teda řekla? Je možné, že proto, že si to přála? D: hmm, protože si to přála E: a Pepíček? Proč nešel pro mléko? D: protože si chtěl hrát... E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? Potrestala bys jedno z dětí víc? D: ne E: a myslíš, že jedno z dětí bylo zlobivější? D: stejně jsou

3A, 3B

Co Kryštof? D: on neuměl moc hezky kreslit, tak se podíval na obrázek kamaráda, a řekl, že to nakreslil E: proč to řekl takhle? D: protože neuměl malovat a chtěl to umět E: a Tomášek? D: on měl nůžky, a řekl, že na ně nesahal. Ztratil je E: a proč ten Tomášek řekl mamince, že je neviděl a nesahal na ně, když si s nima hrál? D: nic neříká E: proč myslíš, že dítě, když něco ztratí, pak mamince tvrdí, že to nevidělo? D: aby ta maminka to zkusila najít E: může se třeba to dítě něčeho bát? D: nevim čeho E: už se ti něco podobného někdy stalo? D: ne E: a lhaly obě děti? D: jo E: které to dítě bylo zlobivější? D: protože Tomáš viděl nůžky a pak řekl že na ně nesahal E: ale Kryštof taky lhal, řekl, že nakreslil obrázek, ale nenakreslil ho, je to menší lež? D: je to trochu větší E: a proč Kryštof řekl, že to kreslil on? D: dítě znova přeřikává příběh E: ale proč to řekl? D: nic neříká E: protože si to moc přál umět, vid'? A Tomášek? Opakuju dítěti příběh D: aby je maminka našla E: a které z dětí bys potrestala víc? D: oba stejně

4A, 4B

Které z dětí bylo zlobivější? D: Honza E: a proč Honza? D: protože to věděl a pána chtěl napálit E: a Lukáš, ten věděl, kde ta ulice je? D: nevěděl E: a proč ukázal špatnou? D: protože ho chtěl trochu napálit E: ale to tady nepíšou. Ty myslíš, že ho chtěl napálit? D: jo E: a je možné, že ho nechtěl napálit, že to bylo trochu jinak? D: je E: a jak to mohlo být? D: že ho nechtěl napálit, ale vypadlo z něj něco jiného E: a jak je to možné? D: třeba se přeřekl E: nebo? D: nic neříká E: ještě jednou stručně opakuji a ptám se, které dítě by více potrestala? D: toho co napálil pána E: bylo to zlobivější? D: jo E: a proč? D: protože ten druhej, ten Honza, byl zlobivější, ten co ho napálil

5A, 5B

E: co udělal Pavlík? D: ukradl v obchodě rohlík, Janička ukradla sponku E: a proč ukradl Pavlík rohlík? D: protože měl hlad E: a kdo měl hlad? D: Pavlík E: znova dítěti čtu příběh a znovu ho celý procházíme E: proč ukradl Pavlík ten rohlík? D: protože kamarád byl chudý a měl hlad E: a co ukradla Janička? D: ukradla sponku E: a proč? E: potřebovala jí? D: jo E: a proč? D: do vlasů E: které z těch dětí je zlobivější? D: Pavlík E: a proč Pavlík? D: protože ukradl rohlík E: a je horší ukradnout rohlík než sponku? D: jo E: a proč? D: protože rohlík je k jídlu E: a proč je

horší ukradnout něco k jídlu, než něco do vlasů? D: nic neříká E: a proč Pavlík ukradl rohlík? D: aby ho mohl dát kamarádovi E: a proč Janička ukradla sponku? D: protože jí chtěla do vlasů E: a potrestala bys jedno z dětí víc? D: Pavlíka E: a proč? D: protože ukradl jídlo

6A, 6B

Procházíme s Klárkou příběh E: Proč ukradla holčička ptáčka a schovala klec? D: aby mohl letět E: a holčička druhá? D: vzala sladkosti mamince a snědla je. E: opakuju dítěti stručně oba příběhy E: kradly obě děti? D: jo E: a je jedno z těch dětí zlobivější? D: Pěťa E: to je ten kamarád co měl toho ptáčka. Znovu opakuju stručně příběh, protože Klárka to trochu motá. Znovu je celé čtu. Holčička pak příběhy opakuje konečně úplně správně E: proč pustila Lucinka ptáčka a schovala klec? D: aby mohl létat D: kradly obě holčičky? D: jo E: a která kradla víc? D: Julie, ta s těma sladkostma E: proč Julie? D: protože měla na ty sladkosti chuť E: kdybys byla maminka, kterou bys tedy potrestala víc? D: Julii E: proč vzala Lucinka ptáčka? D: aby mohl létat E: a proč ukradla Julie sladkosti? D: protože na ně měla chuť D: a proč je horší ukrást ty sladkosti než ptáčka? D: protože pak budou ty děti tlustý

22. Petr (7,5)

1A, 1B

Co udělala Anežka? D: šla na procházku, potkala psa, a mamince řekla, že potkala psa velkého jako kráva E: a co udělala druhá holčička, Klárka? D: přišla domů ze školy, nedostala žádnou známku, ale řekla mamince, že dostala dobrou známku, a ta jí za to dala odměnu E: lhaly obě děti? D: lhaly E: a které z nich bylo neposlušnější? D: Klárka E: a proč Klárka? D: protože lhala E: a co Anežka, lhala i Anežka? D: nic neříká E: jakého viděla pejška? D: velkého E: a může být pejsek velký jako kráva? D: ne E: a proč se to takhle potom řekne mamince? D: nic neříká E: proč řekla, že byl pejsek velký jako kráva? D: protože se jí chtělo E: a věřila tomu ta maminka? D: jo...nebo ne E: a která z holčiček je teda horší? D: Klárka E: a proč? D: protože lhala E: a proč lhala? D: protože vůbec nedostala žádnou známku E: a lhala Anežka? D: jo E: a která ze lží je teda horší a proč? D: nevím E: teď říkáš, že lež Klárky je horší, já si myslím že uvažuješ moc správně, ale proč to tak je? D: protože vůbec nedostala žádnou známku E: a Anežka? D: neviděla psa jako kráva E: a které z dětí je teda neposlušnější? D: Klárka E: a proč? D: protože...E: proč lhala Klárka? D: protože chtěla nějakou sladkost E: a proč Anežka? D: nevím E: takže které dítě bys víc potrestal? D: Klárku E: a proč? D: protože lhala, aby dostala něco dobrého

2A, 2B

Jak to bylo s Pepíčkem? D: hrál si ve svém pokojíčku, přišla maminka, chtěla, aby doběhla pro mléko, ale jemu se nechtělo, tak řekl, že ho bolí nohy D: přesně, a jak to bylo s Janičkou? D: že si přála moc jezdit na koni, viděla za domem pani, co jezdila na koni, potom přišla domů a řekla, že pani ji povozila E: byla to pravda? D: ne E: a lhaly obě děti? D: jo E: a které bylo zlobivější? Pepíček, nebo Janička? D: Pepíček E: a proč Pepíček? D: protože ho vůbec nebolely nohy E: a jezdila Janička na koni? D: ne E: a proč byl zlobivější Pepíček? E: proč Pepíček řekl, že ho bolí nohy? D: protože nechtěl jít do krámu E: a Janička? D: protože chtěla E: a které z dětí bys potrestal víc? D: Janičku E: a proč Janičku? Zkus mi to vysvětlit D: protože by se to zjistilo

3A, 3B

Co se stalo s Kryštofem? D: neuměl malovat, prohlížel si obrázky kamaráda a řekl, že tenhle nakreslil E: a byla to pravda? D: ne E: a proč to řekl? D: protože chtěl, aby se mu nesmál E: a co Tomášek? D: hrál si s nůžkami, ztratil je, a řekl mamince, že je neviděl a že na ně nešahal E: a které z dětí bylo zlobivější? D: nic neříká E: co byla horší lež? D: Kryštofa E: a proč Kryštofa? D: Protože ten obrázek nenakreslil E: no ale Tomášek taky lhal, že ztratil ty nůžky E: a proč to bylo méně hrozná lež? D: nevím E: proč Tomášek řekl, že ty nůžky neztratil a neviděl? D: nic neříká E: proč bys třeba mohl mamince říct, že jsi něco neviděl, když bys to ve skutečnosti ztratil? D: nic neříká E: třeba protože by ses bál nějakého trestu, vid'? D: jo E: a které z dětí teda bylo zlobivější? Kryštof nebo Tomášek? D: Tomášek E: a proč Tomášek? D: protože ztratil nůžky a říkal, že je neviděl E: ale Kryštof zase řekl, že nakreslil obrázek, který nenakreslil. Které z dětí bys víc potrestal, kdybys byl jeho tatínek? D: Tomáška, protože ztratil drahý nůžky

4A, 4B

Který z kluků je zlobivější? D: Honza E: proč? D: protože věděl tu ulici E: a on teda Honza řekl tu špatnou ulici proč? D: protože chtěl toho pána napálit E: a proč řekl špatnou ulici ten první chlapec? D: protože to nevěděl

5A, 5B

E: co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík E: a proč ho ukradl? D: protože kamarád měl hlad E: a co udělala Janička? D: ukradla sponku E: a proč to udělala? D: protože by byla v jejích vlasech hezká E: myslíš, že jedno z těch dětí je zlobivější než druhý? D: Janička E: a proč myslíš, že Janička? D: protože ukradla šperk E: a proč je horší ukradnout šperk? Proč myslíš? D: nic neříká E: je horší ukradnout tu sponku, než rohlík? D: jo E: a proč to tak je? D: protože je to vzácnější E: a proč teda ten Pavlík ukradl ten rohlík? E: protože měl jeho kamarád hlad E: a proč Janička ukradla sponku? D: protože by v jejích vlasech vypadala hezky E: a kdybys měl jedno z dětí

potrestat víc, tak které bys potrestal? Janičku nebo Pavlíka? D: Janičku, protože to byl šperk a ten je vzácněj E: bylo zlý, nebo zlobivý, tomu kamarádovi dát ten rohlík? D: jo E: a proč to bylo zlobivý? D: nic neříká E: kradly ty děti? D: jo E: obě dvě stejně nebo jedno hůř? D: Jedno hůř E: a proč? D: protože ukradl šperk

6A, 6B

E: co provedla Lucinka? D: ukradla ptáčka E: a proč ho ukradla? D: protože chtěla, aby nebyl pořád v kleci E: a co udělala julie? E: ukradla mamince sladkosti, schovala si je a pak je snědla E: a proč je kradla? D: protože na ně měla chuť E: a proč že Lucinka ukradla toho ptáčka? D: protože chtěla, aby nebyl pořád v kleci E: bylo jedno z těch dětí zlobivější, než druhý? D: jo E: a který? Lucinka s ptáčkem, nebo Julie se sladkostma? D: s ptáčkem E: a proč ta s tím ptáčkem? D: protože ho pustila E: a směla ho pustit? D: ne E: a proč to udělala? D: protože nechtěla, aby byl v kleci E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože na ně měla chuť E: a kdybys byl tatínek těch holčiček, kterou z nich bys potrestal tedy víc? D: Lucinku E: protože pustila ptáčka E: a je horší pustit ptáčka než ukradnout sladkosti? D: kývá že ano E: a proč? D: protože je ptáček hezčí

23. Tereška (7,5)

1A, 1B

Co udělala Anežka? D: ona šla na procházku, potkala psa a řekla mamce, že potkala psa jako kráva E: je možný potkat tak velkého psa? D: ne E: a napadá tě, proč to tak řekla? D: protože si myslela, že tak vypadá E: a co Klárka? D: řekla mamce, že dostala dobrou známku, a ta mamka jí za to dala odměnu E: a které z těch dětí bylo podle tebe zlobivější? D: oboje dvoje E: a myslíš, že jedno z těch dětí by zasloužilo víc potrestat? D: oboje dvoje nastejno E: proč Klárka řekla mamce, že dostala dobrou známku? D: protože chtěla odměnu E: proč ta Anežka řekla, že viděla takového pejska? D: protože chtěla, aby jí mamka chránila E: je teda jedna z nich zlobivější, nebo je to stejný? D: asi je horší ta s tou známkou E: a proč? D: protože jí lhala

2A, 2B

Proč Pepíček řekl, že ho bolí nožičky? D: protože se mu nechtělo do krámu E: a proč Janička řekla, že jezdila na koni, když to nebyla pravda D: ona si to hrozně moc přála E: je jedno z těch dětí zlobivější? D: nastejno E: a proč řekl Pepík, že ho bolí nožičky? D: protože se mu tam nechtělo E: a proč Janička řekla, že jezdila na koni? D: protože si to moc přála E: a je jedna z nich zlobivější? D: na stejno E: a proč Pepík lhal? D: nechtělo se mu pro mléko E: a Janička? D: moc si to přála E: a bylo jedno zlobivější? D: Pepíček E: a proč? D: protože řekl, že ho bolí nohy E: ale Janička taky lhala, proč to bylo horší s Pepíčkem? D: protože ten krám byl daleko E:

ale proč to bylo zlobivější to jeho lhaní? D: protože E: dokázala bys to vysvětlit? D: mračí se

3A, 3B

E: Co Kryštof udělal? D: on chtěl hezky malovat, přál si to, a šel si prohlídnout obrázky a pak řekl, že to namaloval. A Tomášek si hrál s nůžkami a potom je ztratil a řekl mamince, že na ně nešahal a neviděl je E: a lhaly oba? D: jo E: bylo jedno zlobivější? D: s tím obrázkem E: a proč? D: protože si myslel, že mu uvěří E: a proto to bylo horší? Tomáškoví by nevěřili? D: ne

4A, 4B

D: Lukáš šel po městě, zastavil ho pán a chtěl vědět, kde je Blanická, on to nevěděl, ukázal mu jinou ulici, a pán se ztratil E: a udělal to naschvál? D: asi jo E: a věděl kde ta ulice je? D: nevěděl E: a Honza? D: ten šel po ulici, a pán se ho zeptal, kde je Jablečná a on věděl kde je a ukázal mu špatnou a pán se neztratil E: a proč mu ukázal špatnou? D: protože ho chtěl napálit, ale pán se neztratil E: a koho bys víc potrestala? D: toho druhého, protože ho chtěl napálit E: a ten první kluk pána chtěl napálit? D: ne E: a proč mu teda ukázal tu špatnou ulici? D: protože nevěděl

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík, protože chtěl pomoci kamarádovi E: Janička? D: ta chtěla být krásná E: a co ukradla? D: sponku? E: a zaslouží jedno dítě víc potrestat? D: obě E: a jedno víc? : nastejno

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? Co ukradla? D: ukradla ptáčka, protože nechtěla, aby byl v kleci. E: a Julie? D: ukradla sladkosti, protože jí chutnali E: takže Lucinka vzala ptáčka, protože si myslela, že je v kleci nešťastný, pak ještě tu klec schovala, aby v ní už nikdy nemohl být zavřený žádný ptáček. A Julinka ukradla mamince sladkosti, protože na ně měla chuť. Které bylo zlobivější? D: Julie E: a proč? D: protože ukradla sladkosti E: ale Lucinka zase ukradla ptáčka, proč je horší ukradnout ty sladkosti? D: protože jí po těch sladkostech může být blbě E: a kterou bys teda víc potrestala? D: Julinku E: ale Lucinka taky kradla. Byla miň zlobivá? D: asi nastejno E: jak myslíš ty. Která podle tebe byla zlobivější? D: Julinka

24. Zdenda (7,6)**1A, 1B**

E: Co udělala Anežka? D: Ona řekla mamince, že je velkej jako kráva E: Byla to pravda? D: Ne E: A proč to řekla mamce? D: Aby se pobavila, aby se smály E: A Klárka? D: Ona dostala horší známku E: Nedostala žádnou. Co udělala maminka? D: Odměnila jí E: Které řeklo horší lež? D: Klárka, aby něco dostala E: A Anežka?

D: Ta chtěla mamku pobavit E: Koho bys potrestal teda víc? D: Tu s těma znám-kama

2A, 2B

E: co udělal Pepíček? D: nechtěl jít pro mlíko, tak řekl, že ho bolí nohy. Janička si taky vymýšlela, protože to prostě hrozně chtěla toho koně E: a které z dětí se podle tebe zachovalo hůř? D: Ten Pepík, protože lhal, aby nemusel pro mlíko, byl línej

3A, 3B

E: Co udělal Kryštof? D: On řekl, že to namaloval on, a nebyla to pravda E: A proč to řekl? D: Protože aby to vypadalo, že umí malovat E: A Tomášek? D: On je ztratil a řekl, že na ně nesahal, aby nedostal vynadáno, zatloukal E: A která lež je horší? D: Ta s těma nůžkama E: A proč je zlobivější? D: Protože to ztratil a řekl, že na ně nesahal E: A Kryštof? D: On lhal, že umí malovat E: A to není tak hrozná lež? D: On se jen vytahoval E: A to není tak hrozné jako zatloukání? D: Ne

4A, 4B

E: Co Lukáš? D: On nevěděl, že je támhle E: A Honza? D: On si chtěl udělat srandu E: je jeden zlobivější? D: Jo, ten co ho chtěl napálit E: A koho bys víc potrestal? D: Toho co ho chtěl napálit E: A ten první to věděl kde ta ulice je? D: Ne E: A proč mu řekl, že si myslí že ta ulice je támhle? D: Protože on si myslel, že tam je

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: Ukradl rohlík pro kamaráda E: A proč? D: Aby měl co jíst E: A Janička? D: Ona to ukradla, aby byla hezká E: Kradly obě? D: Jo E: A bylo jedno zlobivější? D: Jo, holčička E: A proč? D: Ona to ukradla, aby byla hezká, ale Pavlík proto, aby měl co jíst E: A tedy, které dítě bys víc potrestal? D: Holčičku

6A, 6B

E: Tak, co udělala Lucinka? E: Ukradla ptáčka proč? D: Aby tam nebyl trápenej E: A souhlasil s tím Péťá? D: Ne E: A co ukradla Julie? D: Sladkosti E: Proč? D: Aby je snědla E: A které bys potrestal víc? D: Tu se sladkostma E: Proč? D: Kradě E: Ale Lucinka taky kradla! D: Ale ona mu chtěla pomoci E: A koho bys potrestal víc? D: Lucinku!

25. Stáňa (7,6)**1A, 1B**

E: Co udělala Anežka? Proč řekla, že ten pes byl velký jako kráva? D: Protože chtěla lhát E: A Klárka, mluvila pravdu? D: Ne E: A co udělala maminka? D: Věřila jí a dala jí odměnu E: Bylo jedno z dětí zlobivější? E: Jo, ta se známkami, chtěla odměnu E: Které bys víc potrestal? D: To druhé, udělala to pro odměnu

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? D: Lhal, že ho bolí nohy, aby nemusel jít pro mléko a mohl si hrát E: A co ta první holčička? D: Lhala, že se povozila na koni a nebyla to pravda E: Bylo jedno z dětí zlobivější? D: To první. A řekl to jen proto, aby si hrál, Janička to řekla protože hrozně chtěla jezdit na koni E: A koho bys potrestal víc? D: Pepíčka, protože si jen chtěl hrát

3A, 3B

E: Proč zalhal Kryštof? D: Protože chtěl strašně moc malovat E: A co Tomášek? D: On si hrál a ztratil je a řekl mamince, že na ně ani nesahal E: Který z těch chlapců byl zlobivější? D: Ten s těma nůžkami E: A proč? D: Protože chtěl, aby mu koupila máma nové E: Ale to zde nepíšou! Ty si to myslíš? D: Jo E: A které dítě bys teda potrestal víc? D: S nůžkami

4A, 4B

E: který z kluků se podle tebe zachoval hůř? D: ten druhý, protože to schválně řekl blbě

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: Ukradl rohlík E: Proč? D: Protože na rohlík neměl peníze E: A proč šel ten rohlík ukrást? Na co ho potřeboval? D: Na svačinu E: Pro kamaráda, nebo pro sebe? D: Pro kamaráda E: A ten si nemohl koupit rohlík? D: Ne, byl chudý E: A co Janička? D: Ukradla sponku, neměla na ní peníze, ukradla jí, protože se jí líbila E: A bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: Jo, ten kluk než ta holka E: A proč? Zkus to vysvětlit D: Protože to chtěl pro kamaráda E: A myslíš, že byl zlobivější? D: Ne. Holka, protože se jí to líbilo a chtěla to ukrást jen pro sebe, zatímco ten kluk to kradl pro kamaráda E: Potrestal bys jedno z těch dětí víc? D: Stejně E: A proč stejně? D: Jednoho víc, tu holku E: A proč? D: Protože zlobí tady víc, chtěla to pro sebe

6A, 6B

E: Co udělala Lucinka? D: Ukradla kamarádovi ptáka, aby odletěl, protože byla zlá E: A proč ho chtěla pustit? D: Protože si myslela, že je nešťastný E: A co Julie? Proč to udělala? D: Protože na ně měla chuť E: A je jedno z dětí zlobivější? D: Ta holka co ukradla ptáka E: A proč? D: Protože ten kluk s tím nesouhlasil a ona mu ho ukradla a pustila E: A ta maminka s tím souhlasila? D: Ne E: A ta horší je? D: První E: Koho bys potrestal víc? D: Tu první E: A proč to byla horší krádež? D: Protože ho ukradla E: Ale ta Julie také kradla E: Proč to bylo Pěťovi horší? D: Ta druhá byla horší, protože mamince E: proč? D: Protože ta maminka to měla pro všechny děti E: Ber to tak, že ty děti se vůbec neznají, to není jejich společná maminka. Opa-kuji příběhy E: Kdo se zachoval tedy hůř? D: Ta Lucinka. Protože to ukradla Pěťovi a ten bude nešťastný

26. Juliana (7,7)**1A, 1B**

E: co udělala Anežka? D: Potkala velkýho psa a potom řekla, že viděla psa velkýho jako kráva E: Věřila tomu mamka? D: ne E: A co Klárka? D: Ta řekla mamce, že má dobrou známku E: Byla to pravda? D: Ne E: A co udělala mamka? D: Odměnila jí E: řekly obě holky lež? D: jo E: Který z těch dvou řeklo horší lež? D: S tou známkou E: Proč? D: Protože lhala mamce, že dostala hezkou známku a vůbec nedostala žádnou E: A proč jí to teda takhle řekla? D: Protože asi chtěla dostat nějakou odměnu E: A proč Anežka řekla mamce, že viděla psa velkého jako kráva? D: Aby jí věřila, že byl velkej? E: A který je horší? D: S tou známkou

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? D: On schválně řekl, že ho bolí nohy, byl línej, nebolely ho E: A Janička? D: Vymyslela si, že jezdila na koni E: A proč si to vymyslela? D: Aby jí třeba mamka tam ještě jednou vzala E: A Pepíček to proč řekl? D: Protože byl línej E: A bylo jedno z dětí zlobivější? D: Pepík, lhal a ještě k tomu mamce, že ho bolí nohy E: A který dítě bys potrestala víc? D: Obě stejně E: A proč? D: Aby nežárlili E: A kdyby se ty děti neznali vůbec, byly by úplně z jiné rodiny? D: Pořád stejně E: A proč? D: Protože aby nelhaly oba

3A, 3B

E: Co udělal Kryštof? D: Půjčil si obrázek kamaráda a řekl mami, to jsem kreslil já E: A proč? D: Aby se předváděl před mamkou E: A Tomášek? D: Ztratil nůžky a lhal mamce, že na ně vůbec nesahal E: A proč tak lhal? D: No, protože asi chtěl, aby mamka ho nepotrestala, že je ztratil E: Myslíš, kdyby si měla ty děti potrestat, koho bys potrestala víc? D: Toho s nůžkami E: Proč? D: Protože lhal mamce, že vůbec na ně nesahal, ale ztratil je E: A proč lhal Kryštof? D: Protože chtěl pochválit E: Ale to se tu neříká, myslíš, že to bylo takhle? D: Jo

4A, 4B

E: Probíráme příběhy, aby je dobře pochopila E: Které z dětí zaslouží větší trest? D: Honza E: Proč? D: Lhal pánovi, aby se ztratil

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: Chtěl mu pomoci, tak mu ukradl rohlík E: A co Janička? D: Ona jí ukradla, že by jí slušela E: Kradly obě? D: Jo E: A bylo jedno zlobivější, nebo obě stejně? D: Stejně E: A proč ukradl Pavlík rohlík? D: Protože jeho kamarád měl hlad E: A proč ukradla Janička? D: Protože by jí sponka slušela? E: Myslíš, že děti byly stejně neposlušný? D: Já myslím, že se sponkou byla trochu víc E: A proč? D: Protože Pavlík chtěl pomoci a ta holčička to chtěla pro sebe

6A, 6B

D: Lucinka pustila ptáčka E: Proč? D: Protože si myslela, že je mu líto že nemůže být venku E: A Péťa s tím souhlasil? D: Ne, protože to nevěděl E: A Julie? D: Ukradla mamce sladkosti a pak je snědla E: Kradly obě děti? D: Ano E: A bylo jedno zlobivější, nebo na tom byly stejně? D: Já myslím, že to bylo na stejno E: Kdybys je měla potrestat, potrestáš je stejně, nebo jedno víc D: Víc s těma sladkostma E: Proč? D: Protože se ani nezeptala, je to sprostý E: Proč ukradla lucinka ptáčka D: Protože jí to bylo líto ptáčka E: A proč Julinka ukradla sladkosti? D: Protože byla chamtivá

27. Viktorka (7,8)**1A, 1B**

E: co udělal Martínek? D: viděl psa, kterej byl velkej jako kráva E: a co řekl mamince? D: že viděl psa, kterej byl velkej jako kráva E: a je možné vidět takového psa? D: ne E: a lhal tedy? D: jo, ale jen trochu E: a co Klárka? D: řekla mamince, že dostala dobrou známku, jenže nedostala ani dobrou, ani špatnou, žádnou. E: proč řekl doma Martínek, že viděl psa velkýho jako kráva? D: viděl jen normálního psa E: a proč teda řekla Klárka, že dostala dobrou známku, když jí nedostala D: protože chtěla odměnu E: je jedno z dětí neposlušnější? Horší? D: ta Klárka E: proč? D: protože ta nedostala žádnou známku a ten Martínek jen viděl psa E: a proč je horší lhaní Klárky? D: protože se mi to zdá horší E: a proč vlastně Klárka lhala? D: chtěla sladkost E: a Martínek? D: protože toho psa chtěl E: to tu nepíšou. Proč se to takhle řekne doma mamince, když vidíš velkého psa, ale ne jako kráva? D: nic neříká E: které bylo neposlušnější? D: Martínek E: proč? Říkala jsi nejdřív Klárka, proč? D: protože ta nedostala známku a ten kluk taky neviděl psa E: a která lež je teda horší? D: Martínkova E: a proč Martínkova? D: protože pes velkej jako kráva neexistuje E: ale známky holčička taky nedostala, nebo ano? D: ta taky lhala E: kdybys měla jedno dítě potrestat, které víc? E: Klárku. D: proč? E: protože ta chtěla odměnu, ale Martínek nechtěl nic

2A, 2B

E: co udělal Pepíček? D: říkal, že ho bolí nohy, ale nebolely. E: a proč to říkal? D: protože nechtěl jít koupit mlíko. Janička viděla za domem paní, co jezdí na koni a ona to taky chtěla a potom řekla doma, že jí paní svezla na koni, ale nebyla to pravda E: které bylo zlobivější? D: Pepíček, protože nechtěl jít koupit mléko, říkal, že ho bolely nohy, a Janička lhala E: a proč? D: protože se chtěla povozit na koni E: která lež byla horší? D: Ta Janičky E: a proč? D: protože ta lhala a Martínek nelhal E: on přece taky lhal, říkal, že ho bolí nohy a nebolely D: aha E: víš, žádná z odpovědí není špatná, mě jen zajímá, jak si to myslíš ty D: horší byla Janička E: a proč si to

tak myslíš? D: protože ta paní jí vůbec a vůbec nepovozila E: A Pepíček? Toho přece zase nohy nebolely. Je jedno z těch dětí teda horší? D: stejný E: a kdybys měla potrestat některé víc? D: Martinka E: a proč? D: protože ta Janička lhala a Pepík taky E: proč lhala Janička? D: chtěla jezdit na koni E: a Pepíček? D: nechtěl pro mléko E: byla jedna lež horší, nebo byly stejné? D: stejné E: potrestala bys jedno z dětí víc, nebo obě stejně? D: víc Janičku E: a proč? D: protože je zlobivější, řekla víc lži!

3A, 3B

E: Co udělal Kryštof? D: chtěl malovat jako kamarád a lhal, že to nakreslil on, a nebyla to pravda. Tomášek si hrál s nůžkami, pak je ztratil a mamince řekl, že na ně ani nesahal E: bylo jedno zlobivější? D: ten s nůžkami E: proč? D: protože ten je doopravdy ztratil a ten Kryštof...to se mi tak hrozný nezdá. E: a proč Kryštof řekl, že to nakreslil on? D: protože se mu to hrozně líbilo E: a proč Tomášek řekl že nůžky neviděl? D: nechtěl, aby se na něj maminka zlobila

4A, 4B

E: je jedno z dětí zlobivější? D: ten druhý E: a proč? D: ten mu ukázal špatnou ulici, ale stejně se neztratil. Chtěl, aby se ztratil. E: a ten první to chtěl? D: ne E: a proč mu ukázal špatnou? Věděl to? D: ne E: a potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: to druhý!

5A, 5B

E: připadá ti, že jedno z těch dětí bylo zlobivější? D: Mně se zdají obě zlobivý. E: kradly obě děti? D: jo E: proč kradl Pavlík? D: On jeho kamarád nevečeřel, tak vzal rohlík a dal mu to. E: a proč kradla Janička? E: protože si řekla, že by jí to slušelo E: přijde ti jedno z těch dětí zlobivější, než to druhé, nebo jsou na stejno? D: stejně E: potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: asi tu holku E: a proč tu holčičku? D: protože ta to chtěla pro sebe a Pavlík to chtěl dát kamarádovi E: je jedna z těch krádeží teda horší? D: té holky

6A, 6B

E: co udělala Julie? D: snědla všechny bonbóny E: a Julie? D: Ta vzala ptáčka z klece a pustila ho ven, protože se tam ptáčkovi nelíbilo a tak ho pustila. E: byl to její ptáček? D: ne E: kradly obě děti? D: jo E: a byla jedna krádež horší než jiná? D: horší jedna byla, nevím která E: proč kradla Julie? D: protože chtěla sníst sladkosti E: a proč kradla Lucinka ptáčka? D: protože ho chtěla pustit. E: je jedno z dětí neposlušnější? D: asi ta Lucinka E: a proč? D: protože ten pták nebyl její E: ale sladkosti taky nebyly Julie... myslíš, že je tedy jedno z dětí neposlušnější? Já nevím D: ne E: a proč si říkala nejdříve, že neposlušnější je Lucinka? D: no protože jsem si myslela, že když není ptáček její, nemůže s tím nic dělat E: to sis ale myslela správně, nesmí se krást ptáčky. Proč kradla Julie? D: protože kradla mamce bonbóny. E: a smí se to? D: ne E: taky nesmí. A myslíš, že byla jedna z holčiček zlobivější? D: ne

E: a kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, které by to bylo? D: asi lucka E: a proč Lucka? D: protože ten pták nebyl její a nemá si toho vůbec všimnout D: je horší ukrást ptáčka, nebo sladkosti? D: ptáčka E: a proč? D: protože pták byl Péti a může si s ním dělat, co chce, a Lucka ne E: a může si Lucka, co chce, dělat s maminčinými sladkostmi? D: taky ne E: a je teda jedna ze lží horší, nebo ne? D: ne E: proč ti připadá, že je horší krádež ptáčka? D: dítě neví E: ty tam cítíš nějaký rozdíl, zkus mi to nějak říct. Zkus říct, co myslíš D: Julie neměla bonbóny brát, ale Lucka taky ne E: a proč je Lucka horší? D: opakuje příběhy E.: já to chápu, ale zajímá mě jak to vidíš ty D: protože ptáček je zvíře a bonbóny jsou sladkosti E: proč je horší ukrást ptáčka než sladkosti? D: protože zvířátko je hlavnější

28. Tomáš (7,10)

1A, 1B

E: jak to bylo s Martínkem? D: šel na procházku, viděl velkého psa, přiběhl domů a řekl, že viděl psa velkého jako kráva. A to je sprostý slovo E: a jak to bylo s Klárkou? D: ona lhala mamince, že dostala jedničku, a ta jí za to odměnila E: lhal obě děti? D: jenom jedno E: a které? D: to s těma známky E: a s tím pejskem to byla lež? D: ne, ale řekl sprostý slovo E: a které z dětí je zlobivější? D: asi s jedničkou E: a proč? D: protože nedostala žádnou známku, a dostala za to bonbóny E: no ale ten Martínek taky nepotkal psa velkého jako kráva D: nic neříká E: který by zasloužil víc potrestat? D: nic neříká E: proč Martínek doma řekl, že potkal psa velkého jako kráva? D: nic neříká E: a proč řekla doma Klárka, že dostala dobrou známku? D: aby dostala odměnu E: a který z těch dětí je teda podle tebe zlobivější? D: asi s tím psem E: a proč? D: protože za prvé řekl sprostý slovo a ještě kecal E: a Klárka? D: ta dostala odměnu, i když nedostala dobrou známku E: a co je horší? Se psem, nebo se známku? D: asi se psem

2A, 2B

E: Co Pepíček? D: hrál si v pokoji, a řekl mamce, že ho bolí nohy, ale nebolely jí, protože nechtěl jít do krámu E: a co ta Janička? D: viděla koníka, jak jel, a přišla domů, a říkala že se na tom koni svezla E: a proč to říkala? D: nevím E: tam píšou, že si moc přála na tom koni jezdit E: a proč Pepík řekl, že ho bolí nohy? D: je línej E: které z dětí bylo zlobivější? D: asi ten Pepíček E: a proč? D: protože nechtěl jít do krámu, byl línej E: takže kdybys měl jedno z těch dětí potrestat, tak to bude které? D: Pepíček

3A, 3B

D: Kryštof neuměl malovat, chtěl to umět, tak šel za kamarádem a řekl, že jeden z těch obrázků je jeho. Tomášek s nimi stříhal, ztratil nůžky a mamka přišla domů a on říkal, že na nůžky ani nesáhl a nebyla to pravda E: a proč to takhle ten Tomášek

řekl? D: aby neměl průšvih E: a je jeden z těch kluků zlobivější? D: asi Tomáš E: a proč? D: protože ztratil nůžky E: jenže Kryštof taky lhal...tak proč je to horší? D: protože nůžky stojí peníze, ale obrázek ne

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: šel po městě, zastavil ho pán a zeptal se na ulici. Ale on to nevěděl, a řekl mu, že si myslí, že je támhle a ten pán se ztratil. Honza šel taky, zastavil ho pán a zeptal se kde je ulice Jablečná a on to věděl, ale chtěl ho napálit a ukázal na špatnou stranu, ale ten pán to našel E: hmmm, a který z těch kluků je zlobivější? Který se zachoval hůř? D: asi ten jak řekl tomu pánovi že...sice věděl, kde je, ale ukázal jinam E: a proč? D: protože ho chtěl napálit E: a Lukáš nevěděl kde ta ulice je? D: nevěděl E: a ten pán se ztratil? D: jo E: který z chlapců podle tebe zaslouží víc potrestat? D: ten první E: a proč? D: protože ten se ztratil, ale ten druhý tu cestu ještě našel E: a který z kluků je zlobivější? D: ten co tu ulici věděl, protože on ho napálil, ale ten první kluk to nechtěl udělat...

5A, 5B

E: Jak to bylo s Pavlíkem? D: ukradl rohlík, protože kamarád byl chudý a pak ho dal kamarádovi, Janička viděla sponku do vlasů a řekla si, že by jí slušela E: a které z těch dětí myslíš, udělalo horší věc? D: Pavlík E: a proč? D: protože ukradl jídlo E: a je horší ukradnout jídlo než sponku? D: jo E: a proč ten Pavlík vlastně ukradl ten rohlík? D: protože ten druhý byl chudý a on mu něco chtěl dát k jídlu E: a proč Janička ukradla sponku? D: protože se jí moc líbila E: a kdo se zachoval hůř? D: s rohlíkem

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? D: ukradla sladkosti, protože na ně měla chuť E: a druhá holčička? D: ta chtěla pustit ptáčka, Pěťa jí to nedovolil, ale pustila ho, protože chtěla, myslela si, že je v kleci nešťastný E: a kradly obě? D: jo E: a jedno hůř? D: jo E: a které? D: s ptáčkem E: a proč s ptáčkem? D: protože... E: představ si, že jsi soudce u soudu, musíš rozhodnout, tak to musíš vysvětlit D: asi proto, že stál víc peněz E: a proč ona ho vlastně ukradla? D: myslela si, že je nešťastnej E: a druhá? D: měla na sladkosti chuť E: a kdybys byl tatínek těch holčiček, tak kterou potrestáš víc? D: s tím ptáčkem

29. Kačenka (8)

1A, 1B

E: Co udělala Anežka? D: šla na procházku, viděla ta velkého psa, šla domů, a řekla, že viděla psa velkého jako kráva E: a co udělala Klárka? D: Klárka ta když šla ze školy, řekla mamince, že dostala dobrou známku, ale to nebyla pravda, ale maminka

si myslela, že dostala dobrou známku, a dala jí sladkosti E: a byly obě zlobivé? D: ne E: která nebyla? D: ta co potkala velkého psa E: a co ona udělala? D: řekla mamince, že potkala psa velkého jako kráva E: a lhala? D: ne E: a proč to řekla, že potkala psa velkého jako kráva? D: protože ho viděla E: a věřila mamince, že viděla holčička psa velkého jako kráva? D: jo E: a může být nějaký pes velký jako kráva? D: ne E: a proč to tedy řekla? D: protože tak se to říká E: a co ta druhá holčička, lhala? D: jo E: a co udělala? D: řekla mamince lež E: a proč? D: protože chtěla sladkosti

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? D: Pepíček si hrál, přišla maminka, poprosila, ať jde do obchodu koupit mléko, ale Pepíček řekl, že ho bolí nohy, ale to nebyla pravda, nechtěl do obchodu E: A Janička? D: Potkala pani, co jezdila na koni. A ona pak přišla domů a řekla, že jí ta pani povozila. E: A byla to pravda? D: Ne E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější než druhé? D: nic neříká E: lhaly obě děti? D: jo E: a byla jedna lež horší? D: jo E: a která? D: asi Janičky E: proč? D: protože ta lhala, že jí pani povozila E: a proč to řekla? D: protože to chtěla, jezdit na koni E: a proč lhal Pepíček? D: protože se mu nechtělo do obchodu E: a která ta lež je horší? D: asi Pepíčková E: a proč? D: protože Pepíček pak nešel do obchodu E: a proto je ta lež horší? A ještě pro něco je ta lež horší? D: protože on mamince tak lhal, že pak musela maminka jít do obchodu sama, protože si myslela, že ho bolejí nohy E: janička ale taky lhala, vid' D: jo E: a v čem je teda to jedno lhaní horší? D: asi ta Janička lhala víc E: já nevím, jen to od tebe chci vysvětlit, to není tak, že jedna odpověď je špatná nebo dobrá, jen to od tebe chci vysvětlit. Která je horší? D: Pepíčková E: proč? D: Protože on řekl že ho bolí nohy, ale Janička jen řekla, že jí pani povozila E: a proč je teda horší? D: protože ta maminka pak musela do obchodu sama

3A, 3B

E: co udělal Kryštof? D: neuměl malovat, a když viděl, že něco nakreslil kamarád, tak řekl, že to namaloval on E: a Tomáš? D: hrál si s nůžkami, maminka se zeptala, kde jsou ty nůžky, a on řekl, že je ani neviděl, ani na ně nesahal E: lhaly obě děti, nebo jen jedno? D: obě E: a je jedna z těch lží myslíš horší? D: Jo, Tomášková E: a proč? D: protože on sahal na nůžky E: ale zase Kryštof to nenakreslil, a tvrdil, že nakreslil D: hmmm, asi Kryštofa E: proč? D: protože on to řekl asi učitelce E: myslíš, že to tak bylo? D: on to asi ukradl, sebral mu ten obrázek E: je teda zlobivější? D: potrestal bych toho Kryštofa E: proč to ten Kryštof udělal? D: protože chtěl hezky malovat E: A Tomášek to řekl proč? D: protože by mu maminka vynadala E: který byl teda horší? D: Kryštof E: koho bys potrestala víc? D: Kryštofa E: a proč? D: protože to nebyla pravda, maloval to kamarád E: ale Tomášek taky lhal. Proč tedy byla horší Kryštofova lež? D: protože se mi to tak zdá prostě

4A, 4B

E: který z chlapců byl zlobivější? D: ten druhý E: a proč? D: protože věděl kde to je a chtěl pána napálit, ale ten první to nevěděl E: a potrestala bys teda víc toho prvního, nebo toho druhého? D: druhého!

5A, 5B

E: co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík, protože ho chtěl dát kamarádovi, co byl chudý. Janička ukradla sponku, protože by jí slušela ve vlasech. E: Bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: asi Pavlík E: a proč Pavlík? D: protože ukradl rohlík E: a je horší ukradnout rohlík než sponku? D: jo E: a proč? D: protože rohlík se jí a sponka je jenom taková maličká věcička E: které dítě bys potrestala víc? D: Pavlíka E: proč ukradl Pavlík rohlík? D: chtěl ho dát kamarádovi, který nejedl E: A Janička proč ukradla sponku? D: protože si říkala, že by jí slušela ve vlasech E: a bylo teda horší ukradnout sponku nebo rohlík? D: rohlík

6A, 6B

E: Lucinka Pétovi ukradla ptáčka a schovala mu klec. E: a proč ho ukradla? D: protože jí bylo líto, že ho zavírá do klece E: a Julie? D: ukradla sladkosti, protože na ně měla chuť E: je jedno z dětí zlobivější? D: Lucinka E: a proč? D: protože ptáček žije E: a když je něco živého, tak je to horší ukradnout, než něco co není živé? D: jo E: a proč? D: protože když je něco živé tak je to dražší E: a když je něco dražší, tak je to horší ukradnout? D: jo E: a které teda potrestáš víc? D: Lucinku E: a proč Lucinka ukradla ptáčka? D: protože jí bylo líto, že ho zavírají do klece E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože na ně měla chuť E: které dítě bys potrestala víc, kdybys byla jeho maminka? D: Lucinku

30. Sára (8)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: potkala velkýho psa, a doma řekla, že viděla psa, který byl velký jako kráva E: a je to možné? Existuje takový pes? D: možná že někde v cizině jo E: a když se to řekne tady, je to lhání? D: myslím, že spíš není, protože kráva je prostě hodně velká E: a jak to bylo s Klárkou? D: tak ta lhala, že dostala dobrou známku E: a proč? D: aby mamka byla ráda E: a které z těch dětí se zachovalo hůř? D: se známka E: a proč? D: protože ta lhala mamce E: a ta první holčička lhala? D: jen přirovnávala psa ke krávě E: a lhala? D: to nebylo lhání

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: ten Pepík jako zalhal mamince, protože byl líný a nechtěl jít do obchodu E: a Janička? D: a Janička viděla paní, jak jezdí na koni a když přišla domů, tak řekla, že jí ta paní povozila E: a byla to pravda? D: ne E: a

proč to takhle teda řekla? D: nic neříká E: napadá tě nějaké vysvětlení? D: možná že myslela, že mamka řekne „to je super, mohla by tě vozit furt“ a pak by se třeba na tom koni svezla E: a zachovalo se jedno z těch dětí teda podle tebe hůř? D: nic neříká E: proč Pepík řekl, že ho bolí nohy? D: protože nechtěl do krámu E: a Janička? D: protože myslela, že ta mamka řekne, že by na tom koni mohla jezdit furt E: a bylo teda jedno z těch dětí zlobivější? D: Pepík E: a proč Pepík? D: no protože jako byl líný

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: viděl kamaráda, jak nakreslil obrázek, ten byl asi moc hezký, a proto řekl, že ten obrázek nakreslil E: a s Tomáškem to bylo jak? D: no on si půjčil nůžky a ztratil je, a mamce pak řekl, že je neviděl E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější, zachovalo se hůř? D: ten Kryštof E: a proč? D: protože si přivlastnil věc, která nebyla jeho E: a je to teda horší, než to „zatloukání“ nůžek? D: asi jo, protože když to někomu řekne, že to je jeho, tak ten člověk mu uvěří a ten druhý, co to fakt nakreslil, je smutný, protože to třeba byl jeho nejhezčí obrázek, který vůbec dokázal nakreslit

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem, věděl kde je ulice? D: ne E: a ukázal správnou nebo špatnou ulici? D: špatnou, a ten pán vůbec nevěděl kde je, protože když třeba přijede do Anglie a tam se zeptáte, kde něco je, a on vám odpoví ještě špatně, tak pak nevíte co máte dělat E: a Honza věděl kde ulice je? D: věděl a pán se neztratil E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: možná že ten Honza, protože on věděl, kde ta ulice je, ale chtěl pána napálit, a proto řekl špatnou cestu E: a kterého bys potrestala? D: Honzu

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: Pavlík to ukradl pro kamaráda, tak to bylo míň hrozný. E: A Janička tu sponku ukradla proč? D: sama pro sebe E: kdybys měla jedno z dětí potrestat, tak Pavlíka, nebo janičku? D: Janičku

6A, 6B

Která z holčiček se zachovala hůř? Co udělala Lucinka? D: nechala ho uletět, pustila ho na svobodu, takže to vlastně bylo docela dobrý E: A Julie? D: Ta snědla všechny sladkosti a proto spíš Julie je zlobivější E: a proč je to horší? D: protože se nezachovala nijak hezky E: a jak se zachovala? D: špatně

31. Maty (8)

1A, 1B

E: Tak, co Anežka? D: potkala velkého psa a mamce řekl, že viděla psa velkého jako kráva E: a Klárka? D: Klárka lhala, řekla, že dostala dobrou známku a mamka jí

pochválila a něco jí i dala E: bylo to s tím pejskem lež? D: jo, protože pes nemůže být velký jako kráva E: a udělal bys to ty někdy? D: ne, protože by to bylo lhaní E: A Klárka? D: zalhala, že dostala jedničku, ale nedostala ani špatnou ani dobrou E: a byla jedna z nich horší? D: Klárka E: a proč? D: protože více lhala, než Anežka E: a proč je to větší lhaní? D: protože to je nehoráznost E: a proč je to horší? D: protože tohle se nedělá, to není dobrá věc, zalhat E: a lhala ta Anička se psem také? D: jo E: a proč je to s Klárkou horší? D: protože pes nemůže být velký jako kráva a když zalhala ta Klárka, tak ta jednička nebyla a to je horší E: a dokážeš mi vysvětlit proč je to horší? D: ne

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: jeho vůbec nebolely nohy a tvrdil to, a mamka pak asi zašla pro mléko sama E: a proč ta lhal? D: protože tam nechtěl jít E: jak to bylo s Janičkou? D: Janička viděla paní, babičku třeba, a viděla, jak se vozí na koni a pak přišla domů a řekla, že jí ta paní vozila na koni E: a proč to řekla? D: protože si přála, aby někdy jezdila na koni E: a bylo jedno z těch dětí teda zlobivější? D: oba dva byly E: a proč? D: protože oba dva lhaly stejně, nastejno, a oba maminkám E: a dokázal bys říct, proč si to Janička vymyslela s tím koněm? D: protože to chtěla vážně zažít, ale nezažila E: a Pepík řekl proč, že ho bolí nohy? D: protože tam nechtěl E: a je teda jedno z těch chování horší? D: Pepíka E: a proč? D: protože nikam nechtěl dojít E: ale proč je to horší? D: nevím, třeba...ta holka ... E: a proč myslíš? D: ona to taky chtěla zažít, ale vůbec to nezažila E: a proč je to horší než s tím mlékem? D: protože ona to chtěla zažít, ale nezažila vůbec úplně nic, lhala o hodně věcech, o něčem, co vůbec nebylo E: a Pepík? D: nechtěl tam jít, a mamka mu uvěřila a šla pro mléko sama E: a proč je to méně hrozné? D: protože Pepík méně lhal, než Anička, neumím to vysvětlit přesně

3A, 3B

D: Kryštof lhal a on ztratil ty nůžky, někam mu zapadly, a nechtěl to říct E: a proč to tak řekl? D: nechtěl dostat výprask E: a jak to bylo s tím obrázkem? D: on lhal, chtěl se pochlubit mamince nebo tatínkovi E: a proč to teda řekl, že je ten obrázek jeho? D: protože jeho obrázek byl hnusnější a ten druhý byl lepší E: a je jeden z kluků zlobivější? D: ten s nůžkami E: a proč? D: protože on více lhal mamce, a nechtěl se přiznat E: a proč je horší lhát o těch nůžkách než o obrázku? D: protože on neřekl VŮBEC nic, a měl říct pravdu E: a proč je to s tím obrázkem méně hrozné? D: protože on řekl „ten obrázek je můj“, ale nebyla to pravda, obrázek se mu líbil E: a kdybys měl jedno z dětí potrestat? D: toho s těma nůžkami E: a proč? D: nic neříká E: kdybys byla soudce a ty porota u soudu, jak to obhájíš? D: nic neříká E: proč Lukáš řekl, že ty nůžky neviděl? D: protože se bál E: a proč Kryštof zalhal s obrázkem? D: protože se mu to líbilo E: a proč je to teda horší s nůžkami? D: protože on VÍCE lhal, ale s obrázkem MÉNĚ

4A, 4B

E: Proč řekl ten první špatnou ulici? D: protože on to nevěděl, ulice neznal, pán se ztratil E: a Honza? D: ten to věděl kde je, chtěl ho napálit a pán se neztratil E: a který z těch kluků je na tom hůř? D: ten Honza, ten ho napálil schválně E: lhaly oba dva? D: ne, jen ten druhý, jen jeho bych potrestal

5A, 5B

Zachovalo se jedno z dětí hůř? D: obě dvě E: a kradlo jedno z těch dětí hůř? Zachovalo se jedno hůř? D: Pavlík, protože ukradl rohlík a dal ho kamarádovi E: a je to horší než ukradnout tu sponku? D: jo E: a proč? D: to nevím E: a proč on ukradl ten rohlík? E: aby jeho kamarád měl co jíst E: a proč Janička ukradla sponku? D: protože se jí líbila E: a je teda jedno z těch dětí horší? D: Janička E: a proč? D: protože ona si to ukradla jen pro sebe, nikomu to nedala, nechtěla nikomu pomoci

6A, 6B

Který z těch dětí se zachovalo hůř? D: ta s těma sladkostma E: a proč je to horší než ukradnutí ptáčka? D: protože se to nedělá a protože...tý jo, teď mi to vypadlo E: proč ukradla Lucinka toho ptáčka? D: protože nechtěla, aby tam byl zavřený, protože se mu tam nedařilo E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože měla na něco chuť a mamka jí to nedovolila E: a zachovalo se teda jedno z dětí hůř? D: ta se sladkostmi E: a proč je to horší? D: protože sladkosti...to je...sladkosti není dobrý skutek ale špatný, a to s ptáčkem je dobrý skutek

32. Natálka (8)**1A, 1B**

Co udělala Anežka? D: na procházce se bála psa a mamince řekla, že viděla psa, který je velký jako kráva E: a co udělala Klárka? D: řekla, že má dobrou známku a mamka jí za to pak odměnila E: a byla to pravda? D: ne E: lhaly obě děti? D: ano E: a byla jedna lež horší? D: ano E: a která? D: s těma známkama, protože ona lhala a pak dostala sladkost E: a proč zalhala ta Anežka, proč se to takhle řekne, že třeba si viděla psa jako kráva? D: nevím E: a byla to lež? D: jo E: a proč je horší ta lež se známkama? D: protože mamince lhala a pak něco za to dostala

2A, 2B

D: pepíček nechtěl jít pro mléko, řekl, že ho bolí nohy E: byla to pravda? D: ne E: a co Janička? D: ta zalhala mamince, že ta paní jí povozila na koni E: a byla to pravda? D: ne E: a proč jí ta Janička teda takhle zalhala? D: protože chtěla jezdit na koni E: a proč Pepíček lhal mamince? D: nechtěl jít do obchodu E: a potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: nastejno E: byla jedna z těch lží horší? D: Pepíček E: a proč? D: protože lhal, že ho bolí nohy E: a ta Janička lhala taky? D: jo E: a proč

byla horší ta Pepíčková lež? D: nevím E: zkus mi to vysvětlit E: proč lhal? D: protože tam nechtěl jít E: a janička proč řekla, že jezdila na koni? D: moc si to přála E: a která lež je horší? D: Pepíčková E: a proč? D: protože lhal mamince, že nechce do obchodu a nepřinesl to mlíko

3A, 3B

D: Kryštof říkal, že ten obrázek namaloval on, ale nebyla to pravda E: a Tomášek? D: ten říkal, že ty nůžky ani nevzal do ruky, ale nebyla to pravda E: a co se s nima stalo? D: on je ztratil a řekl mamce, že na ně nesahal E: lhaly obě? D: jo E: a která lež byla horší? D: nůžky E: a proč? D: protože lhal mamince, to první nebyla tak hrozná lež, protože jen řekl, že to namaloval E: a proč to nebyla tak hrozná lež? D: protože to jenom řekl a potom... E: a proč je to méně hrozné? D: nevím E: jen mi to zkus vysvětlit D: nic neříká E: proč je ta lež s nůžkami horší než s tím obrázkem? D: nevím E: potrestala bys tedy víc Tomáška. A proč? D: protože mamince lhal, že ty nůžky neviděl, ale u toho obrázku jen řekl, že to maloval

4A, 4B

Věděl ten první kluk, kde je ta ulice? D: nevěděl, ale ukázal špatnou a pán se ztratil E: jak to bylo s Honzou? D: ten to sice věděl, ale chtěl ho napálit, ale ten pán pak tu ulici našel E: které dítě bylo zlobivější? D: to druhý E: a proč? D: protože ho chtěl napálit, i když to věděl

5A, 5B

Jak je to s Pavlíkem? D: ukradl rohlík E: a proč ho ukradl? D: protože to dal kamarádovi, protože nevečeřel E: a co Janička? D: ukradla sponku, protože se jí líbila E: a je jedno z těch dětí zlobivější? D: ne E: proč Pavlík ukradl rohlík? D: aby to dal kamarádovi E: a proč Janička sponku? D: protože se jí líbila E: a kdybys měla potrestat jedno z dětí víc, který by to bylo? D: Pavlík E: a proč? D: já nevím E: zlobil víc? D: zlobily stejně

6A, 6B

Jak to bylo s Lucinkou? D: ukradla ptáčka i klec E: a proč ukradla ptáčka? D: chtěla, aby letěl pryč E: a proč? D: protože byl nešťastnej E: a co udělala s klecí? D: schovala jí taky, aby tam už nemohl být jinej ptáček E: a co Julie? D: ukradla bonbóny, když mamka nebyla doma a snědla je E: zlobily obě děti? D: jo E: a jedno víc? D: Julie E: a proč? D: protože ukradla ptáčka E: a proč to udělala? D: chtěla ho vidět lítat E: a je možný, že ho vzala, protože byl nešťastný? D: jo E: a proč Julie ukradla bonbóny? D: chtěla je sníst E: a je horší to s bonbóny, nebo to s ptáčkem? D: s ptáčkem E: a proč? D: protože ukradla ptáčka a bonbóny jen snědla doma

33. Eliška (8,1)**1A, 1B**

E: Co udělala Anežka? D: potkala venku velkého psa a řekla mamince, že byl velkej jako kráva E: a Klárka? D: Lhala mamce, že dostala dobrou známku, i když nedostala a maminka jí dala odměnu, i když jí tu odměnu vůbec neměla dát E: bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: tak asi ta druhá E: a proč? D: lhala E: a ta první lhala? D: taky, ale víc Klárka E: a proč to Anežka řekla, že viděla psa velkého jako Kráva? E: aby jí mamka dala něco, aby se nebála E: a Klárka? D: aby jí mamka dala něco dobrýho a byla na ní hodná E: která z těch lží je podle tebe horší? D: tak asi ta druhá E: které dítě bys více potrestala? D: Klárku

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? D: lhal, že ho bolí nohy, nechtělo se mu do obchodu koupit mléko E: a Janička? D: jak si moc přála, aby mohla jezdit na tom koni, tak si prostě vymyslela, že jela na tom koni E: lhala některé z dětí? D: jo E: které? D: obě, ale více Pepík E: a proč? D: nebolely ho nohy, byl líný E: a proč lhala Janička? D: moc si přála splnit si sen, a protože se jí to zdálo nemožné, tak si to vymyslela E: potrestala bys jedno dítě víc? D: Pepíka E: je jedna z těch lží horší? D: ta Pepíkova

3A, 3B

E: Co udělal Kryštof? D: lhal, protože si přál malovat, ale neuměl, mohl se zeptat, ale nezeptal a řekl, tohle jsem namaloval já. A Tomášek řekl mamince, že nůžky neviděl a nesahal na ně, ale hrál si s nima. E: proč lhal Tomášek? D: protože se bál, aby ho maminka nepotrestala E: a proč lhal Kryštof? D: protože chtěl, aby paní učitelka nebo někdo na něj byla pyšná, že umí tak krásně malovat E: a který z chlapců byl zlobivější? D: tak asi ten Kryštof E: a kterého bys potrestala víc? D: Kryštofa E: a proč lhal Kryštof? D: lhal, protože chtěl, aby na něj bylo někdo pyšný E: a to je horší než to druhé? D: jo E: ale Tomášek taky lhal. Je jedna ze lží horší? D: druhá E: a proč? D: protože ty nůžky ani nemusely být jejich a protože ty nůžky třeba mohly stát moc moc peněz E: ale zase to první dítě řeklo, že nakreslilo obrázek, který nenakreslilo, to je také lež. D: hmmm, jsou stejně, ale asi je víc ta druhá E: a proč? D: protože třeba když maminka řekne, nehraj si s těma nůžkami tak by sis s nima prostě neměl hrát, protože bys třeba si mohl něco udělat, ale on si s nima stejně hrál a pak je ztratil a pak teda lhal, že je neviděl

4A, 4B

E: Které z dětí je zlobivější? D: Lukáš E: proč? D: on to nevěděl, ale lhal. D: a proč lhal? E: protože to nevěděl a bál se to říct E: a druhý? D: protože si chtěl z pána vystřelit E: a je některý z kluků zlobivější? D: ten první E: a měl by se některý pán z příběhu zlobit? D: tak asi první E: a proč první? D: protože se mu třeba mohlo

něco stát! E: a ztratil se ten první pán? D: jo E: a druhý? D: ne E: co by řekl ten první pán, kdyby toho kluka potkal znova? D: od tebe bych už nic nechtěl, protože jsem se moc bál a už s tebou nepromluví a moc dobře znám tvou maminku tak jí to řeknu E: a co by řekl ten druhý pán, co se neztratil, ale ten kluk ho chtěl napálit? D: to nevím E: a věděl první kluk, kde ta ulice je? D: ne E: a proč řekl „myslím, že je to támhle“? D: protože se bál E: a proč to řekl kluk z druhého? D: chtěl si z pána vystřelit E: a ztratil se pán z prvního příběhu? E: a potrestala bys jednoho z kluků víc? D: toho druhého E: a proč? D: protože když něco víš a neřekneš to, tak je to horší, než když to neřekneš, protože to nevíš. Je to stejný, ale to druhý je horší

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík, protože kamarád měl hlad E: a co Janička? D: ukradla sponku, protože si myslela, že by bla hezká E: kradly obě D: jo E: a bylo jedno zlobivější? D: Janička E: proč myslíš, že Janička? D: protože třeba se mohla třeba zeptat rodičů, jestli by jí to koupili E: a Pavlík se nemohl zeptat rodičů? D: asi byl už někde moc daleko a nechtělo se mu zpět E: a proč ukradl P. rohlík? D: protože jeho kamarád měl hlad a on neměl peníze, aby mu to koupil E: a proč Janička ukradla sponku? D: aby byla hezká E: a je jedna z krádeží horší? D: ukradnutí ozdoby E: a proč? D: protože ozdoba je dražší než rohlík E: kdybys měla jedno z dětí potrestat, které bys potrestala víc? D: Janičku

6A, 6B

E: co udělala Lucinka? D: pustila ptáčka kamarádovi, protože byl v kleci nešťastný E: a Julie? D: kradla, protože se jí nechtělo možná čekat na oběd E: a bylo jedno z dětí zlobivější? D: Lucka E: a proč? D: protože domácí zvířátko, i když je třeba z přírody, patří do té rodiny, k tomu dítěti E: kdybys měla jedno z dětí potrestat, tak které? D: lucku E: a proč ta ho ukradla? D: myslela si, že je hodně nešťastný a julie proto, že nechtěla čekat na oběd a měla moc ráda sladkosti E: je jedna z krádeží horší? D: Lucie co pustila ptáčka E: a mohla ona pustit toho ptáčka? D: ne E: a mohla Julie sníst sladkosti? D: ne E: a kterou bys potrestala víc? D: tak jako na stejno, ale asi Lucku

34. Saša (8,2)**1A, 1B**

D: Anežka šla na procházku a potkala psa, a řekla mamce, že potkala psa velkého jako kráva E: je to možný, že viděla tak velkého psa? D: ne E: lhala? Nebo ne? D: spíš ne E: a Klárka lhala? D: ta ano E: a které z dětí bylo zlobivější? D obě dvě E: tys ze začátku říkala, že Anežka nelhala D: lhala E: a proč lhala Klárka? D: protože chtěla mamince udělat radost, ta maminka měla radost, i když to nebyla pravda a ona jí odměnila E: a kdybys měla nějaké z těch dětí potrestat, které bys potrestala

víc? D: obě stejně, protože obě lhaly E: a byla jedna z těch lží horší třeba než jiná?
D: ne

2A, 2B

Co udělal Pavlík? D: ukradl věc, kterou neměl krást, neměl peníze. Ukradl rohlík, protože jeho kamarád byl chudý. Janička ukradla sponku, protože říkala, že jí bude moc slušet E: je jedno dítě zlobivější? D: jsou stejně E: potrestala bys ty děti stejně, nebo jedno víc? D: stejně E: a proč Pavlík ukradl rohlík? D: protože měl kamaráda, který byl chudý a měl hlad E: a proč Julie ukradla sponku? D: protože si řekla, že jí bude slušet E: byla jedna z krádeží horší? D: ne, jsou stejné

3A, 3B

D: Kryštof neuměl malovat, ale chtěl hezky malovat a uviděl kamaráda, kterej měl moc hezkej obrázek, tak řekl, že to maloval on E: a proč to takhle řekl? D: no protože neuměl malovat, ale chtěl hezky malovat E: a co udělal Tomášek? D: no ten něco stříhal, měl nůžky a ztratil je, a když maminka přišla, tak Tomášek řekl, že vůbec neviděl ty nůžky, že je vůbec neměl D: a proč Tomášek teda lhal? D: no protože je ztratil a nechtěl mít průšvih E: lhaly obě děti? D: jo E: a jedno víc? D: ne, protože kdybych je třeba potrestala jinak, tak by to nebylo spravedlivý, takže obě bych potrestala stejně E: a myslíš, že byly obě ty lži stejně závažné? D: no, obě to byly lži, ale u toho kamaráda... nevim, obě byly závažný, protože se nemá prostě lhát E: a byla jedna z těch lží třeba jen o trošičku víc závažná než jiná? D: no, mám pocit, že obě byly stejny, protože obě lhaly, a to se prostě nemá!

4A, 4B

D: Lukáš nevěděl, kde je ta ulice, tak to prostě odhadl, protože to nevěděl. E: a honza? D: on chtěl jednoho pána napálit, věděl ty ulice, tak mu ukázal na špatnou stranu a ten pán se ale stejně neztratil E: a je jeden z těch kluků zlobivější? D: jo, ten Honza. Lukáš míň, protože nevěděl ty ulice E: a proč to řekl Honza? D: chtěl ho napálit E: a Lukáš? D: neznal ty ulice. Potrestala bych honzu

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: ukradl věc, kterou neměl krást, neměl peníze. Ukradl rohlík, protože jeho kamarád byl chudý. Janička ukradla sponku, protože říkala, že jí bude moc slušet E: je jedno dítě zlobivější? D: jsou stejně E: potrestala bys ty děti stejně, nebo jedno víc? D: stejně E: a proč Pavlík ukradl rohlík? D: protože měl kamaráda, který byl chudý a měl hlad E: a proč Julie ukradla sponku? D: protože si řekla, že jí bude slušet E: byla jedna z krádeží horší? D: ne, jsou stejné

6A, 6B

Co udělala Lucinka? D: ukradla papouška, protože chtěla, aby ho pustil, on to nechtěl, tak ho ukradla a schovala klec E: a co Julinka? D: snědla mamince sladkosti,

ukradla je, schovala si je a pak je snědla E: je to oboje dvoje krádež? D: jo E: a myslíš, že je jedna z krádeží horší, než jiná? D: oboje jsou hrozný, ale u kamaráda je to horší než u maminky E: a proč? D: protože to je jen kamarád, a není to maminka nebo sestra E: počkej, říkáš, že to je horší, to znamená, že bys ji potrestala víc, nebo míň? D: tak středně E: proč Lucinka ukradla ptáčka? D: chtěla ho pustit, protože byl smutný E: a proč kradla Julie? D: protože je chtěla sníst E: a kdo myslíš, že se zachoval hůř? D: Lucinka, protože ukradla ptáčka kamarádovi E: ale Julie zase ukradla něco mamince...D: hmm E: je horší ukrást mamince, nebo kamarádovi? D: tak oboje dvoje stejně E: mě zajímá, co ty považuješ za horší. Není žádná správná odpověď, ty říkáš, že horší je to co udělala Lucinka a já jen chci vědět proč D: protože ukradla a je to jen její kamarád E: říkáš je to jen její kamarád, ale krádež byla horší než mamince, já nerozumím D: prostě protože kamarádi jsou jen kamarádi a nejsou maminky nebo ségry E: je teda horší krást mamince, nebo kamarádovi? D: oboje je horší, ale spíš je horší kamarádovi E: kamarádovi by se nemělo krást? D: ani mamince by se nemělo E: a je horší krást mamince nebo kamarádovi? D: horší je oboum, protože to se nesmí dělat E: a o trochu horší to někomu je? D: kamarádovi E: a proč? D: protože se spolu znaj, ale pořád to jsou jen kamarádi a není to jako maminka E: je to bližší? D: s maminkou je to bližší vztah E: a proto není tak hrozný něco vzít? D: je to hrozný, ale ne až tak moc jako kamarádovi

35. Petr (8,3)

1A, 1B

E: Jak to bylo s Anežkou? D: řekla mamince, že viděla psa velkého jako krávu E: a viděla takovýho psa? D: ne E: a jakýho viděla? D: velkého E: a byl velký jako kráva? D: ne E: a proč to tak řekla? D: protože je veliký E: a bylo to tedy lhaní? D: jo E: a Klárka? D: ta řekla mamince, že dostala dobrou známku, bylo to lhaní E: a bylo jedno z těch dětí neposlušnější? D: s tou známkou E: a proč? D: protože to je větší lhaní E: a proč je to lhaní? D: protože to je ze školy a vůbec to není pravda E: a s tou Anežkou to je větší pravda? D: trochu jo E: a proč je to s tou Klárkou teda horší? Proč je ta lež horší? D: protože to není vůbec pravda E: a Klárka? D: s tou to je trochu pravda E: a proč vlastně Anežka řekla, že potkala psa velkého jako kráva? D: protože byl velký E: a proč řekla Klárka to s tou známkou? E: aby dostala odměnu E: a proč je to horší? D: protože to není pravda vůbec

2A, 2B

E: Co Pepíček? D: lhal mamince, že ho bolí nohy, nechtěl vůbec do obchodu E: a proč tak kecal? D: nechtěl jít do obchodu, chtěl si hrát E: a Janička? D: ta lhala, protože se vychloubala E: a proč to teda říkala? D: protože se chtěla vychloubat E:

a kdo z těch dětí podle tebe byl zlobivější? D: Pepíček E: a proč? D: protože si chtěl hrát a neposlouchal maminku

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: neuměl malovat, vzal obrázek kamaráda a řekl, že je jeho E: a proč to udělal? D: protože se zase vychloubal E: a Tomášek? D: hrál si s nůžkami, ztratil je a říkal, že je neviděl, ani na ně nešahal E: a je jeden z těch chlapců zlobivější? D: ten s tím obrázkem E: a proč? D: protože se zase vychloubal E: a co Tomášek? D: tak Tomášek? D: a proč? D: protože ten lhal E: a Kryštof nelhal? D: taky lhal E: a proč je horší Tomášková lež? D: protože ten lhal mamince D: a je teda horší lhát mamince než třeba kamarádovi? D: jo, mamince E: a proč řekl Kryštof, že to kreslil? D: vychloubal se E: a Tomášek? D: nechtěl se dostat do průšvihů E: a koho bys potrestal víc? D: Tomáška E: a proč? D: protože lhal mamce a taky se nechtěl dostat do průšvihů

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: ten vůbec nevěděl, kde to je, ale někam to ukázal E: a jak to bylo s Honzou? D: ten věděl, kde to je, a chtěl ukázat špatně, ale pán se neztratil E: a kdo je zlobivější? D: ten co to věděl, a pán se neztratil, chtěl ho nachytat E: a koho bys potrestal víc? D: Honzu

5A, 5B

E: Jak to bylo s Pavlíkem? D: Pavlík byl bohatý, a jeho kamarád byl chudý E: ale to tu nepíšou, že byl Pavlík bohatý. Ale jeho kamarád byl chudý. A co se stalo? D: ten Pavlík, ten bohatý, ukradl rohlík E: a proč ho ukradl? D: protože byl chudý E: a jedl něco ten chudý kamarád? D: nejedl ten den nic E: A co ukradla Janička? D: sponku do vlasů E: a proč? E: aby byla krásná E: a Pavlík ukradl rohlík proč? D: aby měl kamarád co jíst E: a kradly obě děti? D: jo E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: jo E: a který? D: s tou sponkou E: a proč? D: protože sponka má větší cenu E: a které dítě bys potrestal víc? D: tu holku

6A, 6B

E: Co udělala Lucinka? D: ukradla ptáčka E: a proč? D: aby nebyl zavřený v kleci E: a co potom ještě udělala? D: schovala tu klec E: a Julinka? D: ukradla mamince sladkosti E: kradly obě? D: jo E: a které hůř? E: ta co ukradla sladkosti E: a proč je to horší? D: protože ty sladkosti jsou její maminky E: a Lucinka to ukradla kamarádovi, vid'? D: jo E: a je horší ukradnout něco mamince, nebo kamarádovi? D: kamarádovi E: a kterou bys potrestal víc? D: Lucii s ptáčkem E: a proč? D: protože to ukradla kamarádovi

36. Marek (8,5)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: potkala velkého psa, lekla se a řekla doma, že potkala psa velkého jako kráva E: a je možné potkat tak velkého psa? D: ne E: a lhala tedy? D: ne E: a proč? D: protože je to sprostý E: a co Klárka? D: ta lhala, že dostala dobrou známku, a mamka jí za to odměnila E: a proč ona to takhle řekla, myslíš? D: protože chtěla tu odměnu E: a zachovalo se jedno z dětí hůř? D: ano. S těma známka. E: a proč ta? D: protože ta lhala, a ta první v podstatě nelhala E: a potrestal bys jedno z těch dětí víc? D: Klárku

2A, 2B

E: Proč Pepík řekl, že ho bolí nohy? D: protože nechtěl jít pro mléko, chtěl si hrát E: a janička, proč ta zalhala? D: lhala, že jezdila na koni, protože chtěla být trochu jako zajímavější, vytahovat se ve škole E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: ten Pepíček, mamka ho o něco poprosila a on to odmítl E: a proč je to horší, než se vychloubat? D: to protože se má pomáhat

3A, 3B

E: myslíš, že jeden z těch kluků se zachoval hůř? D: nic neříká E: proč Kryštof řekl, že to nakreslil, když to nenakreslil? D: protože chtěl být lepší E: a proč ten Tomášek řekl, že ty nůžky neviděl a nesahal na ně? D: protože nechtěl být potrestán E: potrestal bys ty jednoho víc? D: asi ne E: a proč? D: protože jeden lhal, že je to jeho, když není, a druhý lhal, že t nůžky neviděl E: a jsou ty lži stejně blbý? D: já myslím, že obrázek byl horší E: a proč? D: protože on dobře nemaloval a chtěl, a proto řekl, že je to jeho E: a proč je to teda horší? D: protože on nemaloval dobře a neudělal to povinně, udělal to jeho kamarád a tomu to bude líto, že mu to takhle vzal

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: on nevěděl, kde ta ulice je, řekl špatnou, a pán se ztratil E: a Honza? D: on věděl, kde ulice je, ukázal ale špatnou, ale pán se neztratil. Chtěl ho napálit E: a je teda jeden z těch kluků zlobivější? D: ten Honza, protože ho schválně napálil, zatímco ten první tomu pánovi aspoň trochu pomohl

5A, 5B

E: Myslíš, že jedno z těch dětí se zachovalo hůř, než jiné? D: nic neříká E: proč Pavlík vzal ten rohlík? D: protože jeho kamarád byl chudý a nemohl se najíst E: A Janička kradla proč? D: ona ukradla sponku, protože se jí líbila E: a myslíš, že jedno z těch dětí se zachovalo hůř? D: spíš ta Janička, protože ona to vzala jen pro sebe E: a kdybys měl ty děti potrestat, tak jedno víc, nebo stejně? D: víc Janičku

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? D: ona ho ukradla a on uletěl, a pak tu klec schovala. A chtěla, aby se netrápil E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: měla na ně chuť E: a je jedno z dětí zlobivější? D: ta se sladkostma E: a proč? D: protože je měla jen pro sebe a navíc je prostě jen chtěla

37. Vojta (8,8)**1A, 1B**

D: Anežka viděla velkýho psa a řekla mamce, že viděla psa jako kráva E: a Klárka? D: nic nedostala ve škole, ale lhala mamce a řekla jí, že dostala jedničku a mamka jí za to odměnila, i když ve škole nic nedostala E: a které dítě je zlobivější? D: Klárka, protože lže E: a Anežka lhala, nebo ne? D: možná lhala taky E: a proč je horší lež Klárky než Anežky? D: protože Anežka si ho určitě vymyslela toho psa, a řekla to mamce, a ta něco řekla jí, a ta Klárka taky lhala, ta řekla mamce, že dostala jedničku a dostala odměnu, i když nic nedostala E: hmmm, výborně, ale proč je to horší? D: protože lhát se nesmí E: ale oni lhaly obě jsi říkal...proč Anežka řekla doma, že potkala psa velkého jako kráva? D: protože si ho asi vymyslela E: tady říkají, že potkala...opakuju příběh D: ona si vymyslela to kráva, viděla jen psa E: a proč si to vymyslela? D: protože je to sprostý, a nebo viděla krávu E: a napadá tě proč to řekla? D: ne E: lhala nebo nelhala? D: Lhala E: a klárka? D: taky E: a kterou bys potrestal víc? D: Klárku E: a proč Klárku? D: protože lhala s tou známkou E: a proč lhala? D: aby dostala odměnu E: a které dítě je zlobivější? D: Klárka E: a proč? D: protože lhala a řekla mamce, že dostala jedničku a dostala odměnu a nedostala jí

2A, 2B

E: jak je to s Pepíčkem? D: Pepíček si hrál v pokoji, chtěl si tam hrát dlouho, tak řekl mamce, že ho bolí nohy, a nešel koupit to mléko E: a jak to bylo s Janičkou? D: Janička viděla jezdit za domem paní na koni a vymyslela si, že jí svezla E: lhaly obě? D: jo E: a které by zasloužilo víc potrestat? D: ten kluk, protože měl koupit mléko, protože maminka třeba si chtěla něco uvařit E: a proč teda on vlastně řekl, že ho bolí nohy? D: protože si chtěl dlouho hrát E: a proč Janička řekla, že jezdila na koni, když na něm nejezdila? D: aby taky jezdila na koni, aby měla koně E: a které to dítě se zachovalo hůř? D: Pepík E: a proč? D: protože si chtěl hrát, a mamka mu řekla, at jde koupit mléko, a on řekl, že ho bolí nohy, a lhal, a maminka si to asi došla sama koupit, navíc mléko je důležitější než kůň. E: jak to myslíš? D: Protože mléko se dává třeba k pití, a kůň, na tom můžeš jezdit, když chceš

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: on se chtěl naučit malovat, ale nějaký kamarád mu ukázal obrázek a on lhal, že to namaloval sám. A Tomášek ztratil nůžky a mamce

řekl, že na ně nešahal E: a lhaly obě? D: jo E: a který hůř? D: Tom, nůžky jsou důležitější než obrázky E: a proč vlastně Kryštof lhal, že nakreslil obrázek, když ho nenakreslil? D: protože aby řekl mamce že, už se naučil kreslit E: a proč Tomášek řekl mamce, že na ně ani nešahal, ani je neviděl? D: aby neměl průšvih E: a který je zlobivější? D: Tom E: a proč? D: protože lhal mamce, že ty nůžky neztratil E: a proč je to horší než s tím obrázkem? D: protože nůžky jsou důležitější a stojí hodně peněz, ale ty papíry stojí jen třeba 4 koruny

4A, 4B

D: Lukáše potkal pán a ptal se, kde je cesta a on ukázal pryč a on se tam ztratil, a nevěděl kde ta cesta je. E: a proč ukázal jinou cestu? D: aby se tam ztratil a aby tam umřel E: A Honza? D: chtěl ho napálit, ale pán se střelil E: a kterej je zlobivější? D: Lukáš, protože ten pán se ztratil E: ale věděl, kde ta ulice je? D: ne E: a Honza? D: ten to věděl E: a kdybys měl jedno z těch dětí potrestat, tak kterýho bys potrestal? D: Lukáše, protože ten pán se ztratil E: ale ten Honza taky přece ukázal na špatnou stranu D: ale ten pán se neztratil E: a kdyby ty pánové ty děti zase potkali, co by měl ten pán říct tomu prvnímu klukovi? D: že by to ten pán mohl říct rodičům a Honzovi by řekl, at toho nechá, nebo dostane přes zadek E: a kdo se teda zachoval hůř? D: Lukáš

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: on ukradl jídlo, rohlík, protože jeho kamarád neměl nic k jídlu E: a co Janička? D: Janička ukradla sponku, protože se jí líbila E: je jedno z dětí zlobivější, než jiné? D: asi Pavlík E: a proč? D: protože on ukradl rohlík, a ten je důležitější než sponka E: a proč ho ukradl? D: protože ho chtěl dát chudému kamarádovi E: a proč Janička ukradla sponku? D: líbila se jí E: a které dítě bys víc potrestal? D: asi Pavlíka? D: a proč? D: protože ukradl rohlík E: a proč je rohlík horší ukradnout, než sponku? D: protože je to jídlo

6A, 6B

E: Tak co udělala Lucinka? D: Lucinka ukradla ptáčka z klece kamarádovi, aby nebyl zavřenej, a pak ještě schovala klec E: a Julie? D: ona někde mamince vzala sladkosti a schovala si je a pak je všechny snědla E: a proč Lucinka ukradla ptáčka? D: aby neumřel E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože je má asi ráda E: a kdyby si měl jedno z těch dětí víc potrestat, tak který by to bylo? D: asi tu Julii E: a proč? D: protože ona ukradla sladkosti a ty jsou ... dobré a stojí hodně peněz E: a ptáček? D: ten tam... ptáček stojí víc peněz a je to zvíře E: a bylo teda horší ukradnout ptáčka, nebo sladkosti? D: ptáčka, protože je to domácí mazlíček E: a proč je horší ukradnout domácího mazlíčka? D: protože sladkosti koupíš kdekoliv, ale ptáčka koupíš jen tam, kde se ptáčci prodávají, někde daleko

38. Klárka (9)**1A, 1B**

*D: Anežka šla na procházku a viděla velikýho psa a lekla se ho E: a jak to bylo dál?
D: řekla to doma mamce, že viděla psa velkýho jako kráva E: a je možný vidět takového psa, stejně jako kráva? D: ne E: a proč to tak řekla? D: protože byl velký, a ona nevěděla, jak to přesně říct jak byl velký, tak řekla, že byl jako kráva E: a jak to bylo s tou Klárkou? D: ta řekla, že dostala dobrou známku, a mamka jí za to odměnila E: a které z dětí řeklo lež? D: Klárka, protože řekla, že dostala dobrou známku, ale nedostala jí E: a proč je to horší? D: protože ona za to dostala odměnu, ale Anežka nedostala nic*

2A, 2B

*D: Pepík si vymyslel, že ho bolí nohy, když ho mamka poslala pro mléko, ale nebyla to pravda, řekl to proto, že se mu nechtělo jít do krámu E: a jak to bylo s Janičkou?
D: Janička šla ven a za domem viděla paní, jak jede na kole, a pak řekla mamce, že jí ta paní povozila, ale tak to nebylo D: a proč to tak řekla? D: protože si přála jezdit na koni E: a které z těch dětí teda bylo podle tebe zlobivější? D: ten Pepík, protože maminka ho o něco poprosila, a on jí nepomohl, a lhal jí E: a Janička? D: Janička se na tom koni nepovozila, ale lhala, že jo E: a kdybys měla jedno víc potrestat? Byl by to Pepík, protože byl líný, nebo Janička? D: Pepík*

3A, 3B

D: Kryštof neuměl malovat, a lhal, že nakreslil obrázek, který nakreslil kamarád E: a Tomášek? D: ten si hrál s nůžkami, pak je ztratil, a řekl, že je vůbec neviděl, ani na ně nesahal E: a proč to ten Kryštof s tím obrázkem řekl? D: protože si hrozně přál umět malovat, ale vůbec to neuměl E: a Tomášek? D: bál se aby ho maminka nepotrestala E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: ne E: a potrestala bys které víc? D: obě stejně E: a proč obě stejně? D: aby to bylo spravedlivý, oba lhali

4A, 4B

D: Lukáš se nekoukal na názvy ulic, a nevěděl kde ta ulice je a řekl pánovi úplně jinou a on se ztratil. Honza věděl kde ulice je, ale řekl pánovi úplně jinou, ale pán se neztratil a našel jí E: a proč Honza ukázal tu špatnou, když to věděl? D: protože ho chtěl napálit E: potrestala bys jednoho z těch kluků víc? D: toho Honzu, protože věděl kde ta ulice je a jen ho chtěl napálit

5A, 5B

E: Co Pavlík? D: vzal rohlík a dal ho kamarádovi, protože kamarád neměl peníze E: a proč Janička vzala sponku? D: líbila se jí E: a kradly teda obě děti? D: jo E: a

byla jedna z těch krádeží horší? D: ta Janičky, protože Pavlík chtěl pomoci kamarádovi E: a kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, které by to bylo? D: Janička

6A, 6B

E: Jak je to s tou Lucinkou? D: ona si vzala klec s ptáčkem a ptáčka pustila, a schovala klec, aby tam už nikdy žádný ptáček nebyl E: a Julie? D: maminka nebyla doma, ona jí ukradla sladkosti a všechny je snědla E: zachovalo je jedno z těch dětí hůř? D: Julie, protože kradla a ...protože všechny sladkosti, všechny je sníst, maminka o tom neví...to je prostě blbý E: a proč je to blbý, proč je to zlý? D: protože v tom minulém příběhu ta Lucinka chtěla zachránit ptáčka, ale tady ta Julie to prostě vzala, nikomu nepomáhala, nikoho nezachraňovala, udělala to jen pro sebe

39. Štěpán (9)

1A, 1B

E: Jak to bylo s Anežkou? D: ona řekla mamce, že ten pes byl velkej, ale ve skutečnosti byl trochu menší, než řekla E: a proč to tak řekla? D: protože byl prostě hodně velkej a ona se ho tak lekla E: a je to lhání? D: no v podstatě není E: a co ta druhá holčička, Klárka? D: ta spíš lhala, protože chtěla nějakou odměnu E: a které se teda zachovalo hůř? :D ta druhá

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: asi... E: ty už přemýšlíš nad tím, které se zachovalo hůř? D: jo E: tak schválně☺ D: to první bylo horší E: proč to ten Pepík řekl? D: protože se mu nikam nechtělo jít, chtěl si hrát

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: já bych řekl, že to druhý bylo horší, víc lhal než v tom prvním E: a proč myslíš, že to bylo „více lhání“ D: protože nechtěl to svést na sebe, protože by mu máma vynadala E: a co ten první kluk? D: ten se s tím vychloubal, asi proto, aby taky něco za to dostal E: a je teda horší se vytahovat, nebo se snažit vyhnout nějakému trestu? D: asi vyhnout se tomu potrestání je horší

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: on nevěděl kde ulice je, jen si to myslel a tak mu to řekl, takže nic zlého neudělal E: a s tím druhým klukem, jak to bylo? D: ten věděl kde ta ulice je, řekl to schválně, a ten pán se pak mohl klidně taky ztratit E: a kdybys měl teda jedno z těch dětí potrestat? D: tak určitě ten Honza, protože toho pána chtěl napálit, zatímco ten Lukáš si to tak prostě jen myslel

5A, 5B

E: Jak to bylo s Pavlíkem? D: horší bylo to druhý, protože ten Pavlíkův kamarád neměl co jíst, měl hlad, ale ta holka to vzala prostě pro nic za nic

6A, 6B

D: já si myslím, že ta první byla lepší, ona nechtěla nic špatnýho udělat, neměla zlý úmysly, ta druhá pro sebe něco chtěla, nějaký sladkosti E: a kdybys měl potrestat jedno z těch dětí? D: tak určitě to druhý

40. Vašek (9)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: potkala psa, on na ní bafnul nebo štěknul a ona se hrozně lekla a mamce řekla, že byl velký jako kráva E: a proč to tak řekla? D: že třeba ten pes může být fakt velkej, ale ta holčička malá E: a proč to řekla Klárka s tou známkou? D: bála se, že bude potrestaná a bude mít hrozně dlouho zaracha E: ale ona řekla, že dostala jedničku, a přitom nedostala žádnou známku, tak proč to tak řekla... E: protože ona jak...ona ...E: co ta maminka udělala pak? D: ona jí to věřila a odměnila jí a pak Klárka měla radost a to je špatný E: a proč je to špatný? D: protože ona lhala E: a lhala ta první holčička? D: ne, ta ne, spíš ta druhá

2A, 2B

D: Pepík lhal, nechtěl jít do krámu pro mléko E: a Janička? D: ta taky lhala, viděla tu paní, ale nepoprosila jí, a pak řekla, že jí ta paní povozila E: a proč si to tak vymyslela? D: protože ta maminka se třeba o ni hodně bála, tak aby neměla hodně dlouho zaracha taky E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: asi si myslím, že na tom byly nastejno, ona lhala, i on lhal E: a proč lhal Pepík? D: už se mu nikam nechtělo E: a Janička? D: aby mamka řekla, jeee, ty seš šikovná...E: a kdybys měl jedno potrestat víc, tak které to bude? D: nastejno, oba lhali, tak zasloužej oba vynadat stejně

3A, 3B

D: Kryštof žárlil na kluka, že tak hezky maluje, a tak doma řekl, že to krásně namaloval on. A ten druhý s nůžkami si hrál, pak je ztratil a pak lhal E: a který z kluků je pro tebe zlobivější? D: ten druhý, protože ztratil máminy nůžky E: a proč je to horší, než si přivlastnit máminy obrázek? D: protože je to horší, protože nůžky jsou strašně drahý E: takže kdybys měl jedno potrestat víc? D: tak to bude s nůžkami

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: on nevěděl, co jsou ty ulice, tak ho poslal jinam a pán se ztratil, a Honza ho taky poslal jinam, chtěl ho napálit E: a který z kluků se zachoval hůř? D: ten první E: a proč? D: lhal E: a ten druhý? D: ten ho chtěl napálit E: a

kdo je zlobivější? Ten co nevěděl kde ulice je, a pán se ztratil, anebo ten co věděl kde je, ale chtěl pána napálit, a ten pak přece jen našel správnou cestu? D: to první by bylo špatné...E: a proč ten první řekl pánovi zlou ulici? D: protože nevěděl kde ta ulice je E: a ten druhý? D: ten to věděl, ale chtěl ho napálit E: a který zaslouží víc potrestat? D: ten druhý, ten to udělal totiž naschvál

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: jo E: a proč Pavlík ukradl rohlík? D: nechtěl, aby jeho kamarád byl o hladu E: a proč Janička vzala sponku? D: aby měla krásné vlasy, hezky chtěla vypadat E: a koho bys potrestal víc? D: tu holku, kradla bezdůvodně E: a proč kradla? D: protože se jí ta sponka líbila a ten kluk kradl pro někoho E: a horší teda je kdo? D: ta holka E: a proč? D: protože prostě jen chtěla vypadat hezky

6A, 6B

E: Kradly obě holky? D: Ta Julie, co kradla mamince, když byla pryč, měla jen chuť na sladkosti, ale ta Lucka se bála o ptáčka, že v té kleci umře, protože to je hrozně...jak ten její brácha chtěl, aby byl v kleci...ona toho ptáka ukradla a ten kluk asi pak brečel E: a které z těch dětí se zachovalo hůř? D: Julie, protože si vzala sladkosti jen tak, aniž by se ptala E: ale Lucka ho taky vzala bez dovolení, proč je teda vlastně horší Julie? D: Julie spíš chtěla víc ty bonbóny než ...jak bych to řekl... E: proč ukradla Lucka ptáčka? D: bála se o něj E: a Julie kradla proč? D: protože měla chuť E: horší je to druhý. To je dobře že ho ta Lucka pustila, protože ona to myslela dobře, Julie to myslela špatně

41. Helča (9)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: potkala psa, a lekla se ho a řekla, že byl velkej jako kráva E: je možný potkat psa, který je velký jako kráva? D: ne E: a proč se to tak řekne? D: protože jí tak připadal E: jak to bylo s Klárkou? D: řekla, že dostala ve škole dobrou známku, to nebyla pravda a mamka jí dala odměnu E: a které z těch dětí řeklo horší lež? D: ta Klárka E: a proč? D: protože lhala E: a ta Anežka lhala? D: ne, akorát jí to tak připadalo E: takže kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, tak to bude které? D: ta Klárka

2A, 2B

D: Pepík nechtěl jít pro mléko, a řekl, že ho bolí nohy E: a proč Janička řekla, že jezdila na koni? D: no ona si to vymyslela, protože se jí to moc líbilo E: a které dítě bylo zlobivější? D: Pepík, protože nechtěl pomoci mámě

3A, 3B

D: Kryštofovi se líbil obrázek, neuměl kreslit, tak řekl, že to nakreslil on E: a proč? D: protože se mu to moc líbilo E: a Tomášek? D: hrál si s nůžkami, někam mu upadli, nevěděl kam, tak pak řekl mamce, že je neviděl ani na ně nešahal E: a proč to řekl? D: protože nechtěl mít průšvih E: a které dítě je teda zlobivější? D: Tomáš E: a proč? D: protože se mu něco ztratilo a on to neřekl E: ale ten Kryštof asi taky kecal, vid' D: jo E: a proč je teda horší ta lež toho Tomáše, než Kryštofa? D: protože ty nůžky jsou užitečnější

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: nevěděl kde ulice je a řekl pánovi špatnou E: a proč? D: chtěl být jako chytřejší E: a jak to bylo s Honzou? Věděl, kde ta ulice je? D: věděl, řekl špatnou, chtěl ho napálit E: a ztratil se? D: ne E: a je jeden z kluků zlobivější? D: jsou stejně E: a proč Lukáš ukázal špatnou? D: protože chtěl být, jakože chytřejší E: a proč Honza ukázal špatnou? D: chtěl si udělat legraci E: a kdybys byla maminka těch kluků, potrestala bys jednoho víc? D: ne, stejně

5A, 5B

E: Proč kradl Pavlík? D: protože chtěl pomoci kamarádovi, který nevečeřel E: a proč kradla Janička? D: protože se jí hrozně líbila ta sponka E: a myslíš, že se jedno z těch dětí zachovalo hůř? D: Janička, protože kradla, i když tu sponku nepotřebovala, jen se jí líbila

6A, 6B

D: Lucinka pustila ptáčka, protože v tý kleci byl zavřený E: a proč Julie ukradla sladkosti? D: protože na ně měla chuť E: a je jedno z těch dětí zlobivější? D: protože to ukradla jen, protože na to měla chuť

42. Magdalenka (9)**1A, 1B**

E: Co Anežka? D: šla na procházku a viděla psa, kterého se lekla ale nebyl úplně jako kráva E: a proč to tak teda řekla mamce? D: aby měla velkej důvod k tomu, aby se ho bála E: a bylo to teda lhaní? D: no tak lhaní to se nedá říct...protože ona tím nikomu neublížila E: a jak to bylo s Klárkou, byla to pravda? D: ne, třeba kdyby to byla třídní schůzka, a viděla se mamka s učitelkou, tak to by mohl být problém, protože mamka se to dozví E: a proč ta Klárka teda takhle lhala? D: aby jí mamka nevyvadala E: a myslíš, že jedno z těch dětí teda bylo neposlušnější? D: no to druhý, protože potom by třeba mohla dostat na zadek, nebo něco takovýho

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem a mlíkem? D: ten Pepík vlastně byl líný a nikam nechtěl chodit, a proto zalhal, ale ta Janička zase taky zalhala, protože jí ta pani nepovozila, ale stejně z toho nic neměla E: a proč to teda ta Janička takhle řekla s tím koněm? D: protože se chtěla vychloubat E: a proč ten Pepík řekl, že ho bolí ty nohy? D: protože byl líný a nechtělo se mu pro mlíko E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: možná trochu víc ten Pepíček E: a proč? D: protože až pak třeba bude chtít křupinky s mlíkem, tak nebude mít mlíko

3A, 3B

E: Proč Kryštof řekl, že ten obrázek nakreslil? D: protože se mu hrozně líbil E: a jak to bylo s nůžkami? D: no tak on asi tak si s nima stříhal, a ztratil je, a pak říkal mamce, že je ani neviděl, aby si nemyslela, že je toho vinen. E: a proč? D: protože by mohl dostat na zadek E: a je jeden z těch kluků neposlušnější? D: no asi ten s tím obrázkem, protože tomu kamarádovi to pak může být fakt hodně líto

4A, 4B

Co Lukáš? D: no, on to právě nevěděl, a měl by říct, že prostě neví a ne říkat něco jinýho E: a Honza? D: ten měl říkat pravdu, protože ten pán se mohl ztratit. E: a kdo je zlobivější? D: Honza, protože on to věděl a schválně to neřekl

5A, 5B

Obě děti kradly? D: obě dvě E: a jedno třeba hůř, zachovalo se zlobivěji? D: on Pavlík to spíš dělal pro kamaráda, ale Janička jen pro sebe E: a které z těch dětí bys potrestala víc? D: určitě tu Janičku

6A, 6B

Jak to bylo s Lucinkou a ptáčkem? D: toho ptáčka jí bylo líto, a proto ho pustila E: a Julie? D: ta byla asi hodně na sladký, tak je sebrala E: zaslouží jedno z dětí potrestat víc? D: asi spíš ta Julie možná E: a proč ta? D: protože pak by jí mohlo bolet břicho, když to všechno sní E: a je teda jedno z těch dětí horší? D: Julie, protože by z tolika sladkostí mohla být nemocná a dostat cukrovku

43. David (9)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: ta jí nelhala E: a jak to bylo? D: protože ona řekla, že byl pes velkej jako kráva, protože byl hrozně velkej E: a Klárka? D: ta lhala E: a proč to udělala D: aby dostala odměnu E: kdybys měl jedno z těch dětí potrestat, tak by to bylo? D: Klárka

2A, 2B

E: Co udělal Pepík? D: lhal, on řekl, že ho bolely nohy, ale ony ho nebolely E: a proč to řekl? D: protože musel jít pro mlíko E: a Janička? D: ta taky lhala, protože ta paní jí na tom koni nepovozila E: proč to tak řekla? D: protože prostě chtěla toho koně E: a byla jedna lež horší? D: asi obě dvě byly horší E: a kdybys je měl potrestat, potrestáš je stejně, nebo víc? D: asi víc toho Pavlíka E: a proč? D: protože nechtěl pomoci mamce

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: přál si umět malovat, a lhal, že ten obrázek namaloval on, přitom ho nenamaloval D: a jak to bylo s Tomášem? Hrál si s nůžkami, a co se stalo? D: on je ztratil a mamce řekl, že na ně ani nesáhl E: lhaly obě? D: asi... asi oba dva E: a proč to vlastně řekl ten Kryštof? D: protože moc chtěl malovat E: a proč ten Tomáš řekl, že ty nůžky neviděl? D: protože by ho mamka potrestala E: a zaslouží teda jedno z těch dětí větší trest, je jedna ze lží horší? D: asi bych jim dal stejně...

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: on nevěděl kde ulice je a ukázal špatnou, pán se ztratil E: a jak to bylo s Honzou? D: on ukázal pánovi špatnou ulici, ale věděl kde je, chtěl pána napálit, pán se neztratil E: je jeden z těch kluků horší? D: Honza E: a proč? D: protože on to udělal schválně

5A, 5B

E: Kradly oba? D: jo E: a jedno z dětí, myslíš, bylo zlobivější? D: jo E: a které? D: Janička, ukradla něco, co stojí víc peněz E: a proč Pavlík ukradl ten rohlík? D: aby ho dal tomu kamarádovi E: a proč Janička ukradla tu sponku? D: protože se jí líbila E: a je jedna ta krádež horší? D: ta sponka E: a proč? D: stojí víc peněz a navíc to měla bezdůvodně

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? D: Lucinka udělala správnější věc, protože pustila živýho tvora, ale Julie vzala sladkosti, protože na ně měla chuť E: a kdybys měl teda jedno z těch dětí potrestat, které to bude? Určitě ta Julie

44. Terezka (9)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: šla na procházku, potkala velkého psa, a řekla mamce, že viděla psa jako krávu, takže mluvila sprostě E: a je možné vidět psa, který je úplně stejně velký jako kráva? D: já nevím E: a proč se to třeba takhle někdy řekne, proč ona to řekla? D: protože byl obrovský E: a proč ta Klárka to řekla doma s tou znám-

kou? D: protože chtěla, aby jí mamka pochválila E: a bylo jedno z těch dětí teda neposlušnější, když takhle lhala? D: Klárka E: a proč? D: protože fakt tý mamce lhala E: a Anežka taky lhala? D: ne, to není lež E: takže kdybys měla jedno z těch dětí potrestat? D: Klárku

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: on si hrál, chtěl si hrát dál, a tak řekl, že ho bolí nohy E: a byla to pravda? D: ne E: a proč to teda řekl? D: protože tam nechtěl jít a byl líný E: A Janička? D: ona mamince lhala, že jí paní povozila, a nebyla to pravda E: a proč to řekla? D: protože ... E: pročpak řekla, že na něm jezdila, když na něm nejezdila? Napadá tě něco? D: nevím E: a dokázala bys říct, který dítě je zlobivější a proč? D: asi ten Pepíček, protože nechtěl mamce pomoci

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: on chtěl hrozně umět malovat, tak řekl že jeden ten obrázek nakreslil, a to nebyla pravda E: a jak to bylo s Tomášem? D: ten Tomáš to nechtěl říct mamce, přiznat se E: a proč? D: asi proto, že by ho maminka potrestala E: a který z těch kluků je zlobivější? D: asi ten Kryštof E: a proč? D: protože on lhal, nedokázal se to naučit E: ale Tomášek taky lhal, ne? Proč je horší lež Kryštofa než Tomáška? D: asi bude horší Tomášek E: to je na tobě. Proč? D: protože ten lhal mamince E: a komu hrál Kryštof? D: to nevím E: proč je horší to lhaní s nůžkami? D: no protože on ten Tomášek...to byla jeho maminka, ono to není dobrý lhát své mamince

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: že on tomu pánovi nechtěl říct, že neví kde to je, a pán se pak ztratil E: A Honza? D: ten ho chtěl napálit, ale pán to stejně našel E: a je jeden z těch kluků zlobivější? D: Lukáš E: a proč? D: on to nevěděl, ale neřekl to tomu pánovi E: a co ten druhý? D: ten věděl kde to je, ale chtěl pána napálit E: a proč je horší to Lukášovo než Honzovo? D: protože Lukáš lhal, nevěděl kde to je a neřekl to E: a kdybys měla jednoho potrestat, tak potrestáš koho? D: Lukáše, měl říct, že to neví, aby se pán zeptal někoho jiného a nemusel se pak ztratit

5A, 5B

E: Jak to bylo s Pavlíkem? D: on ukradl rohlík E: a proč? D: protože chtěl, aby ten jeho kamarád neměl hlad E: a co ukradla Janička? D: ona ukradla sponku E: a proč? D: protože se jí líbila E: a bylo jedno z těch dětí víc zlobivý, ta krádež byla horší? D: no protože ona to ukradla jen pro sebe

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? D: ona chtěla, aby ptáček letěl na svobodu E: a jak to bylo s Julií? D: ta ukradla sladkosti, protože na ně měla chuť E: a řekla bys, že se

jedna z těch holčiček zachovala hůř? D: ta Julie, ta se zachovala hůř E: a proč? D: protože na to měla chuť, vůbec o to nepoprosila, ale prostě to ukradla

45. Bára (9)

1A, 1B

D: Anežka mamce zalhala, že dostala dobrou známku, ale nedostala dobrou známku, ani špatnou E: a jak to bylo s tou druhou holčičkou? D: šla na procházku, potkala psa a řekla, že ten pes byl velký jako kráva E: a je možný potkat psa, který je velký jako kráva? D: ne E: a proč se to teda takhle řekne třeba? D: protože si to asi myslela E: a je jedna z těch holčiček horší? D: ta s tou krávou E: a proč? D: protože kráva je sprosté slovo E: proč ta holčička Klárka řekla, že dostala dobrou známku? D: chtěla, aby jí mamka odměnila E: a proč to řekla ta holčička s tím psem a krávou? D: protože to ona asi řekla nějakému sousedovi, kterýho neměla moc ráda, mluvila sprostě E: a takže neposlušnější je podle tebe která? D: ta co mluvila sprostě

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: on mamce zalhal, že ho bolí nohy, nebyla to pravda E: a proč to teda řekl? D: protože ono se mu pro to mlíko do obchodu nechtělo E: a Janička? D: Ta řekla, že se vozila na koni, ale nebyla to pravda, ona jí nepovozila E: a proč to teda řekla? D: protože asi aby mohla říct mamce, že chce koně, protože na něm umí jezdit E: a řekla bys že jedno z těch dětí je zlobivější, lhalo hůř? D: nastejno E: potrestala bys jedno víc? D: nastejno

3A, 3B

D: Kryštof zalhal, že nakreslil obrázek v knížce, nebyla to pravda E: a proč to řekl? D: že ho doma mamka potrestala E: za co? D: za lhaní E: ale proč to řekl? D: protože on si strašně moc přál malovat hezky E: a jak to bylo s Tomáškem? D: no on mamce zalhal, že na ně vůbec nešahal, přitom je ztratil E: a proč to takhle, myslíš, řekl? D: protože asi mamce chtěl říct, aby mu nevyhubovala E: a která ta lež je horší? D: s knížkou E: a proč? D: protože on lhal o kamarádově obrázku a ne o svém E: a proč je to horší než to s těma nůžkami? D: protože zalhal svý mamince nejmilejší a zalhal o tom, že něco namaloval, když i maminka věděla, že maluje hrozně, prostě špatně

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: on nevěděl ty ulice, ale řekl pánovi úplně jinam, než by řekl, že to neví E: a Honza? D: věděl kde to je, ale chtěl pána napálit a ukázal mu špatnou stranu E: a které zaslouží víc potrestat? D: víc Lukáš E: a proč? D: protože ukázal na špatnou stranu, místo toho, aby řekl, že to neví, a ten pán se ztratil E: a

Honza? D: Honza věděl kde to je, jenže on ukázal na špatnou stranu, ale pán se neztratil E: který se teda zachoval hůř? D: ten Lukáš

5A, 5B

E: Proč Pavlík ukradl ten rohlík? D: protože jeho kamarád doma nic neměl k jídlu a měl hlad E: a proč Janička ukradla tu sponku? D: protože jí chtěla do vlasů, aby byla krásná E: zachovalo se jedno z těch dětí hůř? D: obě stejně vlastně, oba kradli E: a kdybys měla jedno potrestat víc? D: tak trochu víc Janičku, ta to vzala jen sama pro sebe

6A, 6B

E: Kradly obě děti? D: a co ukradla Lucinka? D: kamarádovi ptáka a pustila ho a ještě vzala klec E: a proč to udělala? D: chtěla, aby letěl na svobodu, protože v kleci je nešťastný E: a co Julie? D: všechny sladkosti ze špajzu E: a proč to udělala? D: měla asi hlad E: a zasloužilo by jedno z těch dětí potrestat víc? D: ta Lucinka E: a proč? D: protože ukradla toho ptáčka kamarádovi E: a co je na tom to horší, to že ho ukradla tomu kamarádovi, nebo to že ukradla ptáčka...? :D no že ho ukradla kamarádovi, protože to se nemůže dělat, toho ptáčka koupila ona, a ne on, tak tohle prostě nemůže dělat E: ale ta Julie ukradla mamce sladkosti, že jo? A proč je teda to s tím ptáčkem horší? D: protože sladkosti má mamka doma, to si může vzít, ale ne všechny E: takže oboje je blbý. A dokázala bys mi vysvětlit, čím je to první horší? D: no, je to horší tím, že ta Lucka ukradla svému asi nejlepšímu kamarádovi ptáčka, kterej asi byl moc krásnej E: a proč je to méně hrozné s těmi sladkostmi? D: protože to ukradla doma, a neukradla to někomu cizímu

46. Denisa (9)

1A, 1B

E: Co Anežka? D: potkala na procházce psa velkého a řekla mamce, že byl jak kráva E: a je možné potkat psa, co je velký jako kráva? Existuje takový pes? D: spíš jako tele E: a proč se to teda takhle řekne? D: tak...nevím E: a kdybys ty viděla velkého pejska, přišla bys domů a řekla bys, žes viděla psa velkého jako kráva, tak by to byla lež? D: ne E: a proč? D: protože bych to řekla, protože byl velký E: a co ta Klárka? D: ta určitě lhala E: a proč? D: aby dostala něco od mamky za to, že byla šikovná E: a které z těch dětí se zachovalo hůř? D: Klárka

2A, 2B

E: Co udělal Pepíček? D: hrál si s hračkami, ale aby nemusel jít pro mlíko, tak zalhal, že ho bolí nohy E: a proč si tohle vymyslel? D: protože byl líný E: a co udělala Janička? D: ta chtěla jezdit na koni ale nemohla, viděla paní, jak na něm jezdí, pak přišla k mamce a lhala jí, že jí ta paní svezla E: a proč to tak pověděla? D: aby

to mohla zkusit, ona si to vždycky moc přála E: a které z těch dětí se zachovalo hůř E: Pepík, protože jen proto že si chtěl hrát nedošel pro mlíko, který mamka potřebovala E: a proč je to horší? D: protože byl líný, ale ta Janička se jen tak vychloubala

3A, 3B

E: Proč Kryštof řekl, že ten obrázek nakreslil? D: protože se vychloubal E: a jak to bylo s Tomáškem? D: ten ztratil nůžky a mamce pak řekl, že je vůbec neviděl E: a proč ten takhle lhal, co tě napadá? D: aby neměl průšvih E: A je jedno z dětí zlobivější, zachovalo se hůř? D: asi ne, spíš nastejno E: a kdybys měla ty děti potrestat, potrestala bys jednoho hůř? D: Kryštofa E: A proč Kryštofa? D: protože se to mohl sám naučit E: A proč je to horší než lež Tomáše, který tvrdil, že nůžky ani neviděl, ale přitom si s nimi hrál? D: tak nevím, ten Tomášek zase lhal... E: proč lhal Tomášek? D: aby neměl průšvih E: a Kryštof? D: aby ten obrázek byl jako jeho, on se s ním vytahoval E: a máš teda pocit, že jedna z těch lží je horší? D: to vytahování cizím obrázkem je horší E: a proč? D: to se nedělá prostě, ten kluk bude pak smutnej

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? D: Ten viděl pána, a ten se ho zeptal kde je ulice Blanická a ten kluk to nevěděl, tak řekl, že myslí že támhle a pán se ztratil E: a jak to bylo s Honzou? D: ten chtěl pána napálit, věděl kde to, a ukázal mu jinou cestu a ten pán se neztratil E: a je jeden z těch kluků zlobivější? D: Honza, protože ten to věděl a lhal, řekl to naschvál

5A, 5B

E: Myslíš, že jedno z těch dětí je zlobivější? D: Janička E: a proč? D: protože jen kvůli tomu, aby byla krásná, to ukradla E: které z těch dětí bys teda potrestala? D: Janičku

6A, 6B

E: Co udělala Lucinka? D: vzala ptáčka E: a proč? D: aby ho pustila, aby byl na svobodě E: a co ona si myslela? D: že je tam malý prostor a on se nebude moci proletět E: a co vzala Julie? D: bonbóny E: a proč to udělala? D: protože prostě chtěla E: a co udělala s těma bonbónka? D: snédla je a schovala E: a zachovalo se jedno z těch dětí hůř? D: julie E: a proč Julie? D: protože ukradla bonbóny E: a proč je horší ukradnout bonbóny než ptáčka? D: protože bonbóny jsou nezdravé E: a ještě pro něco je horší ukradnout bonbóny než ptáčka? D: nevím E: kdybys teda měla jedno z těch dětí potrestat, které to bude? D: Julie

47. Tomášek (9,4)**1A, 1B**

E: Co řekla doma Anežka? D: že potkala psa, který byl velký jako kráva E: a proč to řekla? D: protože se jí tak asi zdál E: a byla to lež? D: byla, ale jen trochu E: a proč jen trochu? D: protože ten pes byl velký a jí se to tak jen zdálo E: A Klárka? D: vymyslela si, že dostala jedničku, a mamka jí za tu známku odměnila E: a které dítě se zachovalo hůř? D: spíš to druhé, protože lhala, že dostala známku ve škole E: a proč je to horší? D: protože za to něco dostala, a navíc té první se to jen zdálo

2A, 2B

E: Lhaly obě děti? D: jo E: a proč to řekl Pepíček? D: protože měl jít nakoupit, ale řekl, že ho bolí nohy, protože nechtěl jít. E: a proč lhala Janička? D: ona říkala, že jezdila na koni, když na něm nejezdila E: a proč takhle lhala? D: asi protože na tom koni chtěla jezdit E: a která z těch lží si myslíš, je horší? D: jsou obě jakoby stejné E: a proč to ten Pepík řekl? D: chtěl si hrát a nechtěl pro mléko E: a jaký důvod měla Janička? D: že si to jen tak řekla, že by chtěla E: a potrestal bys jedno z těch dětí za jejich lhání víc? D: spíš toho kluka E: a zkus mi to vysvětlit E: protože lhal, že ho bolí nohy a máma musela pro to mléko dojít sama, místo aby jí pomohl

3A, 3B

E: Zalhaly obě děti? D: jo E: jak to bylo s Kryštofem? D: on řekl, že obrázek jeho kamaráda, nakreslil sám E: a proč myslíš, že to udělal? D: on chtěl umět dobře malovat E: a Tomášek, ten provedl co? D: ztratil nůžky a říkal, že je ani neviděl E: a proč takhle lhal? D: protože se asi bál, že by mu máma něco udělala E: a které z těch dětí bys teda víc potrestal E: spíš to první E: a proč to první? D: protože to byl větší podvod, protože ten kamarád byl smutný, protože neměl žádný obrázek, on mu to ukradl a pak ještě lhal E: a s tím Tomášem je to jak? Co je na té jeho lži zlé? D: to že tvrdil, že je neviděl E: které bys potrestal víc? D: určitě to první

4A, 4B

E: Je jeden z chlapců zlobivější? D: ten druhý, Honza, protože on ho napálil, udělal to schválně. Ale zase ten Lukáš by taky neměl nic říkat, když to neví E: a proč teda ten Lukáš to takhle řekl? D: protože chtěl tomu pánovi udělat radost, ale udělal pravý opak E: a které dítě by teda zasloužilo potrestat víc? D: určitě ten Honza

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: ukradl rohlík, protože ho chtěl dát kamarádovi, který je chudý. A Janička ukradla náušnici, protože se jí líbila E: a kradly obě ty děti tedy? D: kradly E: myslíš, že jedno se zachovalo hůř? D: holčička, protože vzala, za prvé, dražší věc, a za druhé pro nic za nic E: a proč to vzal Pavlík? D: pro kamaráda co měl hlad

6A, 6B

E: Co Lucinka udělala? D: pustila ptáčka, ale ten kluk to nechtěl. E: a proč ho pustila? D: aby mohl na svobodu, myslela si, že tam není rád E: a co Julie? D: ta ukradla sladkosti a bonbóny, jen tak E: no a které dítě se myslíš zachovalo hůř? D: Julie, protože vzala sladkosti, a zase pro nic za nic

48. Andrejka (9,10)**1A, 1B**

E: Proč to takhle řekla Anežka? D: protože se toho psa bála. E: a je možné potkat psa, který je úplně tak velký jako kráva? D: ne E: a proč se to třeba takhle řekne? D: nic neříká E: je to lež? D: není E: a proč není? D: protože třeba ta kráva může být menší a pes může být tak velký E: a kdyby nebyl ten pes úplně tak velký jako kráva a to dítě by to stejně tak řeklo, je to lež? D: není E: a jak to bylo s Klárkou? D: vymyslela si, že dostala jedničku, přitom žádnou známku nedostala E: a které z těch dětí bys potrestala víc? D: tu Klárku E: a proč Klárku? D: protože lhala, chtěla, aby jí za to mamka dala odměnu

2A, 2B

E: Lhaly obě ty děti? D: jo E: a které podle tebe třeba hůř? D: ten co si vymyslel, že ho bolí nohy, jen protože si zrovna hrál E: a proč je to horší lež, než té Janičky? D: protože ta maminka jeho klidně může být třeba nemocná E: a proč on si vymyslel, že ho bolí nohy? D: protože si zrovna chtěl hrát E: a proč si to ta Janička vymyslela s tím koněm? D: protože se chtěla svézt E: a která ta lež je teda horší, zlobivější? D: ta s tím Pepíčkem E: a dokážeš vysvětlit proč? D: třeba jako ta mamka přišla o nohu, když jí třeba srazilo auto E: a kdyby ta mamka byla v pořádku, tak taky by to bylo horší? D: on prostě Pepík nechtěl pomáhat mamince, proto je to horší

3A, 3B

E: Lhaly obě dvě ty děti? D: jo E: a jak to bylo s Kryštofem? D: ukázal obrázek, který nenamaloval, a tvrdil, že ho nakreslil E: a proč to takhle řekl? D: protože neuměl moc malovat E: a proč to řekl ten Tomáš? D: protože on je ztratil E: a proč to takhle zapřel? D: protože si třeba myslel, že by ho mamka seřezala E: a dokážeš říct, který z těch dětí bylo zlobivější? D: úplně na stejno E: a potrestala bys jedno z nich víc? D: nastejno

4A, 4B

E: Který z kluků je zlobivější? D: obě nastejno, protože oba ukázali špatný cesty E: a věděl ten první kluk, kde ta cesta je? D: ne E: a ten druhý? D: ten jo, a chtěl ho napálit E: a potrestala bys jednoho z nich víc? D: toho, který to nevěděl E: a proč? D: no protože třeba tam může spadnout do řeky... E: ale ten druhý kluk ho chtěl

napálit. Je horší teda ta první, nebo ta druhá? D: první, pán se ztratil a mohlo se něco stát

5A, 5B

E: Kradly obě ty děti? D: jo E: a zachovalo se jedno hůř? D: nastejno E: a proč vzal Pavlík rohlík? D: protože chtěl pomoci kamarádovi E: a Janička? D: protože si říkala, že jí bude ta sponka slušet E: potrestala bys teda jedno z nich víc? D: Janičku E: a proč Janičku? D: protože to vzala, aby byla hezká, pro sebe E: a ten kluk? D: pro toho chudýho kamaráda E: který z dětí bys potrestala víc? D: Janičku

6A, 6B

E: Kradly obě ty holčičky? D: ne E: a která ne? D: ta co pustila ptáčka E: a jak to teda bylo? D: no ona si myslela, že je mu v kleci smutno, tak ho chtěla pustit E: a kdybys měla potrestat jedno z těch dětí, tak které víc? D: na stejno E: jak to bylo s tou Julií, proč vzala sladkosti? D: protože byla na sladký E: tys ze začátku říkala, že ta první holčička nekradla, vid'...tak zachovala se jedna z těch holčiček hůř? Co myslíš? D: ta která pustila toho ptáčka E: a proč? D: protože on ho měl třeba rád, a ta druhá holčička ukradla sladkosti, protože na ně měla chuť E: a kdybys byla maminka těch holčiček a měla bys říct, která z těch holčiček byla v něčem, i třeba o trochu, zlobivější, která to bude? D: ta s tím ptáčkem, protože Pěťa ho mohl mít rád

49. Kristýna (10)

1A, 1B

E: Jak to bylo s Anežkou? D: potkala velkýho psa, lekla se ho a řekla, že byl velkej jako kráva E: a je možný, aby pes byl velký jako kráva? D: není E: a proč to teda tak řekla? D: protože jí připadal hodně velký E: byla to lež? D: vlastně jo, ale tím, že byl hodně velkej, se to prostě tak říct dá E: a co ta Klárka? D: ta lhala v tom, že dostala dobrou známku, nedostala jí E: a proč to řekla? D: aby na ní byla máma pyšná E: je jedna z těch lží horší? D: u tý Klárky, ta jí lhala o něco víc E: a v čem je to víc? D: protože to byla úplná lež, když říkala, že dostala dobrou známku, ale ona jí nedostala vůbec, zatímco ten pes byl docela velký E: a jak se vlastně pozná lež? D: že někdo neřekne pravdu

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: on byl líněj, nechtěl pro to jít, tak si vlastně jen vymyslel, že ho bolí nohy E: a proč to teda vlastně řekl? D: protože se mu do toho krámu nechtělo E: a jak to bylo s Janičkou? D: ta tak moc chtěla jezdit na tom koni, až chtěla, aby si máma myslela, že jezdila na koni E: no a je jedna z těch lží horší? D: je, ta s tím líným E: a proč? D: protože on byl prostě jen líněj, proto ještě nemusel tak lhát

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: on lhal, protože chtěl umět malovat, tak to takhle řekl, že to namaloval on E: a proč lhal Tomášek? D: no on si hrál s nůžkami, a to je nebezpečný, tak když je ztratí, tak si o ně někdo může o ně něco udělat, ale neřekl to mámě E: který je teda podle tebe zlobivější? D: ten Tomášek, co si hrál s nůžkami E: a proč je to zlobivější? D: protože je to nebezpečný E: a proč vlastně ten Kryštof řekl, že ten obrázek nakreslil? D: protože chtěl, aby si o něm mysleli, že umí malovat E: a proč ten Tomášek neřekl, že ztratil ty nůžky? D: protože by se na něj mamka zlobila E: a horší je teda, která lež? D: ta s těma nůžkami E: a proč mi ještě jednou vysvětlí D: protože je to nebezpečný

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem? Věděl kde ta ulice je? D: ten to nevěděl, někam prostě ukázal, ten pán se ztratil E: a Honza věděl kde ta ulice je? D: ten to věděl, ale neřekl mu to E: a proč mu řekl špatnou? D: chtěl ho napálit E: a ztratil se ten pán? D: ne E: a proč je ten Honza horší? D: protože ho chtěl napálit

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: jo E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: ta holka, protože ta to dělala jen pro krásu, zatímco ten kluk měl hlad E: takže kdybys měla jedno z těch dětí víc potrestat, tak to bude které? D: určitě ta holka

6A, 6B

E: Jak to bylo s Lucinkou? D: vzala sladkosti, protože na ně měla chuť E: a ta druhá holčička? D: vzala ptáčka, protože jí ho bylo líto, že je tam tak zavřený E: řekla bys, že jedna z těch krádeží byla horší než ta druhá? D: ta co ukradla sladkosti, byla horší E: a proč? D: protože ta zas na to měla jen chuť, bylo to pro ni

50. Magdalenka (10)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: ona se prostě toho psa lekla, a utíkala domu, ale ta Klárka, jenom aby něco dostala od maminky, tak lhala E: a kterou holčičku bys teda potrestala víc? D: asi tu Klárku E: a proč? D: protože ona prostě taky chtěla dostat něco pro sebe

2A, 2B

E: Lhaly obě děti? D: Janička lhala, že jezdila na koni, ale nejezdila, a Pepík byl líný jít pro mlíko, tak řekl, že ho bolí nohy E: a kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, tak které by to bylo? D: Janička, lhala E: a Pepík lhal taky? D: lhal, že ho bolí nohy E: a proč je horší ta lež té Janičky? D: ta Janička si to vymyslela, že jí na tom koni povozila, ale přitom jí vůbec nepovozila, zalhala víc E: vnímáš to teda tak, že ta lež

Janičky je větší? D: jo, prostě je to víc než jen obyčejná lež E: a proč si myslíš, že si to ta janička takhle vymyslela? D: asi aby ta maminka řekla, že je to hezký že jí paní povozila, vymyslela si to úplně celý E: a proč si to vymyslel ten Pepík? D: protože byl línej jít pro to mlíko E: a horší je teda lež koho? D: Janičky

3A, 3B

E: Lhaly obě děti? D: oba lhaly, ale nevím, koho bych potrestala víc, protože oba lhaly E: a proč lhal Kryštof, že nakreslil obrázek? D: protože byl hezkej ten obrázek, tak prostě aby si lidi mysleli, jak umí hezky kreslit E: a proč lhal ten Pepík? D: protože nechtěl, aby mu maminka vyhubovala E: a je jedna lež horší, než druhá? D: nůžky E: a proč ty nůžky? D: protože on je ztratil a nechce to vůbec přiznat a nechce dostat vynadáno

4A, 4B

E: Jak to bylo s tím prvním klukem? D: on lhal, že je Blanická tam a pán se samozřejmě ztratil. A ten druhý kluk, ten ho chtěl napálit, ale pán věděl kde ta Blanická je, tak se neztratil. E: a ten první kluk to proč řekl? D: on nevěděl kde je, ale prostě chtěl aby to vypadalo že to ví E: a co ten druhý? D: no ten chtěl pána napálit, ale ten se neztratil E: a potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: toho prvního E: to je ten co nevěděl, ale pán se ztratil, je to tak? D: Jo, protože ten pán se kvůli jeho radě ztratil. Ten druhý toho kluka neposlechl a neztratil se E: a kdo měl třeba horší úmysl, ten první, nebo ten druhý kluk? D: ten druhý, že věděl kudy, ale ukázal z legrace, že je to tam E: a kdybys třeba byla mamka těch kluků, kterého potrestáš víc? D: to zas toho druhýho

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: Pavlík kradl pro kamaráda, chtěl, aby neumřel hladu, ale ta holčička jen proto, aby byla hezká E: kdybys teda měla jedno z dětí potrestat, tak to bude který? D: Janička

6A, 6B

E: Tak, kradly obě děti? D: no, ta Julinka prostě kradla, protože chtěla sladkosti, chtěla to mít pro sebe, ale Lucinka ptáčka pustila jako na svobodu

51. Katka (10)**1A, 1B**

E: Co Anežka vlastně teda udělala? D: no ona neměla říkat co řekla E: je možné potkat tak velkého psa? D: ne E: a proč se to takhle řekne? D: no... může to taky být něco sprostýho...ale jinak jako lhala E: a ta Klárka lhala v čem? D: že dostala jedničku, kterou nedostala, a dostala odměnu, kterou si nezasloužila E: a proč to podle tebe ta Klárka takhle řekla? D: že chtěla asi odměnu E: a ta holčina s tím

psem, proč to podle tebe tak řekla? D: nevim E: ty bys t takhle řekla proč? D: já bych to nikdy neřekla E: a napadá tě přece jen něco? D: asi chtěla žalovat E: a je jedno z těch dětí horší? D: no asi ta s tím psem, protože ta s těma sladkostma sice lhala ale...já myslím, že ani jedno není horší E: je to podle tebe stejný? D: no asi jo E: no ale s těma sladkostma je to horší bych řekla, nevim

2A, 2B

D: Pepík byl líný, nechtěl jít pro mlíko, chtěl si s něčím hrát v pokojíku, a ta holka se asi chtěla mamce pochlubit E: lhaly obě děti? D: asi jo E: a jedno z nich hůř? D: no asi...já bych to řekla... E: proč Pepík řekl, že ho bolí nohy? D: protože byl líný E: a Janička co řekla zlého s tím koněm? D: ta se chtěla vychloubat E: a co ti připadá horší? D: no mě to asi připadá tak nějak na stejno

3A, 3B

D: Kryštof viděl obrázek kamaráda, záviděl mu, tak si ho vzal, a říkal, že ten obrázek sám nakreslil E: a ten Tomáš s nůžkami? D: no on si půjčil nůžky, a pak je ztratil a pak lhal, že je ani neviděl E: lhaly oba? D: no první byla závist a druhá bylo lhaní E: a potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: no...neměl mamce říkat, že je neviděl, měl se přiznat a říct jí to, ale ten druhý s obrázkem strašně záviděl a prostě...já bych řekla, že jsou na tom nastejno E: proč Tomáš s těma nůžkami lhal? D: protože on nechtěl být potrestanej E: a proč to takhle řekl ten Kryštof, s tím obrázkem? D: protože se chtěl vychloubat, byl hezkej a on se chtěl jednoduše vychloubat, záviděl, ...to závidění je asi horší, s těma nůžkami se to stává, ale závist není dobrá

4A, 4B

D: Já bych potrestala toho druhýho, protože on to věděl a nechtěl to říct, řekl to úplně špatně, byl sobeckej, chtěl si to nechat pro sebe a nechtěl to říkat.

5A, 5B

E: Zachovalo se jedno z těch dětí hůř? D: Pavlík ukradl rohlík, ale neměl to udělat... E: a proč kradla Janička? D: ona ukradla skřípec do vlasů, protože se jí strašně líbil E: a ta to ukradla teda proč? D: protože byla asi natěšená, rozmazlená, tak jí ukradla E: a dá se říct, že jedna z těch krádeží byla horší? D: no ten kluk...já nevim...já bych to sice neukradla, ani kdybych byla chudá...ale nevim E: a kdybys teda měla jedno z těch dětí potrestat, které to bude? D: ta holka, protože ona na to asi měla, jen to ale chtěla, a prostě to vzala

6A, 6B

E: Co ukradla Lucka? D: Lucka ukradla sladkosti, a ta druhá holka ukradla ptáka z klece a klec schovala E: a proč ta holčička ukradla toho ptáčka? D: protože si asi myslela, že jsou to nějaký týraný zvíře, a že je to škoda E: a proč ukradla ta druhá holčička ty sladkosti? D: protože byla lakomá a chtěla si je všechny sníst a myslela

si, že jí je mamka nedá, tak si je radši sama ukradla a snědla je E: a je jedna z těch krádeží horší? D: ty sladkosti E: a proč? D: protože ona to vlastně ukradla, ale ta první chtěla prostě zachránit toho ptáka

52. Deniska (10)

1A, 1B

E: Co udělala Anežka? D: řekla mamce, že se ten pes toulá a že byl velký jako kráva E: a je možné potkat takového psa? D: to není E: a proč to řekla? D: protože byl zlý E: a Klárka? D: ta lhala, aby něco dostala E: a které z těch dětí řeklo horší lež? D: Klárka, protože lhala o známkách a ještě za to něco dostala

2A, 2B

E: Pepík udělal co? D: Maminka ho poslala pro mlíko, a on si vymyslel, že ho bolí nohy E: a proč si to vymyslel? D: nechtěl jít pro mlíko E: a Janička? D: lhala, že jezdila na koni E: a proč? D: protože si moc přála jezdit na koni E: a ten Pepík to proč takhle řekl? D: protože je líný E: a zachovalo se jedno z těch dětí hůř? D: Pepík E: a proč? D: protože lhal a vůbec to nebyla pravda E: hmm, ale s Janičkou to taky nebyla pravda, proč je to teda to Pepíkovo horší? D: protože jako Pepík si hrál a nechtěl jít od těch hraček, ale Janička chtěla jezdit na koni

3A, 3B

D: Kryštof neuměl moc malovat, a kouknul se na obrázek kamaráda a řekl, že to maloval E: a Tomáš? D: hrál si s nůžkami, pak je ztratil a mamce řekl, že je neviděl, ani na ně nesahal E: a proč myslíš, že to takhle té mamce řekl? D: protože se bál E: a čeho? D: že mu maminka vynadá E: a ten Kryštof to takhle řekl? D: protože neuměl kreslit E: a proč tohle řekl? D: aby byl oblíbenější E: potrestala bys jedno z dětí víc? D: nastejno, aby to bylo spravedlivý

4A, 4B

E: Věděl Lukáš, kde ta ulice je? D: ne E: a ztratil se pán? D: ano E: a Honza věděl, kde ta ulice je? D: jo E: a proč řekl špatnou? D: chtěl pána napálit E: a zachoval se jeden z kluků hůř? D: oba stejně E: a proč Lukáš ukázal špatnou ulici? D: protože nevěděl názvy ulic a kde jaká je E: a proč Lukáš ukázal špatnou? D: aby pána napálil E: a potrestala bys jednoho z kluků víc? D: Honzu E: a proč? D: protože věděl kde ta ulice je, ale ukázal špatnou cestu schválně

5A, 5B

E: Je jedna z těch krádeží horší? D: sponka E: a proč? D: protože třeba měla peníze, a ten kluk neměl E: a kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, tak to bude které? D: Janička E: a proč? D: protože tu sponku ukradla jen pro sebe

6A, 6B

E: Co ta Lucka udělala? D: pustila ptáčka, protože jí ho bylo moc líto E: a Julie? D: sebrala mamce všechny bonbóny a snědla je E: kradly obě děti? D: lucka ne E: a jak to teda bylo? D: pustila ptáčka, protože byl uvězněný E: a proč to udělala ta Julie? D: protože byla lakomá E: a potrestala bys jedno z těch dětí víc? D: Julii E: a proč? D: snědla bonbóny E: a proč je to horší než pustit ptáčka? D: ptáček bude mít svobodu, a bonbóny mohou ublížit E: jak to myslíš? D: je to moc cukru

53. Pája (10)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: ta řekla mamce, že potkala psa velkého jako kráva E: a proč to tak řekla? D: protože byl hodně velkej E: a Klárka? D: ta řekla, že dostala dobrou známku, a pak dostala odměnu E: a proč myslíš, že to takhle řekla? D: pro tu odměnu E: a který z těch dětí se chovalo hůř? D: Klárka E: a proč? D: ona chtěla tu odměnu jenom

2A, 2B

E: Jak to bylo s Pepíkem? D: ten nechtěl jít pro mlíko, a vymluvil se, že ho bolí nohy E: a proč to udělal? D: on se jen vymluvil E: a Janička? D: ta moc chtěla jezdit na koni a mamce řekla, že už jela na tom koni E: a proč to řekla? D: protože měla ten sen na tom koni jezdit E: a které z dětí je teda zlobivější? D: ten kluk E: a proč? D: protože se vymluvil, že ho bolí nohy, aby nemusel pro mléko

3A, 3B

E: Jak to bylo s Kryštofem? D: on jakoby lhal, že to nakreslil on, když to nakreslil někdo jiný E: a jak to bylo s Tomášem? D: on je omylem ztratil, ale schválně řekl, že je neviděl E: a proč to řekl? D: aby mu mamka nevyhubovala E: a proč ten Kryštof řekl, že to maloval? D: protože chtěl umět malovat E: a je jeden z těch kluků teda podle tebe zlobivější? D: asi ten který ztratil ty nůžky E: a proč? D: protože mamce lhal E: a proč je to horší než s tím obrázkem? D: ten obrázek jako... E: proč vlastně to ten Tomáš tak řekl? D: aby mu mamka nic neudělala E: a proč to řekl Kryštof? D: jakože už to umíš E: a proč je horší to Tomášovo? D: on omylem ty nůžky ztratil, a mamce lhal, že je neviděl E: a proč je ta lež horší než ta první? D: protože mamce neřekl, že je ztratil

4A, 4B

E: myslíš, že se jeden z kluků zachoval hůř? D: ten druhý, protože řekl pánovi špatnou cestu E: ale to řekl ten první kluk také, nebo ne? D: jenže ten Honza to řekl naschvál, víc bych potrestal toho Honzu

5A, 5B

E: Co udělal pavlík? D: pomohl kamarádovi, ale udělal i špatnou věc, protože kradl E: a Janička? D: ta kradla jen pro sebe E: a potrestal bys jedno z dětí víc? D: janíčku, protože vzala sponku bez dovolení, on ten Honza chtěl na rozdíl od Janičky pomoci kamarádovi

6A, 6B

E: Jak to bylo s Luckou? D: Lucka chtěla pomoci ptáčkovi, protože byl v kleci určitě smutný. A ta Julie vzala mamince sladkosti, sama pro sebe, aby si je sama snědla E: a koho bys potrestal víc? D: asi Julii, chtěla sama pro sebe ty sladkosti

54. Matěj (10,4)**1A, 1B**

E: Jak to bylo s Anežkou? D: ona lhala, že dostala jedničku, ale Klárka nelhala, řekla, že viděla velkého psa E: a jaktože ta holčička se psem nelhala? D: protože fakt viděla velkého psa E: jako kráva? D: to asi ne E: a proč to tak řekla? D: protože chtěla říct, že byl fakt velkej E: a Klárka? D: ta lhala pro odměnu E: a které z dětí se zachovalo hůř? D: Klárka, chtěla jenom tu odměnu

2A, 2B

E: Lhaly obě děti? D: jedno z těch dětí lhalo, ale ta holka ne E: a proč ta holka ne? D: jako...ona řekla, že na něm jezdila, protože si to moc přála, tak chtěla, aby lidi věděli, že na něm jezdí E: a proč kecal Pepík? D: bolely ho nohy, lhal, ale nebolely E: a kdybys měl jedno potrestat? D: Pepíka, protože lhal, ale Janička si to prostě jen hrozně přála

3A, 3B

E: Lhaly oba? D: jo, a hůř Pepík E: a proč? D: protože si s nima stříhal, někde je nechal, zapomněl, kde je nechal a lhal, aby ho mamka nepotrestala E: a proč Kryštof lhal? D: aby měl zásluhu někoho jiného E: a zaslouží teda jedno z těch dětí potrestat víc? D: Pepík, zalhal, že ty nůžky neviděl E: a proč je ti horší? D: protože ten Pepík zalhal prostě víc!

4A, 4B

E: jak to bylo s tím prvním klukem? D: on jako chtěl, jakože to všechno zná, tak ho potkal tam, a Lukáš ho chtěl napálit E: a kterého bys potrestal víc? D: Lukáše, on to věděl, a poslal ho jinam naschvál E: a Honza? D: ten chtěl ukázat, že to město zná E: a je jedna ze lží horší? D: jo, toho Lukáše

5A, 5B

E: Kradly obě ty děti? D: jo, ale jedno kradlo s dobrým úmyslem E: a které? D: ten Pavlík E: takže kdybys měl jedno z těch dětí potrestat, tak které? D: potrestal bych jedno jen, Pavlíka, on kradl, aby pomohl tomu chudému

6A, 6B

E: Kradly obě děti? D: jedno dítě, to co ukradlo ty sladkosti, je horší E: a proč? D: protože ta holčička co pustila toho ptáka, si prostě myslela, že se tam trápí, a proto ho pustila

55. Klárka (10,5)**1A, 1B**

D: Anežka řekla sprostý slovo, který se říkat nemá E: a proč? D: protože viděla velkého psa a prostě jí to nutilo E: A Klárka? D: lhala se známka, protože třeba chtěla mamku potěšit, a mamka řekla, že je šťastná a dala jí odměnu E: které z dětí se zachovalo hůř? D: asi oboje stejně, jedna lhala, druhá mluvila sprostě a to se nesmí

2A, 2B

E: Co Pepík teda vlastně udělal? D: on nechtěl jít pro mléko, tak si tam mamka musela dojít sama. Janička lhala mamce, že jezdila na koni, a přitom na něm nejezdila E: a proč myslíš, že to takhle řekla? D: protože třeba chtěla, jakože maminku potěší a ta jí řekne, že jí taky někde vezme na nějaký koně se svézt E: které z dětí bylo zlobivější? D: Ten klouček, protože mamka si pak pro to mléko musela dojít sama a to já bych nikdy neudělala, aby si mamka někam musela dojít sama

3A, 3B

E: jak to bylo s Kryštofem? D: on lhal, že něco namaloval, ale přitom ten co to namaloval, si to omylem nepodepsal, a Kryštof řekl, že si to namaloval sám, ale přitom si to jeho kamarád jen zapomněl podepsat E: a proč to takhle řekl ten Kryštof, že to namaloval? D: protože aby si všichni mysleli, jak krásně kreslí E: a ten Tomáš, jak to bylo? D: ten mamce jako zalhal, a to je nebezpečný, když někdo ztratí nůžky a pak ještě zalže E: a proč je to nebezpečné? D: protože někdo na ty nůžky může šlápnout a píchnout se do nohy E: a proč myslíš, že to Tomáš takhle řekl? D: protože z toho mohl mít průšvih, mamka by ho možná seřezala E: koho bys potrestala víc? D: toho s nůžkami E: a proč? D: protože je to i pro ostatní nebezpečný a navíc ještě lhal

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem, věděl, kde ta ulice Blanická je? D: nevěděl, a měl přiznat, že to neví, ať se pán zeptá někoho jiného E: a Honza to věděl? D: věděl, chtěl pána

napálit E: zachovalo se jedno z dětí hůř? D: oba stejně, ten první neměl říkat nic, když to nevěděl, a ten druhý zas neměl chtít pána napálit, i když tu cestu nakonec našel

5A, 5B

E: Co udělal Pavlík? D: on jako pomohl, ale také ukradl, ale udělal to, protože chtěl pomoci tomu klukovi E: a Janička? D: té se líbila ta sponka, tak jí ukradla E: a proč jí ukradla? D: protože se jí hodně líbila E: a je některé z těch dětí zlobivější? D: ta Janička, protože ta to ukradla pro sebe, ale ten Pavlík chtěl pomoci kamarádovi

6A, 6B

E: Jak to bylo s Luckou? D: Lucka chtěla ptáčkovi jen pomoci, aby mohl na svobodu, aby mohl lítat po okolí a nebyl pořád zavřený v kleci E: a Julie? D: ta ukradla sladkosti, měla na ně chuť, maminka jí to třeba nedovolila, tak když maminka nebyla doma, tak si je vzala E: zaslouží jedno z těch dětí víc potrestat? D: Julie E: a proč Julie? D: protože to ukradla a přitom nikomu nepomohla, jen sama sobě

56. Lucka (10)

1A, 1B

D: Anežka potkala velkého psa a doma řekla, že potkala velkého psa jako kráva E: a proč to tak řekla? D: aby maminka jí záviděla, že viděla velkého psa, když ho mamka neviděla E: a existuje tak úplně velký pes? D: ne E: a proč to tak řekla? D: chtěla se vychloubat E: a ta Klárka? D: ta řekla, že má dohroz známku, věděla, že jí mamka odmění, tak chtěla odměnu E: je jedno z dětí neposlušnější? D: slušnější je ta Anežka E: proč? D: protože ona řekla celkem pravdu, ale ta druhá řekla lež, to vůbec tak nebylo

2A, 2B

D: Pepík lhal mamince, že ho bolí nohy, nechtěl jít do krámu E: a Janička? D: že jezdila na koni, ale ona jen viděla paní, co na něm jezdila E: je jedno z dětí zlobivější? D: protože nechtěl dojít mamce do krámu a musela si to udělat sama E: a proč ta Janička řekla, že jezdila na koni, když to nebyla pravda? D: protože si to hrozně moc přála E: a kdybys měla jedno z dětí potrestat, tak to bude? D: Pepík E: a proč? D: protože udělal horší lež E: a čím je horší? D: protože nechtěl jít do krámu, nechtěl pomoci

3A, 3B

D: Kryštof chtěl umět malovat, ale neuměl to, tak si půjčil obrázek kamaráda a ukázal to mamce, že to nakreslil E: a proč to udělal? D: protože se chtěl vychloubat E: a proč Tomáš řekl to s téma nůžkami? D: protože si s nima hrál, a pak je ztratil, a malý děti se nemaj hrát s nůžkami, protože si je pak někam píchnou E: které z dětí je

zlobivější? D: Kryštof E: a proč? D: protože to se nedělá, že někomu vezmeš obrázek a pak říkáš, že je to jeho E: ale s těma nůžkami, to se asi nedělá taky, vid'... dokážeš mi to nějak vysvětlit, proč je to horší? D: já nevím, jen to tak vidím

4A, 4B

E: Jak to bylo s Lukášem, věděl, kde ta ulice je? D: nevěděl E: a proč ukázal tu špatnou? D: protože možná chtěl, aby se ztratil E: a ještě je jiná možnost? D: nevím E: a Honza věděl, kde ty ulice jsou? D: protože ho chtěl napálit E: hmm, to je pravda, to tady tak i píšou E: a je jeden z těch kluků horší? D: oba jsou horší, protože když to nevíš, tak máš radši říct, že to nevíš, a ten druhý, ten měl rovnou říct, kde to je, to se nedělá, že říkáš něco jinýho E: a kdybys měla jednoho z těch kluků potrestat víc? D: oba stejně

5A, 5B

D: Pavlík chtěl pomoci kamarádovi, aby se najedl E: a Janička? D: ta chtěla jen pomoci sobě, aby byla hezčí E: a potrestala bys jedno z dětí víc? D: Janičku, protože ta nikomu nepomáhala, ale Pavlík to ukradl, aby pomohl kamarádovi

6A, 6B

E: Jak to bylo s Luckou? D: pomohla ptáčkovi, vzala ho, protože chtěla, aby měl víc prostoru E: a Julie to udělala proč? D: protože měla chuť na sladkosti E: a které z dětí bys víc potrestala? D: julii E: a proč? Protože ta jen měla chuť na sladkosti a nikomu nepomáhala

57. Anetka (10,5)**1A, 1B**

E: Co se stalo s Anežkou? D: ona řekla, že viděla psa velkého jako kráva, ale takovej pes vůbec neexistuje E: a proč myslíš, že to teda třeba řekla? D: nevím E: a napadá tě teda, proč to řekla? D: ne E: a co s tou Klárkou se stalo? D: ona řekla, že má jedničku, když jí nedostala, a maminka jí navíc odměnila E: a proč řekla, že tu jedničku má? D: protože ona se bála, že jí mamka vynadá E: ale zase kdyby přišla domů a řekla, že nemá žádnou známku, tak by jí mamka nemusela vynadat D: možná chtěla mamku potěšit, nebo dostat odměnu E: kterou bys potrestala víc? D: tu s tou jedničkou, protože ona si to vymyslela a navíc ještě dostala odměnu E: a ta Anička, ta první, taky lhala? D: jo E: a proč je ta lež Anežky míň hrozná než ta lež Klárky? D: protože ona za to nic nedostala

2A, 2B

E: Pepík co udělal? D: řekl, že ho bolí nohy, přitom ho nebolely, ale nechtěl jít do krámu E: a proč teda lhal? D: protože byl línej E: a Janička? D: ta strašně toužila na koni jezdit, tak si vymyslela, že už na něm jela, ale nebyla to pravda E: a proč si

to teda vymyslela? D: aby jí ta maminka nechala jezdit na koni? D: a napadá tě ještě něco? D: ne E: ještě si to strašně přála... E: lhaly obě děti? D: jo E: a které víc? D: to co ho bolely ty nohy E: a proč? D: protože potom třeba neměli doma všechno na oběd, nebo tak E: a kdybys teda měla jedno z těch dětí potrestat, tak které to bude? D: ten co měl jít do toho krámu E: a proč tam nešel? D: protože se vymluvil, že ho bolí nohy E: a proč Janička lhala o koni? D: protože strašně toužila na něm jet E: a horší je čím lež? D: určitě toho Pepíka

3A, 3B

E: Lhaly obě děti? D: jo E: a co udělal Kryštof? D: Kryštof tvrdil, že ten obrázek je jeho, ale on si ho akorát přivlastnil, nekreslil ho E: a proč to tak třeba řekl? D: protože strašně toužil umět kreslit E: a Pepík? D: on Pepík si doma hrál s nůžkami, a ztratil je, ale řekl mamce, že je neviděl a nešahal na ně, nepřiznal to E: je to lhaní? D: jo E: a kdybys měla jedno z těch dětí víc potrestat, tak které by to bylo? D: to s tím obrazem, protože on ho ukradl tomu kamarádovi E: on ho možná ani neukradl, ale řekl, že ho kreslil. E: a s těma nůžkami? D: protože ten kluk se bál E: a proč lhal ten s tím obrázkem? D: protože si myslel, že tím potěší maminku E: a kdybys teda měla jednoho z těch dětí potrestat, tak potrestáš které? D: toho s tím obrazem, protože on si ho prostě přivlastnil

4A, 4B

D: Lukáš řekl pánovi, že to je na nějaký straně, a ten pán se ještě ztratil, tu špatnou stranu mu ukázal, protože si nebyl jistý E: a ten druhý kluk, Honza? D: ten jako si myslím, že to bylo horší, protože ten věděl, kde to je, udělal to naschvál E: a koho bys teda potrestala víc? D: toho druhého

5A, 5B

E: Které z dětí se zachovalo hůř? D: Pavlíka E: a proč? D: protože ukradla z krámu sponku E: a proč je to horší než ukradení toho rohlíku? D: protože ten rohlík byl, jakože, pro to aby uživil to dítě E: kdybys měla potrestat jedno víc, bude to? D: Ta Pavlínka s tou sponkou

6A, 6B

E: Kradly obě děti? D: ano, ale horší byla ta s ptáčkem, protože ona ho vypustila bez dovolení, ještě jí to ten Petr zakázal, a pustila ho E: a jak to bylo s Julií a sladkostmi, ta také kradla? D: ne, ono to bylo z domova E: jenže to bylo její mamky, a ta jí tak zakázala si ty sladkosti vzít. Bylo obojí krádež? D: jo E: a která z těch krádeží byla horší? D: s tím ptákem E: dokážeš mi vysvětlit proč? D: jako ten pták je cenný, je živý, je cennější než sladkosti. E: a proč ona ukradla toho ptáčka? D: protože si myslela, že se mu tam nelíbí E: a Julie ukradla sladkosti proč? D: protože je chtěla, měla na ně chuť E: a kdybys měla jedno z těch dětí potrestat, které potrestáš víc? D: s tím ptáčkem

58. Robin (11)**1A, 1B**

E: Co udělala Anežka? D: ona potkala velkého psa a mamce řekla, že je velký jako kráva E: a proč to tak řekla? D: asi aby jí mamka před ním ochránila E: a ta druhá holčička? D: no ona asi nechtěla, aby jí mamka potrestala, aby jí nadávala, tak řekla, že dostala lepší známku E: ale ona nedostala žádnou, a řekla, že dostala dobrou a pak za to dostala odměnu, tak proč myslíš, že to řekla? D: aby něco dostala, aby jí pochválila E: bylo to obojí lež? D: jo E: a která horší? D: ta druhá, protože lhala tím, že...jakože si tu známku jako ...že dostala známku, aby něco dostala, ale ta první to udělala z dobrého důvodu, aby jí mamka ochránila

2A, 2B

E: lhaly obě děti? D: jo E: a které hůř? D: ten kluk E: a proč ten kluk? D: protože to je jeho povinnost, když se něco řekne, že by to měl udělat E: a co ta holčička? Ta lhala taky? D: no ta taky E: a proč ona to takhle řekla? D: asi chtěla, aby ta mamka měla radost, že jezdila na tom koni, a takhle...E: a proč ten Pepík to takhle řekl? D: aby to nemusel dělat E: jasně. Takže je horší, podle tebe, která lež? D: o tom klukovi E: a dokážeš ještě vysvětlit proč? D: no, protože byl asi starší, a oni to takhle kluci dělají, jsou takový, že něco neudělají a pak si takhle vymýšlejí, ale ta holka, ta protože chtěla udělat mamce radost, tak jí to takhle řekla, to není úplně tak špatný, i když je to taky lež

3A, 3B

E: tak, které z dětí lhalo hůř? D: ten první, protože ukradl v podstatě ten obrázek a to se nemá, on si ho přivlastnil E: no ale ten Pepík taky něco ztratil a pak lhal D: ale tam nevím, jestli to udělal úmyslně, to asi ztratil nechtíc E: on to neztratil úmyslně, ale pak lhal mamce, že je ani neviděl D: tak to se taky nemá E: a proč je to horší s tím obrázkem než s těma nůžkami? D: protože si myslím, že se každému stane, že něco ztratí...ale zase že lže, ale když si někdo přivlastní obrázek, tak je to horší E: a dokážeš vysvětlit proč? D: protože to asi každý říká, že ztratil nůžky...to se stává E: a proč on řekl, že ztratil ty nůžky? D: aby neměl průšvih E: a proč Kryštof řekl, že ten obrázek kreslil? D: protože on asi nakreslil něco, co nebylo tak hezký, tak si ho přivlastnil k sobě, aby si děti ho všimaly, že to má hezký a tak

4A, 4B

E: Který z kluků se podle tebe zachoval hůř, ten co věděl, kde ta ulice je, ukázal na špatnou, protože si chtěl udělat srandu, ale pán se naštěstí neztratil, nebo ten, co nevěděl kde ulice je, a pán se ztratil? D: určitě ten co to udělal naschvál

5A, 5B

E: Kradly obě děti? D: jo E: a která z těch krádeží podle tebe byla horší? D: u té holky E: a proč? D: protože ona není chudá, jako ten kamarád toho kluka E: takže vlastně proč Pavlík ukradl rohlík? D: protože jeho kamarád neměl žádné peníze, chtěl mu pomoci E: a proč ukradla Janička tu sponku? D: protože chtěla mít něco na sebe E: a kdybys teda měla jedno z těch dětí potrestat, tak které to bude? D: určitě ta Janička

6A, 6B

E: Kradly obě holky? D: ano E: a která z těch holčiček byla neposlušnější? D: ta první E: a proč? D: no protože se to nemá dělat, že bez dovolení ho pustíš E: a proč se to nemá dělat? D: protože ten co to je jeho, o tom neví, a ona ho pustí E: a co ta Julinka, ta taky ukradla sladkosti, to se asi taky nemá, že? D: no to se nemá, vzít si něco bez dovolení E: a proč je teda horší to první než to druhé? D: no protože jídlo je takový jinačí, to se může koupit, ale to druhé je víc za ty peníze, dražší E: a kdybys měla potrestat jedno z těch dětí víc, tak to bude které? D: Lucinka E: a proč ona vlastně toho ptáčka pustila? D: no ona to udělala z dobrého důvodu, chtěla ho pustit na svobodu E: a proč to ukradla ta Julinka? D: protože měla hlad nebo chuť E: a kdybys to teda měla posoudit, tak která krádež je horší? D: ta první

59. Terežka (10,5)**1A, 1B**

E: Lhaly obě děti? D: Anežka nelhala. E: a jak to bylo? D: viděla velkého psa a řekla, že byl velký jako kráva, protože byl obrovský E: a ta Klárka? D: ta řekla, že dostala jedničku, ale nedostala jí E: a kdybys teda měla jedno z dětí potrestat, které to bude? D: Klárka E: a proč? D: protože lhala, a mamka jí za to dala odměnu

2A, 2B

E: Lhaly obě děti? D: jo E: a jak to bylo s Pepíkem? D: řekl mamce, že ho bolí nohy, aby nemusel pro mléko, chtěl si hrát E: a Janička? D: chtěla jezdit na koni a vymyslela si, že na něm jezdila E: a napadá tě, proč to tak řekla? D: protože se chtěla vychloubat E: a je jedno z těch dětí zlobivější? D: Pepík, že fakt nechtěl pomoci a proto lhal: a kdybys měla jedno z dětí potrestat víc? D: Pepík

3A, 3B

E: Tak, jak to bylo s Kryštofem? D: ten si přivlastnil obrázek kamaráda, protože si moc přál umět kreslit E: a jak to bylo s Pepíkem? D: ten ztratil nůžky a pak mamce řekl, že je neviděl, ani na ně nesáhl E: lhaly obě děti? D: jo E: a kterého bys potrestala víc? D: asi obě dvě E: a bylo jedno z těch dětí zlobivější? D: oba dva na stejno E: a proč vlastně ten první řekl, že ten obrázek kreslil? D: protože si moc přál

umět kreslit E: a ten pepík? D: ten nechtěl mít průšvih D: a mohla by jedna z těch lží být horší jen trochu? E: asi s těma nůžkami, protože je ztratil a lhal, že je neviděl E: a proč je to horší? Zkus mi to vysvětlit D: já nevím E: jen bych chtěla vědět, co tě k tomu napadá...D: jako protože byly maminky E: obrázek ale zase byl kamaráda...napadá tě, proč je to s tím Kryštofem horší? D: no asi je to nastejno

4A, 4B

E: Je jeden z těch kluků zlobivější? D: oba dva nastejno E: jak to bylo s Lukášem? D: ten přesně nevěděl, kde ta ulice je, tak ukázal špatnou, a pán se ztratil E: a Honza? D: ten věděl kde je, chtěl pána napálit, ale pán se neztratil E: a zaslouží jedno z těch dětí víc potrestat? D: asi to druhý E: a proč? D: protože ho chtěl napálit

5A, 5B

E: kradly obě děti? D: jo E: a byla jedna z těch krádeží horší? D: ta Janička E: a proč? D: protože ta to nikomu nedala E: proč teda kradla ta Janička? D: jen pro sebe E: a Pavlík? D: protože to pak dal tomu kamarádovi E: a které z dětí bys potrestala? D: Janičku

6A, 6B

E: co udělala Lucinka? D: vzala ptáčka, protože si myslela, že je v kleci nešťastný E: a co Julie? D: vzala mamce bonbóny a snědla je E: a proč je ukradla? D: protože na ně měla chuť E: tak je tu holčička, která ukradla ptáčka, protože si myslela, že je nešťastný, a pak je tu Julie, která ukradla bonbóny, protože na ně měla chuť. Myslíš, že je jedna z těch holek zlobivější? D: ta první E: a proč ta první? D: protože toho ptáčka ukradla kamarádovi E: ale Julinka zase něco ukradla mamince...proč je to horší ukradnout ptáčka? D: protože ty sladkosti ukradla mamce, ale toho ptáčka kamarádovi E: a je teda horší něco ukradnout mamce, nebo kamarádovi? D: kamarádovi E: a dokázala bys vysvětlit proč? D: asi ne E: proč Lucinka ukradla ptáčka? D: protože si myslela, že se v kleci trápí E: a Julinka je ukradla proč? D: protože na ně měla chuť E: a kdybys teda měla jednu holčičku potrestat, která to bude? D: Lucinka s ptáčkem, protože ho ukradla kamarádovi, a ta Julinka mamce